

OLLES MEMOARER

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Prolog

Kapitel 1. En familj i sorg s. 4

Kapitel 2. Fönsterbarn s. 10

Kapitel 3. Intermezzo s. 20

Kapitel 4. Sommarparadiset s. 25

Kapitel 5. Sexårsålderns kris och kransar s. 33

Kapitel 6. Barndomsjul i Elsebo s. 39

Kapitel 7. Elsebo i blomma och frukt s. 45

Kapitel 8. I Skärsättra skola 1943-47 s. 48

Kapitel 9. Vyerna vidgas 1944-46 s. 63

Kapitel 10. Realskoleåren 1947-1951 s. 73

Kapitel 11. Gymnasist och organist s. 89

Kapitel 12. Studentsommar s. 105

Kapitel 13. Olle i Organistklassen på Ackis s. 106

Epilog: Adventsnostalgi I och II s. 107

OLLES MEMOARER

Prolog

Personer:

Olle Elgenmark ("Lill-Olle") himself, f. 22 februari 1936

Mamma Elsa Judith Elgenmark, f. Hellsing, f. 21 mars 1908, d. 21 februari 1937

Pappa Olof (Olle) Alfred Elgenmark, f. 5 juni 1908, d. 30 nov. 1972

Mormor Hanna Judith Hellsing, f. Hempel, f. 29 dec. 1879, d. 2 maj 1957

Morfar Karl Gustaf Fridolf Hellsing, f. 17 februari 1873, d. 6 februari 1946

Moster Elsa Dagmar Hellsing, f. 25 mars 1910, d. 29 september 1972

Morbror Carl-Gustav Vilhelm Hellsing, f. 21 dec. 1913, d. 7 januari 1981

Moster Elsa Märtha Amalia Hellsing, f. 13 juni 1917,
gift 1946 med Sigvard Olsson

Från mina två à tre första levnadsår minns jag inte mycket, utan det mesta som från denna tid anföres har jag fått genom hörsägen. Då det emellertid är viktigt för förståelsen av den fortsatta framställningen, varder det uti detta företal redovisat.

Jag föddes alltså den 22 februari 1936 på Södra BB i Stockholm. Min första adress var Tavastgatan 18 i Maria Magdalena församling, där mina föräldrar hyrde en mindre lägenhet. Pappa var då medicine kandidat och läkarstuderande, och Mamma var filosofie kandidat med biologi som disciplin. Morfar och Mormor med familj hade en lägenhet på Tavastgatan 31, men Morfar bodde och arbetade i Eskilstuna, där han hade en övernattningslägenhet. Jag vill minnas att den då låg på Nyzellsgatan, och att han senare flyttade till Wasbergsgatan, vid Klosterkyrkan med dess två torn.

Min första sommar lär jag och mina föräldrar ha tillbringat hos Farfar och Farmor i Nygården, Hällesjö, och den 29 juli, på Olle-dagen, blev jag genom Dopets Sakrament upptagen i Kristi kyrka. Dopet skedde i stora salen i Nygården, och en ros från Elsebo lär ha simmat i dopskålen.

Hemmet på Tavastgatan 18 kan jag givetvis inte minnas, eftersom uppbrottet därifrån kom så tidigt, men jag har fattat att interiören dominerades av en stor *taffel*, ett pianoliknande instrument, som inte var ovanligt förr i tiden. Mamma var en erkänt skicklig pianist, och Pappa spelade både fiol och piano, supermusikalisk som han ju var. Det spelades åtskilligt i detta hem under min första tid på detta klot, och kanske, förlåt, *säkert*, kom detta musicerande att så åtskilliga frön i min då ännu omedvetna själ.

Så kom då katastrofen, som skulle slå sönder vår tillvaro, inte bara familjen Elgenmarks utan även d:o Hellsings. Den 21 februari, dagen före min ettårsdag, dog plötsligt Mamma av en banal infektion i en visdomstand. Dödsfallet kom helt oväntat och blev en oerhörd chock för oss alla. Jag förstod givetvis ingenting, men rycktes med av stämningen och lär ha skrikit oavbrutet hela natten efter denna svartaste dag. Pappa använde sedan vår lilla sönderslagna familjs knappt påbörjade gästbok till dagbok ”för att Lill-Olle skulle få veta, vilken Mamma han hade”. Boken finns i min ägo, liksom en efterföljare till densamma, och de utgör en totalt hjärtskärande läsning. Pappa var ju den som led den största förlusten och fick den minsta trösten. Först förlorade han en älskad hustru, och sedan insinuerades det, att han som varande *medicinare* borde ha kunnat förhindra hennes död! Det fanns varken sulfa eller penicillin på den tiden. Sulfa kom något halvår senare. Ett av de första ord jag kan minnas är just sulfonamid, som det då hette. Sulfonamid....

Det är mot denna mörka bakgrund, som mina första medvetna minnen utspelar sig, med den verkan nu detta kan ha haft för min kommande utveckling. Jag tror, att händelser och stämningar från denna tid, som jag inte kan aktivt minnas, ändå har planterat sina cookies på min andes hårddisk och genom dessa kunnat styra min framtida verklighetstolkning. Och därmed kan vi övergå till de faktiska minnen, som är genuint mina, låt vara att de inte alltid är så kristallklara och kronologiskt korrekta som önskvärt hade varit.

Kapitel 1. En familj i sorg

Det första hem jag kan minnas hade adressen Vanadisvägen 6, 1tr, Stockholm. Lägenheten hade tre rum och kök, och det är i detta kök, som följande episod utspelar sig: Jag har just beskådat utsikten från köksfönstret, mot norr, mot Haga-hållet, och noterat den stora, runda skorstenen mitt i blickfånget, samt hustaket till höger med dess rad av skorstenar, en del av dessa med svängande vindroder, som utgör de enda rörliga delarna i denna dystra bild. Jag vänder mig om och går fram till Mormor, som står och gråter, i handen hållande ett glas med en gulaktig, théliknande vätska i. Jag tror då att hon samlar upp sina tårar i detta glas, och jag måste ha sagt något dumt, ty hon vänder sig till mig och framsnyftar: *"Gråter aldrig **du** efter din lilla Mamma?"* Jag kände, så liten jag var, att det låg en förebråelse, en anklagelse i dessa ord. Kanske är det just denna tidiga upplevelse av otillräcklighet, av oförmåga att dela familjens sorg, som gör, att denna mening är den första hela mening som jag över huvud taget minns, ord för ord. Jag visste ju, att Mamma var borta och aldrig skulle komma tillbaka, men jag hade ingen sorgeteknik. Mamma var ett begrepp, ett ord, en bild, men jag kunde inte minnas henne som en levande människa. Hon var som en helgonbild.

Mormor grät mest hela dagarna, och jag kände mig väl hjälplös och illa berörd. Det är lätt att i efterhand säga, att jag borde ha haft större förståelse och medkännande, men nu var det som det var med den saken. Jag minns så litet från tiden på Vanadisvägen. Kanske har jag förträngt det mesta. Men några episoder till finns nog att relatera.

Pappa är på besök. Jag är ledsen och skriker, och Pappa tar upp mig och bär mig runt i lägenheten. Han stannar framför en tavla, föreställande Bohus fästning och målad av en av moster Dagmars (Gaggas) beundrare vid namn Lindblad, och säger *"Huuuus"*. Jag lär mig nu att säga "hus", men tror att hus är en byggnad med torn på.

En annan gång tar Märtha med mig till Allmänna BB, där Pappa just då arbetar. Pappa har lovat att visa mig, vilka jättestora kackerlackor det finns där. När vi kommer dit, finns inte en enda kackerlacka! Som tröst får jag en tvål, skulpterad som Kronblom!

Trerumslägenheten hade två rum som vätte mot Vanadisvägen. Ett av dessa kallades "Olles rum", alltså min pappas. Det stod alltid redo att ta emot honom, och enligt Märtha bodde han tidvis hos oss, något som jag inte kan minnas. Han studerade ju och kanske kom hem efter det att jag somnat och gick iväg innan jag vaknat. Det andra av ovannämnda rum var vårt vardagsrum. Där satt jag i fönstret och studerade trafiken utanför. Buss 55 hade sin ändhållplats på andra sidan gatan, och på vår sida, under vår lägenhet, fanns ett garage. Jag minns att det brukade stå en stor och tung motorcykel där utanför, och jag åsåg ofta med skräckblandad fascination, hur den läderklädde ägaren sparkade igång motorn, vilkens åskliknande dunder kom fönsterrutorna att skallra.

Längst ner i huset, mot Hagagatan, fanns en mjölkaffär, en halv trappa ned, och där köpte Pappa ibland snask till mig. Det fanns några sega geléfigurer, "hammare och hovtång", som jag särskilt förknippar med tiden på Vanadisvägen. (Närmaste motsvarighet i vår tid är väl "sega råttor".) När Morfar kom hem från Eskilstuna på lördagarna, brukade han ibland ha med sig en påse vita och skära mintkarameller, som kallades "pastiller".

Sovrummet, där Mormor, Morfar, Mä och jag sov, hade fönster mot norr, liksom köket. Många kvällar bestod min vaggvisa av det trygga rasandet från Mäs grönstrimmiga reservoarpenna. Om jag var särskilt kinkig, kunde Mormor berätta den dråpliga historien om Morbror Theodors nederfallande från körbärsträdet. Morfar hade också mycket att berätta från sitt växlingsrika liv. Ibland var det någon som sjöng en stump, ofta något andligt och barnafromt, som t.ex. "Jesu järnväg till himmelen" och "Svarta Sara". Men det hjälpte inte alltid mot min ofta återkommande mardröm, som plågade mig i årtal, även sedan vi flyttat från Vanadisvägen:

De röda sängkammargardinerna börjar plötsligt flaxa våldsamt fram och tillbaka. Jag sugts hjälplöst som av en jättemagnet fram till fönstret. Utanför står en björn, och han hugger med nosen mot fönsterrutan, tills den spricker. Han drar ut mig och smörjer min nacke med något slags senap, som får mig att rysa i hela kroppen – och så vaknar jag, troligen gallskrikande.

Variation 1: *Mormor bär mig till fönstret och överlämnar mig till besten.*

Variation 2: *Besten är inte en björn utan en häst.*

För att kunna drömma detta, måste jag ha sett björnar på Skansen.

Moster Märtha, ”Mä” kallad, var min bästa vän och är så alltjämt.¹

Det var alltid stor glädje, när Mä kom hem från Högskolan. Jag var fascinerad av hennes kollegiebox (en låda, vari man fordomdags förvarade anteckningar från föreläsningar m.m.) och en skruvpenna med tofs på toppen, för att nu inte nämna en gummistämpel med texten ”Föreningen Jenavännerna” inom en rektangulär ram. Mä spelade piano och sjöng, så musik fattades inte, ens under denna annars sorgfixerade tid. Pianot stod diagonalt i vardagsrummets högra hörn, och jag har ett tydligt minne därifrån: Mä spelar och sjunger ur en bok med läderpärm, prydda med något slags metallstift, och sångens text är ”Joffidi, joffi-joffidi, fallera, joffidi, joffi-joffidi, fallera” etc. Kanske är sången på tyska. Jag har senare konfronterat Mä med mitt minne av denna sång, vilkens melodi jag också minns ton för ton, men hon känner inte igen den. Vid samma piano sjöng hon, då särskilt för mig: ”Nu ska vi åka bil och buss, bil och buss, bil och buss. Nu ska vi åka bil och buss, bil och buss och flygmaskin.” Jag hade hellre velat åka spårvagn och tåg, men det är en annan historia. Mä spelade mycket klassisk pianomusik, men den minns jag nog mer från nästa lägenhet, den på Sankt Eriksgatan, som jag kommer till längre fram.

---

¹ Detta sparades av Olle sista gången 2013. Märtha dog 23 dec 2016, Olle själv dagen efter. Hon 99 år, han 80.

Då och då blev jag "vallad" ut på stan, inte bara till Mammans grav på Solna kyrkogård. Jag har inte så många "utomhusminnen" från trakten kring Vanadisvägen, men jag minns, att jag blev rädd, när Mä och jag vandrade på Norrtullsgatan och passerade Hamburgerbryggeriet. Det suckade och fräste från de stora koppar- eller mässingsbehållarna, vari pilsnern bryggdes, och jag var mer rädd för dessa metallmonster än för bryggerihästarna. (Ännu under min läroverkstid vid 1940-talets slut och in på 50-talet kunde man se Hamburgerbryggeriets hästdragna pilsnerkärror på Stockholms gator!) Vidare minns jag klockan på Norra Flickläroverkets gavel, fastän i fel riktning.

Vid en vintervandring med Mä och Cale (d.v.s. morbror Carl-Gustav) kallad, i Vanadislunden, vid Stefanskyrkan, bjöds jag på mitt livs första korvgubbekorv, och det var stort! Ett annat vinterminne handlar om att jag, vallad av Mormor eller Gagga, möter Mä och Cale på skidor. De har varit ute och åkt i "Ingentingskogen", var nu den kan ha legat i det gamla Stockholm, som längesedan försvunnit. Det här är ju bara ögonblicksbilder, snapshots, som fastnat i minnet, kanske därför att de kontrasterat så skarpt mot den annars jämngråa vardagsrutinen.

Ytterligare en händelse måste dateras till året på Vanadisvägen. Det är morgon, och Mä breder ut en filt över ekbordet i "Pappas rum" och strör ut risgryn(!) å densamma. Sedan öppnar hon ett paket och släpper ut en mekanisk talgoxe, som efter uppdragning med en nyckel hoppar omkring och pickar bland grynen. Talgoxen var länge min käraste leksak, och den finns ännu bevarad i min klenodlåda, fastän mekanismen är slut. Jag vet inte, om det var för denna pippis skull, som jag senare kallade Mä för Pippi. (Fröken Långstrump hade jag aldrig hört talas om, och hon uppfanns väl dessutom senare.)

Cale studerade teologi i Uppsala, men kom ibland hem i helgerna. Han kunde berätta så dråpliga historier, som han naturligtvis hittade på själv. Paradhistorian handlade om Tjoliböna, som red till månen på hunden Fylax.

Annars berättade han om den exotiska staden Uppsala, och jag undrade nog, om jag någonsin skulle få se denna märkliga ort.

En händelse, som jag tidigare förlagt till Sankt Eriksgatan, måste omdateras till året på Vanadisvägen. Jag tycker mig vara i ett korridorliknande serveringsrum, och där hittar jag i ekbufféns nederskåp två vita pappersblock med glatta papper, rundade i de nedre hörnen. Pappersgalen som jag redan då var, vill jag ha dessa block, men Mä ingriper och tar dem från mig. ”De är Pappas läkarblock”, säger hon. Jag skulle i många år i hemlighet leta efter dessa mystiska block, både i buffén och på andra ställen, men de var borta, säkert återbördade till den rätte ägaren. Anledningen till omdateringen är den, att serveringsrummet fanns på V-vägen men inte på S:t E-gatan. Där hade vi i stället buffén – och hela ekmöbeln – i det rum, som varit ”Pappas”, innan han, mig ovetandes, gift om sig.

När jag nu ser tillbaka på vad jag skrivit, blir jag tveksam angående dateringen av episoden om Ingentingskogen. Den kanske troligare ägde rum, sedan vi flyttat till Sankt Eriksgatan, som väl ligger närmare det område, som fordom bar ett så negativt klingande namn. Samma osäkerhet beträffande dateringen vidlåder följande sensationella händelse, som kanske tar sin början i vårt följande hem.

Cale och jag ska fara till Eskilstuna och hälsa på Morfar. Mormor har rest i förväg. Kanske tillstöter Mä någonstans under vägen, jag har en suddig bild av att så skulle kunna vara och att hon är med på tåget. Cale och jag har fyra pilsnerkorvar att kalasa på till frukost, innan det bär av till Centralen (och jag kan inte se för mig vare sig Vanadisvägens eller St. Eriksgatans kök som lokal för denna kalasfrukost. Oooh, vad jag älskade pilsnerkorv!) Det är *högtidligt* att åka tåg; det är *stort* att träda in i den mäktiga Centralstationen. Och så TÅGET med sina kupéer. Till skillnad från spårvagnarna och Lidingötågen startar detta fjärrtåg långsamt, nästan omärkligt, och tyst. Tystnaden ombord är hemlighetsfullt ruvande. Det Stora Äventyret väntar. Cale visar, när vi passerar Gripsholm (ser man det från tåget, eller har jag

drömt om detta?). Tornet för tankarna till Lindblads tavla hemma, "huuus". Så kommer vi till Eskilstuna, och jag minns ingenting mera från denna resa, annat än att Mormor och jag en morgon går till en mjölkaffär och köper skorpor. "Kejsarskorpor eller brutna?" frågar expediten. "Brutna", svarar Mormor. Skorporna ska sedan serveras med socker i varm mjölk hemma hos Morfar, jag tror att det var på Nyzellsgatan. Den hemresa från Eskilstuna, som jag kan minnas ganska klart, är av senare datum.

Dessa spridda minnesbilder från "Vanadisets" (nyuppfunnet begrepp) täcker på intet sätt tiden familjen Hellsings liv och leverne under tiden kring 1938. Vad som emellertid slår mig är att jag inte kan minnas att vi någonsin hade gäster hemma eller själva var bortbjudna någonstans. Mormor var nog så nedbruten av sorg, att hon inte orkade vare sig det ena eller det andra. Jag tror mig dock minnas, att Märthas studentkamrat, blivande läkaren Gösta Gottfarb var på besök en kväll, och då pratades det sulfonamid hela kvällen. Enskilda ljuspunkter förtar inte helhetsbilden av en familj i sorg, förtvivlad sorg.

Kapitel 2. Fönsterbarn

Någon gång under 1939 flyttade vi till en trerumslägenhet på Sankt Eriksgatan 73, 2 tr. Till skillnad från Vanadisets står denna lägenhet ganska klart för min blick, trots att det snart är 70 år sedan vi flyttade därifrån.

Porten mot gatan är lätt att känna igen, ty den omges av två stora stenkulor. Vestibulen minns jag inte, men däremot hissen och dess säregna lukt. Gamla hissar hade ju ofta en sådan lukt, som kanske kom från maskinens smörjmedel eller något medel för kabelunderhåll. Vår lägenhet hade på gammalt vis två ingångar, en till hallen och så en separat köksingång för varubud, ev. hembiträden, bettlare och andra ovidkommande personer. Köksingången använde vi aldrig, efter vad jag i skrivande stund kan erinra mig.

Hallen minns jag kanske minst av. Tycker mig se ett toalettbas till höger. Vattenklosetten har sin tank under taket, och spolningen verkställs med en dragkedja, i vars ände det sitter en skitstropp av porslin. Motsvarande skitstropp i badrummet är svarvad i trä, och det är väl för denna skillnads skull jag minns stropparna. Från hallen går en dörr in till det rum, som ännu kallas Olles rum, fastän Pappa aldrig bor där. Han är nämligen omgift, men det vet jag inte om. Detta rum har liksom vårt egentliga vardagsrum fönster ut mot Sankt Eriksgatan. Vardagsrummet minns jag såsom öppet mot hallen, men det kan ha funnits en dörr där också. Mellan vardagsrummet och Pappas rum finns en skjutdörr, som jag ofta drar i, när jag leker spårvagnskonduktör. Vid sidan om dörren finns en ringledningsknapp, som är smaskens för en liten konduktör. Mer om mina lekar senare. När man från hallen kommer in i vardagsrummet har man till vänster en öppen spis, och vid denna sitter Sven Hempels² vackra madonnabild med hjorten, numera spårlost försvunnen. Vidare finns där det svarta Hoffman-pianot och en ottoman med tre spiralfjädrare ryggkuddar. Något mer från detta rum minns jag inte nu, men bord och stolar bör ha funnits, kanske i mahogny. Om man från hallen går till vänster i stället, kommer man in i en gång, som leder fram till

---

² Sven Hempel (1896-1944) Olles mormors bror, är representerad på Moderna Museet.

sovrummet. Från denna gång kommer man till vänster in i köket och till höger i badrummet, med den ovannämnda trästroppade toalettstolen. Sovrummet användes av Mormor och Morfar, Mä och lilla mig. Jag tror att Märthas gröna möbel och pinnsoffa finns där, jämte ståltrådsbottensängar för Morfar och Mormor samt en ytterligare säng eller soffa. Kring fönstret mot gården sitter de av mig så fruktade röda gardinerna, bakom vilka dödsbjörnen väntar på mig. Gagga har sin sovplats i hallen, och när Cale är hemma, sover han på ottomanen i vardagsrummet.

I köket, som även inrymmer en liten matvrå, finns till vänster ett kylskåp, som på grund av kontaktfel inte används. Rakt fram står den stora gasspisens, en modern sak med automatisk tändning. Varje gaslåga har en tjuvledning till en centralt placerad "evighetslåga". När man vrider på gasen till en kokplatta, går en tjuvstråle gas direkt till evighetslågan, där den tänds, varefter den hoppar tillbaka till den gaslåga man avsett att igångsätta. Praktiskt men lite farligt, eftersom det hinner läcka ut lite gas, innan lågan kommer igång. Jag tror att vi använder en mekanisk tändare i alla fall, åtminstone ibland. Till höger har vi fönster mot gården, och därunder(?) en diskbänk. I hörnet mellan spisen och diskbänken finns en diagonal dörr in mot ett kallskafferier. Till vardags äter vi våra måltider i matvrån. Ett litet minne därifrån är en olyckshändelse: Någon tappar en bordslampa i en tallrik med välling. Det blir en väldig knall, och huvudsäkringens sprängs. Man tackar Gud för att ingen dog eller kom till skada. På tal om mat, minns jag med välbehag, när vi fick fläskkorv, glömmer aldrig sensationen, när jag blev stor nog att 1) få senap till korven 2) skala min potatis själv.

Tiden på Sankt Eriksgatan var nog inte lika dramatiskt sorgeladdad som den på Vanadisets. Stämningen var nu mera avspänd och positiv. Jag blev snart ett riktigt *fönsterbarn*, och det mesta som hände här var spårvagnstrafiken på gatan utanför. Jag tröttnade aldrig på att betrakta spårvagnarna och deras väldiga strömvtagare, som nådde nästan ända upp till vårt fönster, och jag lärde mig att skilja mellan olika modeller av såväl spårvagnar som byglar. Om jag kom upp tidigt på morgnarna, kunde jag få se "ettan" med ensamgå-

ende motorvagn och brevlåda bakpå. Det såg så roligt ut. ”Fyran”, dåvarande ringlinjen, trafikerades aldrig med ensamgående motorvagn utan hade fastmer vanligen två släpvagnar. I eftermiddagarnas rusningstrafik kördes extratåg på Brännkyrkalinjerna, 16E och 17E, från Norra Bantorget via Västermannagatan, Odengatan, Sankt Eriksgatan, Fridhemsplan och Västerbron till Hornstull f.v.b. över Liljeholmsbron till söderförorterna Mälarhöjden och Midsommarkransen. De var stora, tunga, rödskyltade spårvägståg med boggiévagnar, stora motorvagnar med väldiga, dubbelkammade strömavtagare och släpvagnar av ”tvårumök”-modell. Denna typ av motorvagnar användes också på innerstadslinjen 3, Hagalinjen, som vi reste med, när vi skulle besöka Mammas grav på Solna kyrkogård. Jag höll noga reda på spårvagnarna. Släpvagnar fanns i flera modeller, somliga med lanternin på taket, somliga med andra typer av ventilationsanordningar. En lustig typ var den med både lanternin och en sorts harneskliknande ventilatorer i de fyra hörnen. De kunde förekomma som sistavagn i 4:ans trevagnarståg, men vanligast var de på Karlbergslinjerna 5 och 9, som man kunde se vid Norra Bantorget, om man nu fick fara dit någon gång. Jag kallade dessa ventilatorer för ”murklor”, varifrån jag nu kunde ha fått detta ord. Sommartid fanns också mer eller mindre öppna släpvagnar, som aldrig skulle godkännas i dagens trafik. Jag hann väl se några på värdkanten, innan vi flyttade ut till Elsebo.

Nu fanns det också en hel del busslinjer, som trafikerade vår gata. Där fanns 66:an till Kristineberg, 76:an till Traneberg samt Brommalinjerna, bl.a. 63:an, som gick till Beckomberga. De flesta bussarna såg likadana ut, 30-talets boxer-bussar med Hesselman-motorer, men det fanns också en större sort på 63:an, med dubbla bakaxlar och mittplattform. Den var ett pampigt fordon för sin tid. Det fanns ännu kvar en del av de äldre, fyrkantigare bussarna med separat förarhytt styrbord om motorn, jag tror nu i efterhand att de kom från företagen Leyland och Bedford. De hade ett annat motorljud och en annan ton i konduktörssignalen. På söndagseftermiddagarna kunde Gaggata mig med på en bussutflykt, vanligen med 76:an eller, ”i nödfall”, med 66:an. 76:an var ”finare”, tyckte jag, av okänd anledning.

Kanon-sensation var det, om det kom en ångvält. Det fanns ännu en och annan ångvält, även om de flesta var motoriserade. Många gick med tändku-lemotorer, som dunkade som vedskutor. Morfar berättade en hel del om dessa motorer för sin då ännu helt oförstående dotterson....

Det berättas – och jag har ett mycket svagt minne av – att jag lyckats öppna fönstrets spanjolett och varit nära att falla ut på gatan. Forsynen ville annorlunda, så jag lever än, cirka 70 år senare.

När jag inte satt i fönstret, lekte jag sannolikt spårvagnskonduktör. Snälla mostrar försåg mig med biljettblock, s.k. nummerblock, i olika färger, och jag skräpade ner lägenheten något alldeles förfärligt. Det här var före de moderna biljettmaskinernas tid. Stockholms Spårvägar hade inom Stockholm bara vita biljetter, övergång resp. kvitto (å enkelresa), men Lidingötågen och förortsbussarna hade biljetter i alla regnbågens färger (för att nu inte tala om Waxholmsbolaget, men det blir en senare historia). Konduktörerna på Södra Lidingöbanan, ”21-an”, hade då ännu inte vare sig myntväxlare eller blecklådor för biljettblocken. De sistnämnda hölls som en knippa i vänsterhanden, medan högerhanden skötte myntväska och biljettavrivning. Biljettblocken hade så vackra färger, särskilt då ”våra” röda biljetter för sträckan Ropsten Kottla. När man reste från Humlegården till Parkvägen, fick man en vit SS-biljett (om man nu inte hade en giltig övergångsbiljett från en innerstadslinje) samt en röd, smalare biljett för sträckan utanför Ropsten. Allt det här inspirerade mina lekar, och det här med färgerna tror jag förebådade mitt senare intresse för bläckfärger och måleri.

När jag inte satt i fönstret och inte lekte konduktör, var jag nog mest sysselsatt med att rita, och den omfattande pappersåtgången var vida omvittnad. Mest ritade jag spårvagnar, spårvagnar, spårvagnar, spårvagnar, spårvagnar, spårvagnar och kanske en buss eller ångvält. Ett gyllene minne är detta: Gagga kommer hem från kontoret (Dentatus) en lördags-eftermiddag och presenterar mig en mapp med vita skrivmaskinspapper och en plåtask med gula blyertspennor. Jag tycker mig sitta i hallen och ska just börja rita en

”21-a”, alltså ett Lidingötåg – men jag tvekar. Det jungfruligt rena vita papperet får mig att stanna upp en stund, innan jag fördärvar det med mina blyertsstreck. Många gånger senare i livet har jag upplevat detsamma inför ett oskrivet eller oritat blad, kanske ett notpapper eller en målarduk. Tänk först, grabben!

Mä spelar piano, säkert dagligen. Ibland sjunger hon också. Bland pianostycken som jag ofta fick höra, var Franz Schuberts Impromptu i Ass-dur, Ludwigan Beethovens Pathétique-sonat och G-dur-sonat, Mozarts Sonat i A-dur m.fl. samt ett klämmigt stycke av Grieg: Bröllopet på Trolleybussen, förlåt, Troldhaugen. Vissa karakteristiska tonfall fick mig att applicera texter. En sekvens i Schubert-impromptut blev till ”å hoppas ändå” (vilket Mormor till min irritation ville ha till att jag hoppades, att lilla Mamma skulle komma tillbaka. Jag visste ju, att Mamma var död och aldrig kunde komma tillbaka, vad jag än hoppades!) Ett motiv ur rondosatsen i Mozarts A-dur-sonat lät ju som ”Dagmar Berg, Dagmar Be-erg...” Dagmar Berg var en bekant till Gagga, och hon förekom någon gång hos oss. Mä sjöng många fina sånger, som jag borde minnas – men de som framstår klarast för mitt inneröra är några etyder av Nicola Vaccaj, tersövningen ”Atta dava, atta dava” samt en skalövning, vari ingick texten ”Tutta ne invola”, som jag tolkade ”Totta, nej, Våla”. Totta var för mig femininformen av Toto, alltså ett sto. Jag tyckte synd om hästinnan, när man ratade henne till förmån för Våla, vad eller vem nu detta var.

Mera riktat till mig spelade Mä ofta ”Soldaterna komma” av Ludwig Schytte, en klämmig och melodiös marsch, samt ”Turkiska patrullen”. Ett stycke, som jag inte uppskattade som förväntat, var ”Den lille skjutsgossen” av A.F. Lindblad. Jag tyckte synd om gossen, när Mä sjöng ”Vem tog snärten? Raggen tog den”. Ingen visste eller förstod, att ”snärten” var en *korvsnärt*, som den stackars gossen blev lurad på.

Jag kan inte minnas, att jag någonsin hörde Gagga spela piano på Sankt Eriksgatan. Cale spelade väl någon gång sin vanliga blandning av ”Den sig-

nade dag” och ”Om sommaren sköna”. Mormor hörde jag aldrig vidröra pianot, men Morfar spelade ”Var hälsad, sköna morgonstund” varje Juldagsmorgon. Han kunde också ibland spela ”Din klara sol går åter opp”.

Den närmaste omgivningen kring vår bostadsadress, mitt ”revir”, om man så får säga, begränsades av Sankt Eriksplan och Sankt Eriksbron. Mellan dessa fanns köttaffären Sabis vid Sankt Eriksplan, troligen också en fiskaffär med rinnande kylvatten mellan inner- och ytterfönster, vidare leksaksaffären ”Leksaksgrottan” mellan vår port och bron samt Konditori Brogyllen alldeles vid brofästet. På andra sidan gatan fanns ett valv, varifrån man gick ned för en trappa för att komma till Atlas-muren, vad man nu hade där att göra. Var man handlade dagligvaror som mjölk och bröd, minns jag inte.

Jag har en känsla av att jag nu fick komma ut mer och oftare än när vi bodde på Vanadisvägen. Om det var kallt ute, blev jag insmord med en salva, som hette Farena. Den luktade gott, men jag gillade ändå inte att bli insmord. Vid helgerna var det ofta Gagga, som tog mig ut på något rangel. Varannan lördag for vi till kyrkogården och varannan till Stadshuset (!). Dessa utflykter brukade ofta kombineras med konditoribesök, d.v.s. när jag lärt mig att man inte får rapa och än mindre jäsa brakskit på offentliga näringsställen. Anledningen till att vi besökte just Stadshuset och i samband därmed besökte ett konditori på Norr Mälarstrand kan ha varit, att Gagga spann på en tjusig militär vid namn Ruben Rosén, som bodde där i närheten. Någon skojade om ”Luth & Rosén”, en elfirma som byggde bl.a. hissar och som byggt hissen i ”vårt” hus. Till Haga resp. Stadshuset åkte man spårvagn. Ovannämnda bussutflykter företogs på söndagseftermiddagarna. Jag hade ingen aning om, var Traneberg eller ”nödfalls” Kristineberg låg eller hur där såg ut. Det var själva bussfärden som var ”grejen”, som man säger nu för tiden.

Gagga var en suverän mat- och festfixerska. Hon gick en tid på någon hushållsskola, kanske i lottarörelsen, som hon var med i. Då kunde det hända, att hon en lördag kom hem med läckerheter som fläskrulader eller choklad-

pudding, som hon lärt sig eller övat på. Även hemma var hon fin på att laga festmat, liksom att arrangera inomfamiljära festligheter, när man kunde hitta på en vettig (eller tokig) anledning därtill.

Här är kanske rätta platsen att berätta om en jul på S:t Eriksgatan, den enda jag minns från Stockholmstiden. Det är Julafton, och jag ligger sjuk i sovrummet. Från sängen upplever jag, hur Morfar bär in julgranen, som doftar så himmelskt gott, och hur Mä vid pianot ackompanjerar Cale i Nordquists "Jul, jul, strålande jul". Sedan minns jag ingenting förrän från kvällen, när vi (utom en) sitter samlade runt ekbordet i f.d. Pappas rum. Då ringar det på dörren, och en knallröd figur med skägg och luva kommer in. Jag blir vettskrämd och lugnar mig inte, förrän det avslöjas, att den skräckinjugande figuren är Morfar, utklädd till jultomte. Då blir allting roligt igen, och julklappsutdelning vidtager. Frid och fröjd. Av klapparna minns jag ingenting, inte heller av julmaten, med två undantag: vitt knäckebröd och Julmust. Vad vore Julen utan dessa ingredienser!

Vid denna tid hade vår isolering, som jag minns den, luckrats upp, och jag minns klart, att det nu förekom bjudningar och fester, liksom att vi ibland besökte andra människor och familjer. Gagga hade sina "flickbekanta" hemma, Astrid Björkman, Greta Sundström, Greta Rolf, Olga Metall och vad de nu hette. Cale hade ibland nattgäster, som huserade i "Pappas" rum, teologkamraten Georg Elinder (som hade *rakapparat*) och Bernt "Bärsan" Eriksson, sedermera Einerstam, som vid ett tillfälle presenterade mig persikor. Jag trodde att det hette bersikor... Märtha hade väl ibland Gösta Gottfarb på besök, och han imponerade stort på mig därmed att han innehade en *cigarrettändare*, en obeskrivlig lyx på denna tid. Vid ett tillfälle hade hon sina studentkamrater hemma, en hel hop, om jag minns rätt. En av damerna försökte käka en "trillingnöt" från Marabou med kniv och gaffel, till allmän munterhet. En annan fest med Cales och Märthas (och kanske Gaggas) blandade gäster gick ganska hett till. Jag fick hålla mig undan i sängkammaren, säkert mutad med allehanda godis och läsk samt, vilket jag klart minns, ett speciellt ritblock med *kvadratiska* blad och en grov, sexkantig

röd&blåpenna med mycket starka färgstift. Dagen efter osade hela lägenheten av gamla sura cigaretterfimpas, och jag erfor, att man under natten, då jag sov, hade lånat min röd&blåpenna till att framställa spelkort. ("Riktiga" spelkort fick ju inte finnas i vårt fromma hem, lika litet som brännvin, svordomar och sexskämt.) Cale var en överdådig tecknare, och han fixade kungar och (ursnygga) damer, knektar och jokrar. Jag förstod ingenting av detta. Gerd och Bertil Hagman var med bland gästerna. De besökte oss inte så sällan.

Nå, men släkten då? Vi måste haft en del umgänge med våra närmaste släktingar, moster Elsa och morbror Knut (alltså min mammas moster och morbror) samt sammalunda farbror August och faster Mary, men jag kan inte placera dem i något sammanhang på Sankt Eriksgatan. Däremot minns jag klart, hur vi reste med Solna Biltrafiks buss 23 till Edsviken för att besöka moster Elsa och morbror Knut Rosenquist. De hade en stor villa på Gösta Tamms väg 19. Det var en mysig fest, men det jag minns klarast är nog bussresan med den grågröna Solna-bussen, vilkens interiör inte alls liknade SS-bussarnas. Soffornas plyschklädsel var färggrant brokig, och i stället för de släta taklamporna hade man tjugisiga kristalliknande lampor ovanför varje sätesrad. Konduktörens signalknappar satt inte, som hos SS, på gångstolparna utan var infällda i taket. Konduktören petade i taket för tut-tut vid avgångssignal. Detta tutande var dovre än på Stockholms-bussarna. Vi fick varmröda tur-och returbiljetter, i vilka konduktören klippte in datummarkering med sin tång. Man hade rörlig konduktör, och att denne kunde pricka rätt med tången, när bussen krängde sig fram, var nog ett riktigt balansnummer. Jag erinrar mig särskilt ett hållplatsutrop: Marrrrrrrrriedal!

Under tiden på Sankt Eriksgatan hade jag hunnit få dåliga tänder, och man försökte ta mig till tandläkaren, en specialist på barntandvård. Hennes hårdhänthet föranledde en tandläkarskräck, som det skulle ta många år att bota. Vi försökte med familjens "hovtandläkare" dr. Davidsson, men det gick inte bra, trots att man mutade mig med en lekstund tillsammans med Davidssons dotter Stava och hennes brandbil, med röda batterilyktor som im-

ponerade stort. Vidare försökte man med Eastman-institutet, i Vasaparken, med samma resultat. Från detta besök minns jag i alla fall, att man i receptionen skrev med i bläck doppad stålpena, som man sedan ställde i ett glas med något slags sand. Pennor och bläck! ³

När Morfar kom hem på lördagseftermiddagen, var det alltid fest. Ibland for Gagga och jag till Centralstationen för att möta honom, och då tog vi taxi hem. Vilken lyx att färdas med dessa gamla fyrkantiga bilar med fällbara extrasäten och tickande taxametrar. Chaufförerna var alltid stora och tjocka, kanske fördärvade av kristidens gissel: gengasen. Som tidigare berättats, brukade Morfar medföra ”pastiller” samt ofta en bunt färgade papper, d.v.s. kasserade fakturakopior från Bolinder-Munktell. De gick att använda till mycket, framför allt till spårvagnsteckningar..... Tänk, om jag ändå hade förstått, vilken märklig man han var!

Jag skulle ännu en gång få besöka honom i Eskilstuna. Tågresan dit minns jag ingenting av, däremot något litet av vistelsen där. Han hade nu en lägenhet på Wasbergsgatan, med utsikt mot Eskilstunaån och busstationen på andra sidan om denna. Hans stora mahognyskrivbord stod i rät vinkel mot fönstret, så att man vid detta hade ljuset in från vänster. Den klassiska lampen med grön kupa stod också till vänster på bordet. Jag tar för givet, att han hade sin skrivbordsservis av kristallglas med det tunga bläckhornet där. (Skrivbordet och en del av servisen finns nu i mitt hem i Norrköping. Bläckhornet finns, om jag minns rätt, hos min kusin Sigbjörn.) Jag skulle tro, att mahognybyrån och bokskåpet också fanns där, samt den besynnerliga mekaniska soffa, som Märtha har i sitt hus på Lidingön.

Resan bjöd för övrigt inte på några sensationer, utom att vi besökte Morfars vänner Vilma och Kalle Bergström i deras villa i Bälgviken. Jag blev då skrämmd av den stora, träklädda varmvattenscisternen i källaren. Den såg så hotfull ut! Vad övrigt är att säga om denna vistelse är väl just att jag satt vid

---

³ Pennor, bläck och senare reservoarpennor kom att bli viktiga redskap i Olles liv.

skrivbordet och ritade på gammal fakturamakulatur med en liten, smal röd&blåpenna av typ copier. Det fanns ju inga spårvagnar i Eskilstuna. Svagt, alltså! En gång tog Morfar mig med till järnvägsstationen för att visa mig de stora ångloken på Grängesbergs- Oxelösunds järnväg. Jag blev rädd, när ett sådant började tuffa igång, och lika skrämd, när ett elektriskt D-lok med vagnar fräste förbi i full fart. Hemfärden med Mormor måste ha skett på en kväll, ty jag sov mest under tågresan. Väcktes av en stark röd signallampa vid stationen Byringe, den enda station jag minns från denna hemresa.

Konstigt nog kan jag i mitt minne inte se Pappa en enda gång på S:t Eriksgatan, men jag vet, att han åtminstone en gång var där, då i sällskap med sin farbror Hugo från Hällesjö. Mitt minne av denna händelse är detta: Man hade köpt hem bjud-godis, en hel skål full, och i denna fanns även punschflaskor. Jag kände nyfikenhet på och begär efter dessa, men avspisades med att ”de är bara för Pappa och farbror Hugo”. Om jag hade fått träffa dem, borde jag ha kommit ihåg detta. Däremot fick jag en liten skål snask för mig själv och hänvisades till sängkammaren för att inte vara i vägen. Tydligt var det något allvarsamt på gång, som jag inte skulle veta. Häromdagen, medan jag satt vid datorn och skrev om Elsebo, fick jag en blixtingivelse angående denna händelse, men jag vill inte rota i denna historia. Hur som helst, så hade jag nog kommit att mer och mer identifiera mig med familjen Hellsing, men jag visste, att jag inte hette Hellsing utan Elgenmark, och att min riktiga Pappa fanns någonstans. Han skrev brev till mig ibland, fina brev, som finns bevarade som dyrgripar, även om jag inte kan minnas när och hur jag fick dem. Jag lär, med benägen vuxenhjälp, ha skrivit några brev till honom också, så visst fanns han i min tillvaro. Någonstans...

När vi på försommaren 1941 lämnade lägenheten på Sankt Eriksgatan för att flytta ut till Elsebo, visste jag inte, att vi aldrig skulle återvända till densamma utan stanna i Elsebo för att bo där året om. Kanske hade någon sagt det utan att jag uppfattat, hur stort, viktigt och revolutionerande det var.

Kapitel 3. Intermezzo

Det är söndagsmorgon på Sankt Eriksgatan, och det är vår. Morgonen är tidig, vilket märks av att 1:an ännu har ensamgående motorvagn, dock utan brevlåda. Vi stiger ombord på en 1:a vid Sankt Eriksplan och rullar iväg på Odengatan, stannar vid hållplatserna Sigtunagatan och Dalagatan, innan vi kommer till Odenplan, med den väldiga Gustaf Vasa-kyrkan. Så far vi vidare och svänger in på Roslagsgatan, som vid Jarlaplan går över i Birger Jarlsgatan. Vid hållplatsen Kungsstengatan ser vi upp mot den höga och högt belägna Engelbrektskyrkan, innan vi far vidare till Engelbrektsplan. Jag är omåttligt mallig över att kunna alla hållplatserna på sträckan (efter att i flera år ha lekt konduktör hemma!), men över Engelbrektsplan vilar en hotfull skugga, eller kanske flera. På Engelbrektsgatan går de stora och till utseendet arga Djurholmstågen, och på Humlegårdsgatan kommer de både fruktade och älskade Lidingötågen, linje 20 och 21, och det är 21:an vi ska resa med. Jag blir alltid så rädd, när jag hör tågens motorvagnar lufta bromssystemet i samband med rangeringen i höjd med Winterthur-palatset vid Engelbrektsplan, och en gång hade jag, vild av skräck, slitit mig loss från Mormor och rusat rakt ut i Birger Jarlsgatan. Mormor behöll fattningen och ledde mig runt Stureplan och upp Sturegatan, förbi Sophie Avéns livsmedelsaffär och den vägen fram till Humlegårdsgatan och Lidingötågens avgångsstation. Där väntade 21:an så fredligt och fräste inte alls! Nu är vi emellertid ännu vid Engelbrektsplan. Jag tror att jag är tillsammans med Mormor och Märtha, och att dessa kloka huvuden har lockat mig på promenad upp mot Kungliga Biblioteket, så vi varit på säkert avstånd, när tåget kom in för att rangera – och FRÅSA!! Nu går visst också 21:an som ensamgående motorvagn. Den står nedanför KB och väntar på att Norra banans tåg, nr. 20, ska avgå från påstigningshallplatsen. Mormor går fram och frågar föraren: ”Får vi åka?” och det får vi, så vi klättrar ombord. De bruna vagnarna kan se skrämmande ut, när de kommer frustande, men inne i kupén är det ombonat och mysigt, med grön plysch på sofforna och gröna gardiner för fönstren, och atmosfären är varm och skön. Det luktar så gott, kanske från kompressorn, som dunkar ”doggo-doggo-doggo-doggo” under vagnsgolvet, från ban-

motorerna eller vad det nu kan vara. Elektricitet och smörjolja. När ”Tjugan” avgått, kör 21:an fram och väntar i 20 minuter på avgång. Inget jäkt här inte. Personalen kan lugnt lämna vagnen med öppna dörrar, så att folk kan stiga på. Ingen kommer ens på tanken att kapa tåget och köra iväg eller att ställa till med skadegörelse eller bråk. Det är ju före rockmusikens och ungdomsrevolternas tid!

”Jiiing”. Konduktören ringer avgångssignal och drar igen skjutdörren med dess blankpolerade, skinande mässingshandtag. Föraren gör ett väldigt ryck i den likaså mässingsblanka bromsveven till höger på förarbordet, och det är den enda gången jag sett någon röra denna mystiska vev. En stilla väsning antyder att luftbromsen lossas, och så är vi på väg. Stockholmsvagnarna sjunger, när motorerna accelererar, men Lidingövagnarna spelar kontrabas. Man känner att det är ett tungt, gediget och auktoritativt fordon man har att göra med, och det känns högtidligt på något sätt. Vi färdas långsamt, kanske för halv maskin, utmed Humlegården. Luftbromsen frustar, när vi saktar in för ett kort uppehåll vid Karlavägens hållplats. Så spelar kontrabasen igen och vi rullar vidare. Genom frontfönstret ser man Stadion med dess torn och urtavla över förarens skärmmössa. När vi korsar Östermalmsgatan, ser vi åter Engelbrektskyrkan resa sig mot himlen, och morgonsolen speglar sig i tornets gyllene krona. Kanske är Oskar Lindberg redan i färd med att stämma sin stora orgel inför söndagens högmässa – men sådant vet ju jag ingenting om ännu. Bromsarna frustar igen, och vi stannar vid Valhallavägen. Här kan det komma många påstigande med övergång från ringlinjen, 4:an, som även vi använder oss av ibland. Så rullar vi förbi Stadion. Jag vet nu inte, vartill denna byggnad används, men jag fattar, att det är något extra fint, något som är värt att prydas av ett torn, som syns vida omkring. Och nu börjar storstaden släppa sitt grepp. Meter för meter närmar vi oss landet och sommaren. När vi närmar oss bron över Värtans godsbangård, får vi se den stora, mäktiga, svarta Gasklockan, lite skrämmande, som en jättestor dammsugare. Det mullrar, när vi far över bron, och jag tror att det är Gasklockan som mullrar. Vi far vidare i en stor sväng, passerar Värtans Elektricitetsverk med dess magnifika skorstenar, Kolargatan med ”Myrornas” för-

säljningslokal, Hjorthagskyrkan (ovetande om att jag skulle bli dess organist under några år på 1960-talet!) samt "Akt. Bol. Kol & Koks" med dess gråa hisstorn för att komma till Ropsten, den sista hållplatsen på Stockholmssidan. Här finns en vändslinga för Stockholms Spårvägars linje 10- och framför oss ligger Lidingöbron.

Resenärer från 10-an kommer över till vårt tåg, som sedan lämnar Stockholms stads territorium för Lidingö stads d:o. Lidingöbron är ännu Sveriges längsta bro. På Lidingösidan delar den sig i en nordlig och en sydlig gren, och mitt i klykan finns hållplatsen "Brogrenen" med en lusthusliknande väntsäl. Det är den södra sidan vi ska fara till. Väl uppe på torra land igen stannar vi vid Torsvik, ett ställe som jag inte har några referenser till, och Herserud med den berömda, tornbekrönta Herserudshissen upp till Millesgården och Foresta. Vi dundrar vidare i en sugande uppförbacke, och HURRAH, nu är vi definitivt på landet: Baggeby. Det låter så lantligt och härligt, Baggeby. Och lantligt är det ännu på Lidingön. Vi kommer till Bodal, en mötesstation med dubbelspår, och på vägen mot Aga ser vi en ladugård och en äng med betande kor om babord. (En ko är någonting som finns på omslaget till en chokladkaka, och den säger visst MU eller någonting ditåt.) AGA är en stor station, med stins och allt. Här möter vi tåget från Gåshaga. Här finns också Södra Lidingöbanans vagnhall och bangård. Så kommer stigningen upp mot Centralvägen, och här ljuder lokvisslan till varning för eventuella vägfarande. Nästa station är "vår" station, Parkvägen, där vi stiger av. Det luktar gott från motorvagnen, fernissa, smörjolja, motorvärme m.m. Man får lust att klappa den snälla vagnen, som tagit oss hit. Nu får vi använda apostlahästarna. Vi passerar mellan mjölkaffärshuset, ett av de stora, stadslignande stenhus, som på något sätt är så främmande för den annars så lantliga miljön, och en rödbrun stuga, som inrymmer en sybehörsaffär. Så kommer vi till "Stora Landsvägen", d.v.s. Södra Kungsvägen, som ännu är glest trafikerad, och viker av till höger på Parksättravägen, "våran väg". Redan från vägens början vid Stora Landsvägen kan man se en allé av popplar, som reser sig mot himlen. Lite längre bort syns en rad av granar, och dessa

står på Elsebo-tomten, målet för vår utflykt. För en utflykt är det, en dagsutflykt. Det är ännu inte dags att flytta ut för sommaren.

Någon tar fram en nyckel och låser upp hänglåset till kedjan, som håller den vita grinden stängd för ovidkommande personer. Brevlådan av plåt skallrar lite, och jag känner igen det säregna ljudet från just vår låda, när det inte dämpas av ankommen post. Vi går in genom grinden. Grusgången är inte lördagskrattad och den behöver sannolikt skyfflas. Kanske blommor körsbärsträd och häggar redan, men de intresserar inte mig, ty jag är ännu uppfylld av tågresan och motorvagnens mysterier.

Den vackra röda stugan står rakt framför oss, med sina vita gavlar och vita verandastolpar. Vi går in genom dörren till vänster på verandan, där vällingklockan sitter, och innanför dörren möter oss genast en taffel. Vi går vidare in i trapprummet, där den vänligt gröna divanen står till vänster. Men i detta rum finns också ett föremål, som fyller mig med vanvettig skräck: gunghästen Brunte med sina hotfullt knallröda näsborrar. Jag kunde aldrig förlika mig med detta odjur, och sagan slutade med att Brunte förpassades till källaren, med de hemska näsborrarna bortvända ur eventuella källarbesökares åsyn.

Mormor fick eld i köksspisen ”på nolltid”, som man skulle ha sagt i dag, och snart var kaffet färdigt. Den gula plåtbrickan med koppar och fat – och mat – bars ut till ”häggarna”, den berså som stod där kusin Sigbjörns hus i dag reser sig stolt mot ljusa eller dunkla skyar. Några stora stenar bildade trappa upp till bersån, och där uppe fanns två bänkar av plankor mellan bergknallar resp. stubbar, och där kunde vi sitta och kalasa på bl.a. ”fralla” (innan ordet var uppfunnet) och kokkaffe med socker och grädde. Jag drack väl inte kaffe, men fick kanske doppa en franskbrödssmörgås i den brunockra soppan. Sedan vidtog trädgårdsarbete, trädgårdsarbete, trädgårdsarbete, trädgårdsarbete etc. etc. Jag fick hjälpa till med att sätta potatisar i nygrävda fåror, sätta div. bönor i raka rader etc. Men mest fick jag nog hållas

med mina lekar. Hur många nummerblock jag förbrukade denna dag är förhoppningsvis glömt och preskriberat.

”Ty dagen han är dock aldrig så lång, att icke dess afton skall stunda”. Söndagen kanske ibland kunde kännas långrandig, när ingen hade tid med mig, men hemresan till Stockholm kom alltid för tidigt. Vi måste emellertid hem till stan, och Morfar skulle ju resa vidare med tåg till Eskilstuna för att påbörja en ny arbetsvecka. Vill minnas att Morfar på hemvägen med Lidingötåget satt för sig själv i den röktillåtna släpvagnen för att njuta sin middagscigarr, medan vi andra satt i den rökfria, grönplyschiga motorvagnen. I alla fall var det så ibland. Vi gjorde ju många resor, och mina minnen kanske vandrar dem emellan.

Kapitel 4. Sommarparadiset

”Hej, mitt sommarland”, skulle man kunna travestera en sentida schlager. Jag vet inte, hur flyttningen gått till, men plötsligt är jag bara där, i Elsebo, efter ”vinterns långa själanöd”. Första andetaget i den röda stugan, doften av ”litet trähus på landet”, av åratals vedeldning, kaffekokande, bullbak, fotogenlampor samt givetvis husets eget trävirke på väg att torka efter vinterns ofrånkomliga fuktighet. Jag kollar ostrukna ass på taffeln, en sträng med ett karakteristiskt missljud, som jag återkommer till, återupptäcker klädkrokarna i trapprummet, en dubbelkrok i mässing och en enkelkrok av stål, liksom divanen med det gröna tyget, mönstrat med figurer som påminner om något slags riksvapen. Ovanför trappan finns till vänster sängkammaren, till höger Gaggas ”brudoar” med alla spännande burkar, knappar, pudervippor och andra fruntimmersattiraljer. Rakt fram är ytterligare ett sovrum med balkong, över vilken flaggstången reser sig. Från balkongen löper en antenn ut till ett äppelträd med skatbon i. Antennen betjänar den lilla kristallmottagare, genom vilken man i bästa fall kunde höra radio, då med obekväma lurar. Vi har varken elektricitet eller telefon i sommarstugan, inte heller vatten och avlopp. I balkongrummet återfinner jag ett ritblock och två pennor från förra sommaren. Den ena av de gula träpennorna är explicit min, ty jag har tuggat den mera ful än gul. Den är dålig, hård och trist. Den andra är kortare, nästan bara en stump, men skön, ty den är mjuk, A.W. Faber No.1. Jag ritar en ångbåt, kanske Kung Ring eller en skärgårdsbåt. När Morfar kommer, lär han mig att rita Saxaren, men jag tycker att han gör fel. Han ritar den, sedd med ingenjörens ögon, och jag ser den med entusiastens, som älskar båtens fascinerande anblick mer än dess konstruktion.

Det doftar så gott från köket, från Mormors bak. Färska vetebullar. Till kaffet får jag för femtioelfte gången höra om, när hon bakade bullar till sina barn och gav var och en sin ranson i en påse. Så var det i sammanhanget något om Cale, som jag inte minns. Jag får nu klara mig utan påse. Köket har mörkbruna väggar och gul dörr till skafferiet, som genom sitt norrläge håller maten hyfsat sval. Som sagt finns varken vatten eller avlopp indraget. I träd-

gården finns en brunn, som Mormor stakat ut med hjälp av slagruta, med en pump, som Morfar esomoftast får laga. Det finns i köket en pumpanordning, som skulle anslutas till brunnen, men det blev aldrig av. Vi får ha hinkar för både färskvatten och avloppsdo.

Mellan trapprummet och köket, parallellt med verandan, ligger matsalen, med husets enda kamin, en Bolinder för ved- eller kokseldning. På muren ovanför kaminen har Cale med violett krita ritat en kyrka. Längs väggen mot husets baksida står en pinnsoffa och framför den ett slagbord med några trästolar, ganska raka, till skillnad från pinnstolarna i trapprummet. (Dessa senare är dessutom av två slag, varav det ena har en massa små hål borrade i sätet, till eventuella fjärtars avledande...) Soffa, stolar och bordsben är målade i allmogebliått. Ovanför soffan sitter en bonad med texten från en gammal gånglåt: "Hiaderia, hiaderalla, nu är det sommar, nu ska vi tralla..."etc. När vädret tillåter, äter vi våra måltider utomhus i trädgården eller åtminstone på verandan. Jag har så svaga och dunkla minnen av matsalen i "röda stugan" (d.v.s. före ombyggnaden 1941), kanske därför att vi kanske så sällan behövde använda den.... Bäst minns jag nog den svala, något fuktiga atmosfären där inne – samt två inventarier: den konvertibla barnstolen med en massa snurrande trissor på, samt den stora mangeln, som vevades med en stor ratt. Den kunde man både styra båtar och bromsa spårvagnar med! Kaffekvarnen fick duga som kontrollerssubstitut.

Ja, nu var det sommar – och det blev lördag. Då skulle stugan städas och trädgården trimmas. Blomsterrabatterna rensades, och grusgången skyfflades och krattades, så att den blev finrandig som kyrkogårdsgången i en centerstyrd landsortssocken. Morfar skulle komma hem från Eskilstuna. Han brukade komma med "extravagnen", egentligen ett tvåvagnars express-tåg, som inte stannade mellan Ropsten och Centralvägen. Det gick från Humlegårdsgatan kl.17.10 och ankom till Parkvägen 17.25. Gagga och jag mötte Morfar vid Parkvägens station. Det var ett högtidligt ögonblick, när det tungt frustande tåget ankom till perrongen, och Morfar debarkerade, iförd sitt sedvanliga plommonstop och bärande sin unica-väska av mässingsbeslaget lä-

der, som sannolikt kunde innehålla något av intresse för undertecknad. Så traskade vi hem till Elsebo, där middagen väntade. Morfar var oomtvistligen Husets Herre och Familjens Obestridlige Öfverhufvud. Hans favoritträtt var rotmos med fläsklägg, men han tyckte också mycket om värmlandskorv, eftersom han var född i Värmland, i Gunnarskog, och på mödernet härstammade från de namnkunniga släkterna Fryxell och Norén. Jag, min idiot, gillade varken fläsklägg eller värmlandskorv. Det skulle vara fläskskorv eller pilsnerskorv. All annan mat var av ondo! Vad som serverades denna lördag minns jag inte, men däremot kan jag för mitt inre öga skåda den tjocka rulle med extra prima kontorsmakulatur i alla regnbågens färger, som Morfar tog fram ur sin läderväska. Nu fanns det inga gränser för hur många ångbåtar man kunde rita under sommarens soliga dagar. Jag hade då naturligtvis inga riktiga tidsbegrepp, så att jag kunde överblicka sommarens begränsade längd och ana höstens hotande vemod bakom skafferidörren och uppbyggdets vända, när nätterna blev mörksvarta och ugglornas spöskrin skrämmande. Nu var det bara sommar, och den skulle vara evigt, och det skulle alltid vara vackert väder, alla skulle vara glada och allting skulle vara roligt, intressant och nytt i sorglöshetens Schlaraffenland, där jag var, om än inte kung, så åtminstone spårvagnskonduktör, ångbåtskapten, chaufför (jag hade fått en urtjusig röd trampbil av Pappa, och den fick vara en konvertibel inkarnation av alla landfordon, från bilar till ångvältar och lokomotiv!) samt inte minst artist. Att jag senare skulle bli musiker, det hade jag aldrig kunnat föreställa mig.

Söndag, vilodag. Frid på jorden. Inget trädgårdsarbete på sabbatsdagen, när det finns så många andra dagar att verka på. Morfar är helgdagsklädd, med vit skjorta och slips samt väst med söndagspennan i bröstfickan. Morfar har två stiftpennor, pencils, med gängse skruv-mekanism och firmanamnet Bolid-Munktell ingraverat. Den ena är blå med stålclips och silverliknande graving, och den använder han på vardagarna. Den andra är svart, med guldclips och d:o graving, och den är Helgdagspennan. Med den löser han Svenska Dagbladets Lilla Ordfläta, och så kanske han gör anteckningar om idéer inför kommande uppfinningar eller mekaniska problemlösningar. Goda

idéer får inte förflyktigas. Så har han även vanliga, gula träpennor, som han med pennkniven märkt XH. Egentligen skulle det ha stått GH (Gustaf Helsing), men G är svårt att karva in på ett så litet utrymme som en pennända, så det får bli X i stället. Jag har roligt åt detta. Mormor är den perfekta hemmafrun och husmodern, och hon håller mest till i det obekväma och primitiva, men ack, så kära köket med dess stora, härliga vedspis, som förser oss med så mycket god mat (framför allt pilsnerkorv, sätt:s anm.). I skrivande stund funderar jag över, varifrån all ved kommer, men så slår mig en tanke: Ljungåsen, vår obebyggda skogstomt, belägen cirka en halv kilometer från Elsebo. Där finns massor av barrträd. Hur man transporterar veden, har jag ingen aning om. Den bara finns där, på vedbacken bakom huset. Morfar har en gammaldags spännsåg och en riskabelt kortskaftad klyvyxa. Kanske sågar han vid sina helgbesök upp ett veckoförråd av spisved, ty jag kan inte minnas, att jag någonsin ser Mormor på vedbacken.

(Efter att jag skrev detta, har jag kollat med Märtha, som bör minnas denna tid bättre än jag. Hon påstår, att veden inhandlades hos vedhandlare Gösta Jansson i Brevik. Janssons vedleveranser minns jag från tiden i den ombyggda stugan, från 1941. Vedkaminen "Serva" krävde rejäla vedstycken, och jag minns, hur Janssons bil backade in på grusgången och tippade veden på gårdsplanen. Men jag tycker att jag skulle ha kommit ihåg, om en lastbil backat in i Elseboträdgården på röda stugans tid. Ett bilbesök var vid den tiden en jättesensation, som svårligen kunnat undgå att väcka min uppmärksamhet....)

Elsebos matsedel minns jag inte mycket av. Förmodligen får jag pilsnerkorv ibland. Mest minns jag nog, att vi har Wasa Delikatessbröd på somrarna, och att Mormor skär den rökta skinkan rutig på min smörgås, för att jag inte ska sätta den i halsen. Jag är så irriterad på denna särbehandling.

En söndag får vi besök av Farbror August och Faster Mary, Sven, Pelle och Gullan. Farbror August är Morfars yngre bror, även han ingenjör i motorbranschen. Denna familj Helsing (med avvikande stavning) kommer med egen motorbåt och lägger till vid Parkbryggans högra sida, där det finns en

liten "landgång" ner till en lägre bryggavsats. Jag är inte med, när de anländer, men följer med till bryggan, när de ska segla hem på eftermiddagen / kvällen. Sven rattar båten, och Pelle sköter motorn. Båten är en ruffad snipa, och jag observerar att den har stäv i både fören och aktern. Att det är båten och inte människorna som jag minns bäst, säger väl en del, men jag ska inte psykologisera utan glädjas över mina många soliga minnen, de må nu handla om människor, båtar eller spårvagnar.

Så blir det söndagsafton, och Morfar måste fara tillbaka till Eskilstuna för ännu en arbetsvecka, och Elsebo återgår till vardagsrutinerna. För lilla mig finns ingen vardag, inga rutiner. Jag avnjuter barnskapets stora, sorglösa semester i den barnsliga tron att den är obegränsad, evig. Ändå längtar jag efter att bli stor och kunna köra *riktig* bil.....

Sommaren 1941 började det hända saker i Elsebo. Först fick vi telefon, och vårt nummer blev 65 53 31 (alla Lidingö-nummer började på 65 på den tiden.) Vidare drogs det in elektricitet – och jag är inte säker på, vilket som kom först. Telefonen hade luftledning ut till en stolpe på Parksättravägen, medan elkabeln grävdes ner tvärs igenom trädgården.

En dag på sensommaren eller förhösten fick jag följa med Morfar till Canada Brädgård vid Kyrkviken. Vi reste med spårvagn 21 till Brogrenen, där vi bytte till linje 20, Norra Lidingöbanan. Dennas spårvagnar var liksom 21:ans teakklädda, betsade och fernissade, bruna som tåg, men de hade lyxigare inredning, med stoppade lädersoffor i stället för plyschklädda träbänkar. Vidare hade ringklockorna för konduktörens avgångssignaler en annan klang än södra banans motsvarigheter. De påminde mer om klockorna i Stockholms Spårvägars blåa vagnar. Det var mycket exotiskt, detta. Vidare var biljetterna större, vita med kulörta koder för taxezoner, t.ex. "Bgn-Ky" (Brogrenen – Kyrkviken) i grönt, "Rn-Va" (Ropsten – Vasavägen) i rött. En sådan resa var lika stor sensation för mig då som en flygresor till Mallåkra torde vara för en femåring i dag. Något år senare blev det en ny resa till Kyrkviken i ett annat ärende, och då måste jag ha egen biljett, men till ett lägre pris,

motsvarande en kortare vuxenresa. På den biljetten stod det med röda bokstäver "Bgn-Dn, Dn-Ky" (Brogrenen - Dalängen eller Dalängen - Kyrkviken). Synd att jag inte hade vett att spara dessa biljetter. Vad Morfar och jag gjorde på Canada Brädgård minns jag inte, men jag förstår att Morfar beställde virke till något kommande projekt... Jag var mest intresserad av Norra Lidingöbanans spårvagnar, och det är dem jag minns från nämnda resa.

En dag lite senare kom plötsligt några dittills främmande karlar och började riva och gräva på Elsebo-tomten. Den förste hette Strandblad. Han rev ner vår vackra, vita veranda och grävde ett stort hål i trädgården. Nu fick vi klättra in och ut i huset genom köksfönstret, som fick en provisorisk stega på utsidan. Det var riktigt äventyrligt, nästan som att gå ombord på en båt. Till "farbror" Strandblad sällade sig sedan två gubbar till, Westman och Gustafsson. Den sistnämnde var bergsprängare, och han sköt några salvor i boten på den uppgrävda gropen, där berget gick i dagen. Det gällde att ge plats för den nya husgrunden och det kommande husets källare. Vi fick gå ut och ta betäckning på Parksätravägen, något hundratal meter norrut. Så ropade Gustafsson: "Eld i berget" - - och så small det, dovt och ödesmättat. Sedan kom det murare, men vad han/de hette, minns jag inte nu. Så drog man ledningar för vatten och avlopp ut till Parksätravägen. En av dessa ledningar måste korsa vägen, som då grävdes upp. Det blev ett hål i vägbanan, och för att varna trafikanter satte man upp gul- och rödrandiga lyktbockar kring hålet, vidare en stopp-bock med texten "Vägen avstängd" i korsningen Parksätravägen - Solrosvägen. En kraftfull röd lykta, typ sladdlampa, sattes upp på denna bock. Över det uppgrävda hålet i vägbanan anordnades en gångbrygga, och vid den sattes också en röd lykta. Oh, vad jag älskade dessa varmt röda lyktor, som värmden så gott i själen! Jag skulle snart bli en riktig lyktbocksfanatiker, som tjatade på de vuxna i familjen att de skulle följa med mig ut på lyktbocksjakt i omgivningarna, när de röda lyktorna hemmavid hade tagits bort. Hemma i trädgården fanns två gråa bockar, som ibland användes till att rigga upp provisoriska bord med. Dem försåg jag med krokar, i vilka jag hängde upp lyktattrapper, senare också hemgjorda lyktor av rödmålade konservburkar med ljusstumpar i. Ljusen slocknade, när syret i

burken tog slut, eller när burken föll till marken med avbränd upphängningstråd... Alltid var det något som gick åt skogen, men det var roligt i alla fall.

Till stugans om- och tillbyggnad anlätades snickaren Joël Eriksson. Arbetet drog ut på tiden, och när julen gick in, var de nya rummen ännu inte färdiga. Väggar och tak fanns, men virke och verktyg stod ännu kvar, och virket luktade så bedrövligt gott. (Det var i det rum, som senare skulle kallas "salongen", som Mä drog sig undan för att i hemlighet fylla min från Epa för kr.2:50 inköpta julklappspenna med reservoarbläck. Jag var nära att komma på henne med denna sysselsättning... Jag minns så klart att där ännu stod snickarverktyg, hyvelbänk m.m. kvar. Och det luktade friskt, kådrikt furuträ.....) Eriksson var en snäll man, åtminstone mot mig. Jag beundrade hans matlåda av bleckplåt, i vilken han hade sina limpmackor. Jag tror att jag fixade till något slags matlåda, som jag fyllde med smörgåsar och tog med ut i trädgården, eller, vid dålig väderlek, i ett hemlighetsfullt "tält", upprigget på övervåningen av ett draperi, lagt över tvenne stolsryggar. Det var så festligt att kunna ta med sig mat och förtära på "fel plats". Ändå hade jag ännu inte stiftat bekantskap med Krikelin, Blondie's karlslok.....

Under hösten 1941 var livet ganska primitivt, innan allt kommit på plats. Några få detaljerade minnen: Det svarta Hoffmann-pianot stod tillfälligt i det rum, som senare skulle bli matsal. Där härjade Mä med sång och spel, t.ex. "Mot kveld" av Agathe Backer-Gröndahl och några sånger av Emil Sjögren och Edvard Grieg. Trapprummet var då provisorisk matsal, och därifrån minns jag bara, att vi en gång åt *kokt* fläsk med potatis. Det var inte gott. Man hade inköpt en elektrisk strålkamin av märket AEG, och jag kände mig så illa berörd av de rödglödande spiralerna. De kom mig att tänka på världens undergång och de yttersta tingens. Jag var rädd för denna tingest. Den var givetvis nödvändig, ty värmekällorna var från början bara köksspisen och en Bolinderkamin, placerad i den tidigare och kommande matsalen. När de nya rummen blev klara, insattes vedkaminen "Serva" i det rum, som låg mellan tamburen och salongen. Servan skulle eldas med stora vedstycken och

skulle klara sig utan tillsyn en hel natt – när den nu fungerade. Veden inköptes från Gösta Jansson i Brevik. Jag tror att han även tillhandahöll den koks, som vi hade till Bolinderkaminen. Hur som helst, så var det problem med uppvärmningen denna första vinter i det nya huset, en vinter som man än i dag minns som en av de strängaste i modern tid. Därom har jag nog skrivit mer i nästa kapitel.

Kapitel 5. Sexårsålderns kriser och kransar

En ödets ironi var det väl, att just vintern 1942 skulle bli så kall, med temperaturer nere omkring trettio minusgrader. Morfar hade under hösten 1941 påbörjat en om- och tillbyggnad av Elsebo-stugan, som nu skulle vinterbonas och bli året-runt-bostad för den Hellsingska familjen. Byggnadsarbetena var långt ifrån färdiga, när den stränga vinterkylan satte in. Väggar och fönster var inte färdigisolerade, och reveteringen var inte ens påbörjad. Det var m.a.o. svinkallt även inne. Vi trängde ihop oss i matsalen, som hade en Bolinder-kamin för kokseldning. På nätterna måste några av de vuxna vaka i skift för att passa kaminen. Jag, som var liten katt, slapp undan. Många kvällar gick vi till sängs med både gångkläder och ytterkläder på, och drog över oss vad vi kunde finna på utöver täcken och filter, såsom trasmattor o.d. Vidare hängde vi ett tungt draperi framför fönstret mot "Åakill" (Oak Hill). Det måste väl ha funnits innanfönster redan då.

Det var kanske inte så konstigt, att jag just denna vinter drabbades av kikhostan. Det var fasansfullt! Jag kunde ibland bara med yttersta svårighet andas och få luft. Mormor riggade upp ett ångtält, i vilket inbars en gryta kokande vatten med granris, som luktade gott. Kanske hjälpte det något. Pappa kom resande och medförde en medicin, som smakade pyton, men som var fullt sväljbar, när den hälldes på en sockerbit, såsom man fordom ofta gjorde med beska droppar. Vill minnas, att medicinen gjorde mig bättre. Till sjukdomstidens fäsör hörde att "ta tempen". Det gick väl an, när man körde in en febertermometer i mitt klena barnaarsle, men tvi, så äckligt det var, när den drogs ut. Vet inte, varför jag kände det så. Kanske var det därför, som man ibland, när jag varit stygg, hotade: "Åh, du borde ha lavemang!" Hotet verkställdes emellertid aldrig, och mitt första lavemang fick jag vid fyllda 40 år, inför en njurstensoperation.

På min sexårsdag, som jag inte visste om, fick jag av min far en fiol, jag tror den kallades trekvartsfiol, ity att den var något mindre än en fullvuxen violin. Jag lärde mig aldrig att spela på den, eftersom jag inte stod ut med mitt

eget falskspel. Morfar gjorde sitt bästa för att lära mig hitta på fiolen och satte ett papper med tonmarkeringar på greppbrädan under strängarna, men det hjälpte inte. Fiolen var och förblev min fiende och mitt dåliga samvete redan då, men det var ett intet mot vad den skulle bli bortåt två decennier senare. Här om året skänkte jag felan till en kusinson, som förhoppningsvis hade någon liten glädje av den, en tid i alla fall.

(Ang. sexårsdagen, 22 februari, var anledningen till att jag inte visste om den, att familjen inte ville fira min födelsedag på dagen efter min Mammans dödsdag. I stället firades den på sommaren, den 22 juli. Jag trodde att jag var född den 22 juli, ända tills jag börjat skolan, och det rätta förhållandet där avslöjades, till nesa för mig och löje för klassen.)

När den värsta vinterkylan släppt sitt grepp, kom arbetena på huset igång igen. Då låg en virkesstapel ute på gårdsplanen, och i den kunde jag leka och familjen dricka kaffe (surrogat). Reveteringsarbetena kunde fortsätta, och därför stod en gigantisk trälåda på planen, innehållande murbruk. Det lät så sjungande oljigt, när muraren rörde om i kalkblandningen, och så var det fascinerande, när muraren tog bruk på sin slev och kastade upp det mot den hönsnätsbespikade väggen. Vidare pågick rörarbeten, och på gårdsplanen stod också ett fyrfat med en pedaldriven blåsbälg eller fläkt, som skulle hålla kolfyren tillräckligt het för att rörmokaren skulle kunna bocka till rören till önskad form. Jag ville en gång gå fram och trampa på den där frestande pedalen, men hindrades av någon vuxen, som sade: "Det där ska rörmokarna göra." Jag *tonsatte* genast denna fras, som utökats till "Det ska rör-pillepille-mokarna göra." Denna refräng blev genast förbjuden. "Pillemoken" var nämligen familjens interna noard för det syndigaste som finns på detta globala jordklot... Jag var på väg att bli ett busfrö. En annan "tonsättning" handlade om Rumpfords Bakpulver, och den var också förbjuden. "Rumpfords bakpulver, Rumpfords bakpulver stryk där bak, stryk där bak." (Bakpulver skulle väl användas där bak, eller... ?)

Något senare samma år fick jag följa med morbror Cale till kyrkan (Breviks kyrka, Lidingö) på söndagarna, då han var hemma på ferier från slitet i Uppsala. Första gången bör ha varit på Bönsöndagen, eftersom de tre första psalmerna var 336, 337 och 338. Vilken schwung det var i treorna! Alltsammans var STORT. Jag blev nog blixtförälskad i kyrkan, och kände dess tystnad, doft och atmosfär som en andens läskedryck, som kanske t.o.m. överträffade Pommac. Vad jag mest njöt av, var nog de underbart vackra, klirrande mässingssiffrorna, som vaktmästare Nyström hängde upp på de svängbara psalmtavlorna. Därefter kom psalmerna med sina långa förspel. Hammondorgeln minns jag inte annat än till namnet. (Den byttes snart mot en pneumatisk orgel av Johnson i Duvbo, med 13 stämmor, två manualer och pedal och tickande kägellådor.) Vad prästen sade och gjorde hade jag nog inte så noga reda på, men jag minns sången "Helig, helig, helig är Herren Sebaoth". Jag trodde att det hette "Herrens sebaoth" och att sebaoth var en växt med stora blad, ungefär som den pepparroth som växte vid gårdsbrunnen. Nu började jag leka kyrka hemma. Morfar snickrade till en psalmtavla med nubbar att hänga siffror på, och dessa nuffror klippte vi tillsammans ut ur gamla bakelsekartonger och sockerpaket. Sedan lekte jag vaktmästare, organist och präst alla i en; hängde psalmnummer på tavlan, bånglade med en spiskrok på sopskåpsdörren i köket för att härma kyrkklockorna, tafsade preludieliknande oväsen på den antika taffeln (pianot klingade ju alltför profant) och spelade någon psalm som jag fått hjälp med att lära mig. Sen klättrade jag upp på en stol och "predikade". Jag hade tiggat mig till en spiralbok lik den, som Cale skrev predikningar i, när han fick vara ämbetsbiträde någonstans, och skrivit en massa trams i den, med bläck, naturligtvis. Jag hoppas att Gud förlåtit mig somliga rader, som visade alltför stor brist på dogmatisk klarhet och stringent homiletik... Kyrklekarna gladdes nog Mormor, som hoppades på att jag också skulle bli präst, såsom hennes älskade bror Theodor varit och som hennes son skulle bli. Men dessa äventyr fick ett brått slut, när min lekfullhet gått över gränsen till ren blasfemi. Jag hade radat upp alla nallar, gosedjur och dockor, som fanns i huset, svept en grön filt som mässhake över mig och lekt Nattvard, gått runt med en upp- och nedvänd ljusstake som kalk och över varje figur läst formeln "Krist i hu-

vet på dig.” Det blev för mycket för min fromma Mormor, så i fortsättningen fick jag bara leka vaktmästare och organist. Och det kunde ju räcka långt.

Vid den tiden sattes jag i spellära hos en pianotant. Ja, jag hade kanske nu hunnit bli 7 bast. Jag hatade pianospelet, detta eländiga klinkande, och mest hatade jag spelboken, ”Farbror Martins Melodibok”. Vilka idiotiska låtar. ”Kuku, kuku ljuder i Lund”. I den stolta lärdomsstaden Lund, med ståtlig domkyrka och ärevördigt undervisitet, talade man väl latin, eller åtminstone skånska? Men kuku? Vad var det för språk? Spelboken åkte i väggen. Jag vägrade fortsätta med pianolektionerna och återgick till taffeln. Hemmavarande vuxna hjälpte mig då och då med notläsning i min *riktiga* spelbok: ***Den Svenska Koralboken***. Den var nog min käraste bok.

Sommaren 1942 skaffade vi katt och höns. Den svart-vita kattungen ”Sessan” fick vi av fru Larsson i Sybehörsaffären vid Parkvägens hållplats. Fru Larssons stora svart-vita katta ”Mirran” hade fått ungar, och lilla Sessan satt en dag på trappan och såg mer än lovligt prisnosig ut. Cale och jag gick hem och hämtade en korg, i vilken vi bar hem kattungen. Morfar var inte glad över detta, men han lärde sig med tiden att tycka om den lilla katten, när den väl var vorden vår katt. Varifrån de första fem hönsen kom, vet jag inte, men de utgjorde en tämligen brokig samling. ”Klara” var helvit, ”Sara” var svart (som i en andelig visa), ”Bruna” och ”Gullan” fick sina namn efter fjäderskrudens granna kulörer och ”Sloka” kallades så på grund av sin slokande kam. Sloka var min favorithöna. Det gamla dasset/skjulet byggdes om till hönshus, och en hönsgård inhägnades med hönsnät, för att hönsen inte skulle virvla omkring i trädgården och kanske rymma sin kos. Någon tupp hade vi aldrig. En tupp i ett tätbebyggt villasamhälle är troligen en sanitär olägenhet. Grannarna skulle nog bli måttligt roade av att bli väckta mitt i natten av det befjädrade kreaturets genomträngande och insinuanta ”Kuke-likuk”. I hönshuset inreddes balar med hö, där hönorna kunde värpa. Vi lade även dit porslinsägg för att inspirera fåglarna till äggproduktion, och densamma kom snart igång på allvar. Ibland fick vi 5 ägg om dagen. Men alla ägg, liksom alla köksträdgårdsprodukter, måste bokföras och redovisas

till Kristidsnämnden, som därefter gjorde avdrag på våra matvaruransoner. Det var ju under krigsåren, när det var "kort" på allting.

Några andra minnen från år 1942: På Tacksägelsedagen fick jag följa med Märtha till Breviks kyrka, då hon sjöng i kyrkokören. Jag fick sitta med på läktaren. Mitt första intryck var ingångspsalmen 17, som hade samma melodi som min favoritpsalm 120, "Jesus är min vän den bäste". När Mä före gudstjänsten påpekade detta för mig, visste jag det redan, ity att jag "hade koll på" alla psalmer som hade denna melodi. Det hade jag ju lärt mig vid mina studier i Koralboken. Musikdirektör Uno Änggård, "Farbror Uno", spelade på hammondorgeln, men jag minns ingenting av hur densamma klingade. Däremot var jag både fascinerad och imponerad av hans väldiga åthävor, när han dirigerade kören i "Åra ske Herren". (Konstigt nog lekte jag aldrig dirigent hemma sedan. Det borde jag kanske ha gjort...) Efter körsången smet Mä och jag från kyrkan, eftersom vi skulle ha "främmande" hemma. Det blev språngmarsch nedför kyrkbacken och vi hann precis stiga på tåget, innan det startade från Breviks station. Konduktören hade redan givit avgångssignal. Det var dramatiskt. Hemma väntade "frukostmiddag", som vi ibland hade på söndagarna, och gästerna var Mormors syster och svåger, Elsa och Knut Rosenquist. Minns inte, om deras döttrar Inga och Tora var med. Det var alltid lite av fest omkring Rosenquistarna.

Senare i oktober, närmare bestämt den 30:e i månaden, Elsa-dagen, blev det en oförgätlig fest hemma. Mamma hade ju hetat Elsa, och både Gagga och Mä hette Elsa som binamn. Nu hade Gagga bestämt, att alla i familjen hette Elsa och förtjänade att firas. Hon hade varit på pappersrealisation och kommit hem med en stor kartong full av diverse pappersartiklar, mest block och skrivböcker av alla slag. Lilla jag fick en jättetrave med block; ritblock, rutblock, skrivblock och t.o.m. stenogramblock (spiralblock med glesa, röda linjer). Vilket kalas, vilken fest! Det blev en av årets absoluta höjdpunkter, och jag firar ännu i denna dag pappersfestens åminnelse. 30 oktober är Pappersdagen med stort P.

En lite tristare händelse: Mina framtänder hade spruckit, och de gjorde ont, men jag led ju av svår tandläkarskräck. Jag försökte vara snäll katt⁴ och följa med till Pappas tandläkare Anders Ryman på Storgatan, i närheten av Hedvig Eleonora kyrka. Men väl där knöt det sig för mig, och det blev ingen behandling den gången. Jag fick dras med mina ”gaddar”, tills dr. Widerström drog ut dem ett år senare. Hon var ju skolövertandläkare och en bra psykolog, som lyckades lugna ner mig, så att jag blev hanterbar.

(När jag var 15 år, återknöt jag kontakten med dr. Ryman, som gjorde en totalöversyn av mitt vanvårdade tandgarnityr. Det blev mycket amalgam, och i framtänderna fick jag en tidig sorts plastfyllningar, som faktiskt höll i 18 år. Denna typ av plastfyllningar övergavs snart, då den frätte sönder tänderna. Men mina betar stod pall, konstigt nog.)

---

⁴ Olle hade en egen terminologi, speciellt kring katterna, hans bästa vänner. Som barn var han en ”liten katt”.

Kapitel 6. Barndomsjul i Elsebo

Det var först när Elsebostugan efter om- och tillbyggnad 1941 blivit vår vinterbonade året-runt-bostad, som vi kunde fira jul därstädes. Stugan, som vuxit till villa, var inte ens färdig, när den första julgranen bars in. Den första julen gick nog litet i primitivitetens och pionjärskapets anda, men vi hade ju tak över huvudet, rejält med kläder på kroppen och mat, om än kris-tidsransonerad, på bordet. Värme fick vi från vedspisen och även från en kokseldad Bolinderkamin, som flyttats från matsalen till trapprummet. Värre var det med juleljusen, ity att även stearinet var ransonerat. Vår ranson var 12 st. Liljeholmens julgransljus, slut! De paraffinljus, vilka erbjöds som surrogat, krokade och droppade ner på bord, bänkar och golv, innan man knappt ens hunnit tända dem. Emellertid blev det jul i alla fall. Det var på något sätt mysigt och hemtrevligt i primitiviteten också. Alla fick tränga ihop sig, där det var varmast, och stå ut med varandras sällskap. Det var ju också en ödets ironi, att just denna vinter, då byggnadsarbetena ännu inte var slutförda, var en av de kallaste i mannaminne, med temperaturer ner emot 30 minusgrader...

När jag nu ska skriva om en barndomsjul i Elsebo, blir det sannolikt en blandning av minnen från jularna 1941 och 42. Att jag kan skilja dessa från senare jular, beror nog på att vi hösten 1943, inför Cales (dvs morbror Carl-Gustavs) 30-årsfest i december, flyttade dörren mellan matsalen och köket, så att båda rummen fick mer sammanhängande yta. Köket fick därmed plats för ett väggfast skåp mellan vedspisen och bemälda dörr, ett välkommet förvaringsutrymme för serviser m.m.

Lördagen före Första Söndagen i Advent fick jag följa med Cale till Ljungåsen och hämta hem en adventsgran, alltså en liten bordsgran, i vilken vi satte de fyra adventsljus med de då sedvanliga "krokodilkäftarna". På kvällen tän- des det första adventsljuset, och man sjöng några sånger, "Hosianna", "Dotter Sion", kanske "Bereden väg för Herran" och den då ännu inte psalmförklara- de "Det susar genom livets strid". Jag förundrades över denna passus: "och

stilla ljuder Andens röst i *alla jordens zoner*”, inte för det triviala och löjliga nödrimmet utan för att ordet *zoner* avsåg Stockholms Spårvägars förortstrafiks taxeområden, som jag lärt mig utantill inför mina evinnerliga konduktörslekar. Ljusen (sparade från tidigare jular), krokodilkäftarna och andra adventsattiraljer hämtades ur en pappkartong, i vilken också förvarats den mekaniska, plåtskramlande tordyvel, som Cale hann få av sin morbror Theodor, innan denne vid 39 års ålder lämnade jordens jämmerdal för himlens eviga fröjder.

Jag antar nu, att barndomens decemberdagar kändes odrägligt många och långa, när man väntade på julen – och Tomten. Några speciella minnen från denna monotoni har jag inte, annat än Stora Julbaket och Korvstoppningen. Kanske kom dessa i omvänd ordning. Jag fick faktiskt vara med i båda dessa procedurer, även om jag med säkerhet var till mera besvär och ohägn än till verklig hjälp. Att dra runt veven till köttkvarnen var väl en lagom uppgift, så även att stansa ut pepparkaksfigurer ur den doftande och frestande degen. Jag minns även att man bakade en del tjusiga småbröd, som brysselkex, ”splitsar” (med köttkvarnens hjälp!) samt de ljuvliga plättbakelserna. Säkert en mängd andra kakor också. Det var ju inte syndigt med kolhydrater på den tiden.

Man hade långt före jul börjat förbereda mig på alla sensationer, som jag skulle få uppleva på Dagen D, alltså Dopparedagen. Framför allt skulle jag se fram emot att få doppa i grytan. Jag var mycket spänd på detta, men när jag väl stod vid grytan, blev jag så besviken. Tyckte inte alls att det var gott med brödskivor, som doppats i skinkspad. Jag hade hellre velat ha pilsnerkorv, eller åtminstone fläskkorv. Julkorven smakade ju inte heller som vanlig korv. Senare i livet har jag kommit att omvärdera min barndoms smak ifråga om många rätter i både helg och söcken.

Natten före julafton, då jag antagligen sov, var Mormor aldrig i säng. Hon slet med att feja och pynta huset, sätta upp nya, rena gardiner för fönstren, lägga sista hand vid grytorna etc. Sedan satsades **allt** på julaftonen, denna

enda dag. Gagga och Märtha hade väl halvdagsarbete som en vanlig lördag på den tiden. Morfar sysslade väl med något han också, och Cale satt kanske och läste teologi eller ritade brudar. När jag kom upp på julaftonsmorgonen, var huset rent och fräscht, med doftande gardiner och andra textilier, rävrumpor i taklamporna, röda jul-ljusstakar med farliga silkespappersmanschetter, glittergirlanger m.m. Så togs julgranen in. Morfar skruvade fast den i den stora julgransfoten, som ännu gör tjänst i mitt hem i Norrköping snart 70 år senare. När Gagga kom hem från sitt jobb, klädde vi granen, och då fick jag vara med. Elbelysningen hade ännu inte kommit in i vår familjetradition, utan vi fick hushålla med de snålt tilldelade stearinljusen, tända dem korta stunder och koncentrerat avnjuta deras milda glans och hulda doft, kanske vid en sångstund med både andeliga och världsliga sånger, Betlehems stjärna och Jultomten myser. Spänningen tätnade alltmer inför den snart instundande julklappsutdelningen – men först skulle vi äta middag: lutfisk och risgrynsgröt, vitt knäckebröd och Julmust. Någon av jularna hade vi inte fått tag i någon lutfisk utan fick nöja oss med vitling. Så var det på 40-talet.

Så kom då den Stora Stunden. Morfar drog på sig sin röda tomtekostym med luva och allt, och jag fick hjälpa honom att klistra fast det enorma lösskägget på hakan. Så försvann han någonstans och kom tillbaka med julklapps-säcken. Leken kunde börja. Till vår familjetradition hörde att man skrev verser på paketen, ibland korta och anspråkslösa rim, ibland längre och mer välsvarvade poem. Ibland blev julklappsutdelningen försenad, då någon inte fått igång pegasen ordentligt utan satt och vändades över något rim in i det sista och ännu längre, och otåligheten, främst hos den minste, kunde ta sig fullt hörbara uttryck. Men så kom man till slut igång med barndomsjulens efterlängtrade höjdpunkt. Till ritualet hörde, att man inte öppnade sitt paket förrän versen var uppläst och vederbörligen beundrad, och man väntade snällt med nästa paket, tills det förra var upppackat, beundrat och tacksamhetsbetygat. En nyttig övning i tålmod. Jag misstänker starkt, att detta omständliga ritual inte tillämpas i alla familjer idag.

Konstigt nog minns jag inte så många julklappar, men däremot att allt som handlade om färg, såsom kriter, färglådor, pennor och dylikt var synnerligen välkommet. Just julen 42 fick jag en reservoarpenna (å kr.2:50 från EPA), och utdelningen försenades just av att Mä drog sig avsides för att fylla densamma. Kanske var det 1941, ty jag har ett oskarpt minne av att de nyttillbyggda rummen inte var färdigställda och att Mä gömt sig bland byggnadsställningar och doftande furuvirkesstaplar för nämnda pennfyllning. Nå, tiden kan göra detsamma. En vattenfärglåda och en plåtask med kriter hörde till favoriterna, liksom pennor, penslar och ritpapper. Dessutom begåvade Gagga mig med en stor packe kartongark, avsedda för utklippande av siffror till min av Morfar förfärdigade psalmnummertavla, som jag hade, när jag lekte kyrka hemma. (Detta måste ha varit 1942.) Jag var nog mycket nöjd och glad den kvällen.

På Juldagsmorgonen var Morfar tidigt uppe och spelade "Var hälsad, sköna morgonstund" på pianot. Cale och jag skulle gå till Julottan i Breviks kyrka. Den stora upplevelsen denna morgon var vandringen till kyrkan i nattens mörker. Andra julottevandrare bar facklor, som brann och sprakade och doftade av paraffin och tjära. Det var så romantiskt och mysigt. Det var barmark den julen, och de bruna backarna kom mig att tänka på det Heliga Landet, som jag läst om och sett illustrerat i Barnens Bibel. Kanske fick jag den av Cale just föregående kväll. Det var bara åsnor och kameler, som saknades. (Nåväl, åsnor fanns det väl alltid – tvåbenta alltså...) Breviks kyrka var fylld till sista plats, och vi fick stå längst bak i kyrkan. Utanför kyrkan var backen upplyst av en parad av facklor, som fick brinna ut, nerstuckna i marken. Av ottan minns jag ingenting, annat än nummertavlorna med de av mig så älskade mässingssiffrorna. Hammondorgeln gick mina öron förbi. Kanske åkte vi spårvagn hem. Det var ju på de gamla hemtrevliga, teakklädda trävagnarnas tid.

Hemma hade allt satsats på julaftonen. Juldagen blev då en självklar vilodag, tyst och stilla. Den som orkade vara vaken, d.v.s. jag, hade ju julklapparna att leka med, och jag klippte nog psalmsiffror av hjärtans lust, inspi-

rerad av morgonens kyrkobesök. Till middag åt vi skinka, som jag ännu inte lärt mig att älska, samt lite korv, sylta och sådant. I dag skulle jag sluka sådant, men då var jag alltför ointresserad. Annandagen var också en vilodag, då somliga stannade i sängen eller gick i morgonrock. Jag vill minnas, att annandagsmiddagen bestod av bland annat sirapsbrynt vitkålssoppa med mejram och orökt prinskorv. Dessa korvar minns jag med stor hänförelse. Korv = Gott! Sedan övergick julen i vardag, med arbete för dem som så hade. Lite fest dröjde sig givetvis kvar, och man hade ju Nyår och Trettondedagen kvar att se fram emot.

Några ord också om julen 1943. Jag hade börjat skolan samma höst, men blivit sjuk lagom till terminsavslutningen. Julaftonen var jag ordentligt sjuk, håglös och eländig. Jag sov då i sängkammaren på övervåningen. På Julaftons morgon kom Gagga och satte upp röda kräppappersgirlanger i taket, försåg rummet med julpynt, ljus och kanske t.o.m. skogsdoftande grankvis-tar eller "rävrumpor". Så presenterades jag en liten pappstövel, full med julegott, snask alltså. Men ingenting smakade mig den julen, utom Julmust och vitt knäckebröd, de tvenne storheter som alltsedan dess varit de nära nog viktigaste delikatesserna i julens måltider.

På eftermiddagen skulle de vuxna gå bort på någon visit, eller vad det nu var, och medan de var borta fick jag ligga i en provisoriskt uppbyggd säng, bestående av en skinnfåtölj och tvenne stolar, i trapprummet på bottenvåningen. Detta arrangerades för att jag under familjens bortovaro skulle kunna 1) svara i och ringa på telefonen, som då var väggfast i nämnda rum, 2) hålla fyren igång i den kokseldade bolinderkaminen. Återigen en trivsamtjusning i det primitiva. Men på kvällen flyttade vi upp i sängkammaren och hade julklappsutdelningen där, eftersom jag var alltför dålig för att kunna sitta uppe vid ekbordet, som annars brukligt var. Denna jul fick jag min första riktiga, icke EPA-mässiga **reservoarpenna**, med guldstift och allt, låt vara en juniormodell, lite mindre, smalare och lättare än de "fullvuxna" pennorna. Det var min far, som skickat denna julklapp. Av någon annan fick jag en "vaxduksbok", svart med rödsnitt och med en inspirerande doft. Började

genast skriva i den, indiskreta tokigheter som måste rivas ut, vilket skadade boken..... Vidare fick jag ett leksakstryckeri. Och givetvis papper i mängder, tryck- och ritpapper etc. Någon färglåda eller kritask kan jag inte erinra mig nu. Min sjukdom bestod över helgdagarna, så det blev inget julottebesök och inga andra aktiviteter heller, utom bläckskrivandet, ett nöje som sedan följt mig genom livet. Även denna jul var värd att minnas.

Kapitel 7. Elsebo i blomma och frukt

När jag var liten katt, förstod jag nog inte att rätt uppskatta den Edens Lustgård, som Elseboträdgården var. Lika lite begrep jag, vilket arbete som låg bakom dess minutiösa skötsel på den tiden. Alla vuxna i familjen arbetade heltid med all hålla den i skick och skönhet, från tidig morgon till sen afton.

Blomsterprakten kunde vara närmast bedövande. När man kom in genom den vita grinden, kunde man på försommaren njuta av de vitblommande körsbärsträden, ett i norra hörnet och ett på den nedre, södra sidan av ”stenkumlet” (se nedan); vidare av de doftande häggarna, som inramade den berså, där man ofta drack eftermiddagskaffe. Utanför stugans nordvägg stod ett bigarråträd, som också hade vackra blommor. Äppelträdens skära blommor kom något senare och förlängde därmed fruktträdens blomningssäsong.

Men nu till rabatterna och deras prydnadsväxter. Vi är tillbaka vid grinden och går grusgången in mot stugan. Till vänster växer blåklint och till höger prästkragar, vita och vinröda, samt andra ängsblommor. Till vänster vidtar ”gräsmattan” och ”stenkumlet”, i vilket särskilt märks bergenia, av oss mest kallad saxifraga. Mitt emot gräsmattan, på andra sidan gången, växer häggbersån. Vi fortsätter några meter och har då på vänster sida en krökt gångstig, som skiljer gräsmattan från ett potatis- och grönsaksland, som senare övergår i en skog av vinbärsbuskar. Utefter grönsakslandet växer vallmo, med stora, rödglödande blommor, vidare liljeväxter och gullvivor. Utmed vinbärslandet växer riddarsporrar och något som vi felaktigt kallade nattviol. På andra sidan om gången frodas de härligaste och mest väldoftande och törntaggsstingsliga rosenbuskar. (Mormor brukar stiga upp klockan fem på morgnarna för att pinka på dem. D.v.s. hon pinkar väl i en hink och blandar ut den starka brygden med brunsvatten och strilar den på buskarna.) I kanten mellan gången och rosenrabatten växer tusensköna (*bellis*) i olika färger. *Bellis*rabatten skall rensas dagligen, och vissna blommor klippas av med nagelsax. Bland övriga blommor, som odlas här och var på tomten,

märks de färgstarka borstnejlikorna. Malva, även kallad rosenkattost, växer vilt och breder ut sig, om man inte håller efter den.

Så kommer den efterlängtade fruktsäsongen, och det ger oss anledning att nämna fruktträden. Vi är nu åter vid grinden och går mot stugan. Till vänster, mellan staketet och gräsmattan, är ett krusbärsland med minst dussinet buskar, bärande främst röda krusbär, som ska syltas (om de inte blivit uppätta direkt!) Och i detta land står närmast grinden ett gråpäronträd. Gråpäronen är ganska sena, men smakar bedrövligt gott. Längre ner, söderut, står ett äppelträd, Hörningsholm, med sena och sura frukter, som man lämpligen kokar till äppelmos e.d. På andra sidan gången, mellan staketet och ett till häggarna gränsande potatisland, står ett äppelträd av märket Grågyllen, även detta med sen och ganska syrlig frukt. Utefter staketet, norr om grinden, växer också krusbärsbuskar, med gröna och gula krusbär. De gula är söta och goda, till för att ätas direkt från busken, medan de gröna esomof-tast hamnar i syltgrytan.

Vi går nu förbi häggarna och gräsmattan. I grönsaks- eller potatislandet till vänster står ett äppelträd med tidig frukt, Astrakan. Somliga äpplen blir genomskinliga och kallas "klar-astrakan". Dessa äpplen är söta och saftiga och ska helst ätas direkt från trädet. Längre söderut i samma land står det ljuvliga Hampus-trädet, Märthas favoritäpple, även detta en tidig, söt och aromatisk frukt. I vinbärslandet växer ett annat tidigt äpple, Sävstaholm, med en lite säregen, torr smak. Jag vill minnas att vi hade två Sävstaholm-träd, och att det ena av dem ympades med vinterfrukten Ribston. Namnet Cox orange spökar också i hjärnan, men jag kan ha fel härvidlag. Framme vid husknuten står ännu ett astrakanträd samt, lite längre "nedåt", ett augustipäronträd, alla getingars favorit. Ett annat päronträd, Hovsta-päron, växer nästan framme vid ytterväggen.

De flesta av vinbärsbuskarna bär röda, syrliga bär, bäst till saft och sylt. Det finns också några buskar med svarta vinbär närmast kring brunnen. Svarta vinbär gör sig bäst till saft. Längst ner mot södra staketet växer några

buskar med vita vinbär, som jag älskar. Några sådana buskar står även vid norra staketet, mellan granarna. – I vinbärslandet finns också en udda röd vinbärsbuske med sötare bär. Den har en särskild plats i mitt hjärta.

Vi går tillbaka till häggarna, och ser då från bersåns öppning ett stort potatis- och grönsaksland utbreda sig. Här växer, från gången räknat, ett Grawensteiner-träd, och längre upp mot granhäcken, äppelträdet "Gul Richard". Vi drar en linje från Gul R. parallellt med staketet, och kommer då till det populära äppelträdet Signe Tillisch, mitt favoritpall. Vid norra husknuten växer ännu ett Grawensteiner-träd. Och utefter staketet, från "Stora Stenen" och upp emot "Översta Bersån" står en helt underbar plommonhäck, med söta, gula plommon. Ett kilo slinker snart ner...

Om potatis- och grönsakslanden har jag skrivit summariskt. Grönsaker som odlas är spritärter och sockerärter, morötter, palsternackor, selleri och mangold, kålrötter ej att förglömma, vidare de av mig hatade skärbönorna och bondbönorna. Utefter tomtens norra gräns, mellan granarna och vägen, odlas gurka och pumpa. En jättepumpa om 10 kg eller mer är ingen ovanlighet. Kanelsyltad pumpa är gott!

Tänk, så mycket gott det fanns i Elsebo-trädgården, och ändå minns jag inte allt. Det finns många luckor i mitt minne. Just nu kom jag på ännu ett: det växte blåa plommon, s.k. krikon, mellan augustipäronträdet och det södra staketet. Och jordgubbarna, som gödslades med skit från skithuset, då detta ännu fanns kvar. Jordgubbslandet flyttades sedan till Stora Potatislandet, nära intill Signe Tillisch.

Denna summariska beskrivning avser somrarna på första hälften av 1940-talet, då Morfar ännu levde. Det var en ljus och glad tid för mig, som inte förstod något av kriget, ransoneringskorterna och mörkläggningsgardinerna.

Kapitel 8. I Skärsätra skola 1943-47

Den 20 augusti 1943 befordrades jag med ålderns rätt till skolgosse. Något tidigare hade jag av Pappa Doktorn mottagit den obligatoriska smittkoppsvaccineringen vid ett besök på hans dåvarande arbetsplats, Barnsjukhuset Samariten, på Ringvägen i Stockholm. Pappa karvade i huden med något vasst föremål och pillade in något fast ämne i skårorna. Det gjorde nog inte så ont. Tyvärr var det nog som ett vanligt läkarbesök. Pappa hade inte tid med mig efter behandlingen, så det var bara att gå.

Så kom då den första skoldagen den 20 augusti, med upprop i klassrummet längst bort i den nedre högra korridoren. Alla barn hade någon vuxen anhörig med sig, som kunde mottaga information om vilka tider vi skulle komma och vad vi skulle ha med oss hemifrån. Den första tiden skulle vi läsa bara halva dagar, och vi skulle ha med oss en del saker hemifrån, som t.ex. ett pennskrin. Jag hade ett sådant av fernissat trä med en inskription på locket: ”Var alltid flitig!” Det fanns något som hette dygdemoral på den tiden.

Nu hör till saken, att jag var helt oerfaren av umgänge med jämnåriga, trots att sådana fanns runt omkring oss i Skärsätra. Jag hölls alltid hemma, kanske för att jag inte skulle lära mig ”runda ord” och svordomar. Nu måste jag lära mig att umgås med mina klasskamrater, och det började tragiskt.

På första skoldagens eftermiddag gick jag med Gagga till Parkvägens spår-vagnshållplats (eller station, om man ska vara lite högtidligare). I väntkuren satt en av mina klasskamrater. Jag, som inte hade något folkvett, gick fram och frågade: ”Vad heter du där, rödhårige pojke?” Han svarade snällt, att han hette Per. Men Gagga blev ursinnig och slet mig därifrån och skällde ut mig för att jag varit så oartig, att jag kallat honom ”rödhårige pojke”. Jag *förstod inte*, att det var oartigt och respektlöst, eftersom ingen tidigare lärt mig. Detta var första gången jag gjorde bort mig efter noter, och jag fick många tillfällen att ytterligare få mitt sociala självförtroende kvaddat.

Min första lärare, eller "fröken", hette Karin Kärnekull-Nyberg. Hon var även konstnärinna, men det framgick inte av färgvalet i hennes klädsel. En orange basker skar sig bitterligen mot hennes krigsmålning, med läppar och naglar i mörkt karminrött, på gränsen till violett. Hon hade ett grovhugget ansikte och var väl inte någon större skönhet, men hon var en god och omtyckt lärare, som tecknade och målade som en proffskonstnär, men spelade orgel tämligen illa. Av hennes spel minns jag bara två detaljer: 1. "Det är en ros utsprungen", trestämmigt och med en rytm, som inte existerar. G-dur och hastigt dominantackord på "sprung-" 2. "Av himlens höjd oss kommet är" med parallella treklanger och d:o oktaver mellan ytterstämmorna. Jag led, när vi skulle sjunga den på julavslutningen. Märtha var med och tyckte att det var förskräckligt.

Men vi fick rita och måla mycket, till en början med vaxkritor från Günter Wagner (Pelikan) i gröna plåtaskar. En flicka vid namn Birgit fick en orange ask, men kritorna var desamma. (Varför minns jag en sådan struntsak?) Under vårterminen (1944) fick vi börja med vattenfärger. Jag hade då en fin färglåda, med 24 eller 36 färger, och den tog jag med. Färgerna var emellertid blaskiga som gammalt diskvatten, och Fröken underkände dem direkt. Hon manade mig att fråga hemma, om jag inte kunde få köpa riktiga kakfärger, 6 st. à 12 öre per styck. Alltså 72 öre. Det var inte populärt, att min fina och säkert dyra färglåda fick underkänt, men jag fick mina 72 öre. Fröken limmade fast sex runda färgkakor på ett urrivet stycke kartong, och så fick jag (antagligen också köpa) en bredare pensel. Men **vilket lyft** det blev med de nya, starka, briljanta färgerna och den flödiga penseln. Den upplevelsen minns jag som om den varit i går. Likaså honungsdoften från färgkakorna! Även skolgosselivet hade sina highlights.

En mindre trevlig händelse timade redan under den första skolterminen. Vi skulle ha gymnastik för gymnastikdirektören och baronessan Vivan Leuhusen, en käck och lite militärisk dame. Men i omklädningsrummet blev jag attackerad av en klasskamrat, som drog mig så våldsamt i pitten, att jag nästan tappade medvetandet. Jag sprang hem direkt, blev sjuk och fick åka

till doktorn, skol- och stadsläkaren dr. Harald Tyrenius, som befriade mig från gymnastiken tills vidare. Jag blev hemma från skolan några veckor, tror jag. Dr. Tyrenius' mottagning var i apotekshuset vid Vasavägens station på Norra Lidingöbanan, så Märtha och jag åkte med Södra banan, linje 21, till Brogrenen och bytte där till linje 20, alltså Norra Lidingöbanan, till Vasavägen. Det var så spännande, eftersom Norra banans vagnar var så annorlunda mot Södra banans, "vår" banas. Obehaget hos doktorn, om det nu var något, balanserades av sensationen i att åka med de flotta direktörsvagnarna på linje 20. I skrivande stund drar jag mig till minnes några detaljer från nämna läkarbesök: Doktorn passade på att ge mig en vaccinspruta mot difteri. Han körde in en nål i skinkan, och det gjorde rejält ont (intramuskulär injektion?). Sjuksköterskan tog blodprov och sänka, men det tyckte jag inte var så obehagligt. Annat skulle det bli i militären, tretton år senare... F.ö. var jag som vanligt intresserad av doktors kartotek, med de fina korten, på vilka han först skrev patientens namn med bläck och sedan skrev resten på skrivmaskin. Hemkommen lekte jag naturligtvis doktor, men inte med några undersökningar utan bara med journalkort, tillverkade av diverse pappstycken. Tokiga texter, ungefär som sexårsålderns "predikningar". Min fantasi var nog lite väl yvig – och är så än i dag.

På tal om obehag, måste jag kanske nämna mitt första besök hos skoltandläkaren Karin Widerström i Torsviks skola. Jag hade några kvarvarande rötter från spruckna eller på annat sätt fördärvade framtänder, och dessa måste bort. Märtha ledsagade mig till tandläkaren, en långsmal tant med lite hästliknande ansikte. Hon var en god psykolog och lyckades lugna ner mig så pass, att hon kunde lägga bedövning. Sedan mejslades rötterna upp och drogs ut med den fruktade tången. Så var det äventyret över. På hemvägen gick vi Sturevägen till Baggeby, och under vägen fascinerades jag av en luftkompressor från Atlas Diesel (som det hette på den tiden). Den komprimerade väl luft till en bormaskin, som användes vid vägbygge e.d. Morrade gjorde den i alla fall. Och den luktade *buss*. Mitt intresse för dieselmotorer hade ännu inte slagit ut i full blom, men jag drogs till dieselmotorer utan att veta varför.

De första skolåren handlade mest om läsning, skrivning och räkning samt konstnärliga lekar, pyssel och sådant. Läsa och skriva kunde jag någorlunda redan innan jag började skolan, och jag tyckte att det var så trist att texta bokstäver, när jag hemma skrev skrivstil med egen reservoarpenna. Trist var också att lägga ut alla ord från läseboken med bokstavskort ur den grodgröna bokstavsväskan. Jag fuskade med detta, när jag läste hemläxorna. Roligare blev det, när vi fick börja med skrivstil, i särskilt linjerade böcker och med stöd av lutningspapper. Fröken lärde oss att skriva snyggt och avspänt och framför allt ergonomiskt. Så fick vi börja skriva med bläck. Stålpennor förstås, men av en bredare och flödigare sort än gängse "skolpennor" från denna tid. Jag talade aldrig om, att jag hade en egen reservoarpenna hemma, en som jag fått av Pappa, en fin sak med guldstift och allt.

Fröken hade en "manlig" svart reservoarpenna med flödigt stift, och vanligen hade hon ett underbart vackert, ljus klarblått bläck. Men ibland hade hon ett vanligt, blåsvart bläck eller ett blågrönt, "söderhavsblått". Jag älskade de kungsblå och söderhavsblå nyanserna. Hemma hade vi bara blåsvart, trist. Fröken hade en utomordentligt vacker handstil, en njutning för ögat. I stället för lärarkalender hade hon en supertjock, svart vaxduksbok med gängse rödsnitt. Jag vill minnas att den hade omväxlande linjerade och rutade blad. I denna bok skrev hon antagligen våra studieresultat m.m. men också kassabok över försäljningen av papper, pennor och annat material. Målsman fick vid terminsstarten "sätta in" en femma eller tia, som skulle räcka för elevens materialbehov under terminen. Jag minns, att vita ritpapper kostade 5 öre, medan de gråa betingade det facila priset av 2 öre. Blyertspennor kunde nog gå upp till 10 öre, men mitt minne är härvidlag tämligen osäkert.

"Gymnastik med lek och idrott" har aldrig varit min melodi, inte ens ett kontrasubjekt. Jag minns inte, hur eller ens om jag återvände till baronessan Leuhusens gymnastik, men det måste jag väl ändå ha gjort. Men det fanns ju idrottsdagar också. Den första jag minns innebar bara lov från sko-

lan, med uppmaning att vara ute i det fria. Tursamt nog var Märtha ledig samma dag, så vi företog en skogspromenad, medförande varm choklad i termosar samt ett batteri av limpsmörgåsar. Det var höst, och det doftade så friskt och härligt i skogen. Den idylliska glänta, där vi åt vår matsäck, har nu för länge sedan gett plats åt höghus och köpcentra. Such is life.

Den andra idrottsdagen jag särskilt minns var en vinterdag, då hela klassen, i förekommande fall med vuxen beledsagning, åkte skidor från Skärsätra skola till Larsberg, där vi serverades *varm mjölk* till våra medhavda smörgåsar. Jag som aldrig sedan jag var mycket liten kunnat dricka mjölk, ens kyld sådan, hade all svårighet att svälja ner detta äckliga gift, men jag stålsatte mig för att inte bli utskämd. Ulrik fanns i närheten hela tiden. Men tänk, att det fanns en tid, då man kunde åka skidor på ”Stora Landsvägen”, alltså Södra Kungsvägen. Det här var ju under krigstiden, då det inte fanns några bilar på vägarna. Ibland åkte man sparkstötting också, och det sjöng så romantiskt i medarna, då de kärvade i snön.

På hemmafronten hände det en hel del under 1944. Märtha förlovade sig med jur.kand. Sigvard Olsson, och Cale gifte sig med folkskollärarinnan Astrid Widman. Bröllopet stod i Heliga Trefaldighets kyrka i Uppsala, och detta evenemang redovisas i kapitlet ”Vidgade vyer”. Där beskrivs också mina övriga resor under sommaren 1944.

Samma sommar inträffade min första operation. Doktor Tyrenius hade beordrat borttagning av mina halsmandlar, och för detta ingrepp fick jag fara till Karolinska sjukhuset, där en överläkare undersökte mig och förklarade, att halsmandlarna alls icke skulle avlägsnas, men däremot fanns polyper bakom näsan, som måste bort. Inför operationen, som kom någon tid efter undersökningen, slog Märtha, som var min ledsagarinna på denna äventyrliga färd, på stort och kostade på en lyxresa med spårvagn 15 (Sundbybergsbanan) till Haga Södra, mot en extra avgift av 10 öre per person för de blåa tillägsbiljetterna. Operationen utfördes under inhalationsnarkos (kloretyl) som var gräslig! Jag trodde att jag skulle kvävas, och när jag vaknade efteråt, mädde jag pyton och spydde blod hektolitervis. När jag hämtat mig nå-

gorlunda, tog vi en taxi till Pappas läkarbostad på Barnsjukhuset Samariten, där Pappa tog hand om mig de närmaste dagarna. Han hade en blond kvinna där också, och jag förstod genast, att det var hans nya fru, och jag tyckte att det var helt naturligt. De första dagarna fick jag leva på flytande mat samt löskokta ägg. När jag så kommit på benen, for Pappa, Maja (hans nya fru), Märtha och jag till Drottningholm med ångfartyget Drottningholm, f.d. Gustavsberg VI (alltså inte f.d. Upland, som senare fick namnet Drottningholm). Båtresan var det viktigaste för mig. Vi satt längst föröver på promenaddäck och kunde se rakt in i styrhytten, där kapten drog i wiren till ångvisslan och ryckte i maskintelegrafan samt snurrade på den jättestora pinnratten. Det var så intressant. En annan dag for Pappa, Maja och jag till Södertälje, där Pappa hade något uppdrag. Det var STORT att få åka tåg också.

Som belöning för mitt mod att utstå operationens obehagligheter bjöds jag på en skärgårdstur till Möja och Sigvards föräldrars sommarstuga. Vidare företog Gagga och jag en resa till Söderby-Karl i Roslagen, där Cale och Astrid bodde i Sebende skola. Astrid var lärarinna i denna lantliga B-skola.

Under vårterminen 1945 fick jag, kanske i födelsedagspresent på min nya och riktiga födelsedag, en spårvagnstur till Ängby med den nya linje 11 och dess nya, fascinerande spårvagnar av "två rum och kök"-typ. En sådan resa var lika märkvärdig på den tiden som en utlandsresa är för dagens kids. Framme i Ängby (Islandstorget) fanns en färghandel, och där inhandlades en fin vattenfärglåda av märket Anker, med honungsligt doftande kakfärger, lika fina som dem jag hade i skolan. Vilken present.....

En händelse som jag har svårt att datera är denna som följer. Den måste ha ägt rum en vårvinter, sannolikt 1945: Jag ligger sjuk i sängkammaren på övervåningen i Elsebo. Jag har långtråkigt och känner behov att företa mig någonting, mitt eländiga tillstånd till trots, så jag tar ett vanligt skrivpapper, drar upp notlinjer på detsamma och knåpar ihop en "Koral". Jag orkar inte gå till pianot, så jag ber Märtha spela upp resultatet för mig. Uppspelningen väcker uppståndelse: "Ungen kan skriva musik direkt ur huvet!" Jag blev så

generad av all uppmärksamhet, att jag slutade upp med all musik för 6 à 7 år framöver.

Senare har jag återfunnit denna olycksaliga papperslapp och kunnat konstatera, att koralen i stort sett var OK, utan stämföringsfel. Den borde dock ha skrivits en kvart högre, för sångbarhetens skull. I så fall hade inte heller en missförstådd hjälplinje blivit aktuell.

Under samma termin, senare på våren, fick Europa äntligen FRED efter det andra världskrigets elände. Detta firades givetvis med klackarna i taket och allehanda upptåg. Vi fick ledigt från skolan, och Gagga fick ledigt från sitt arbete. Gagga fixade världens baluns hemma, med blågula kräppappersgirlander i alla tak, blommor och grönskande ris överallt samt, givetvis, kalasmat, som jag konstigt nog inte minns i detalj. Mormor och Morfar firade samtidigt Morfars bror Augusts 70-årsdag i dennes hem på Scheelegatan i Stockholm.

Åter till skolan. Vi hade inte bara läsning, skrivning och räkning utan också diverse pyssel. Förutom teckning och målning, Frökens favoritämne, hade vi också diverse annat pyssel, som figurklippning i färgstarka klippapper, tillverkning av julgrans- och påskrisprydnader (=nedskräpning) m.m. Jag har ett minne av att jag tillverkade en lampskärm, som säkert ingen elbyrå skulle ha godkänt....

Fröken spelade inte bara psalmer. En sång, som blev besynnerlig, var "Mitt duvslag nu jag låter opp". Fröken begrep inte det där med taktarter och notvärden, så den låten blev kaotisk. Så blev även den sköna sommarvisan "Över bygden strålar sol från blånande sky". Den kunde vi inte klara till vårterminsavslutningen. Men jag minns som vore det i går, vad klasskamraten Eva-Lotta sjöng solo på avslutningen: Evert Taubes Vals på Ängö. "Solen den skiner höns och kaniner..." - Sången slutar: "Sommarn är här". Och då var den så.

Inför höstterminen 1945 blev jag uppflyttad till Folkskolans klass 3. Vår nya "fröken" hette Anny Holm, en äldre, lite torr lärarintetyp (en "seg doris"). Hon hade, till skillnad från övriga lärare i Skärsåtra, behörighet att undervisa i engelska, vilket medförde att hon somliga timmar var upptagen av andra klasser. Då fick vi i stället ha geografi och naturlära för den jovialiske magister Gösta Arn, skolans sångarkung, och räkning (matte) för den koleriske Tage Hydén, kallad "Räven". Han kunde utdela fasansfulla örfilar till den som vågade sig knysta eller hitta på något hyss. Men han påminde utseendemässigt om seriefiguren "Kronblom". Gösta Arn hade också gymnastiken om hand. Jag minns därav bara utelektionerna, då vi fick spela brännboll. Det var roligt.

I tredje klass hade vi syslöjd för Anny Holm, men i fyran fick vi pappslöjd för fröken Annie Lindblad. Henne fick jag *stryk* av en gång, till följd av ett missförstånd – men jag borde ha vetat bättre, så bestraffningen kunde nog betraktas som motiverad. Jag har alltid varit opraktisk, så slöjd har inte legat för mig, vare sig sömnad, papphamrande eller träsnideri.

"Fröken" Holm var lite renlighetsivrare, så vi fick aldrig blaska med vattenfärger på teckningstimmarna. Inte heller fick det finnas någon vevpennvässare i klassrummet. Alla skulle ha sina minivässare i pulpeten.

Ändå stod det alltid en air av "pennväss" (cederträ) kring Mrs. Holm. Hon avskaffade också den skrivstil vi lärt oss av Fröken Karin, och vi måste börja pränta snirkliga bokstäver à la Sörgården med supersmala, raspiga stålpennor. Då var det inte något nöje att skriva längre.

Jag minns inte så mycket från "Fröken" Holms lektioner, men några dramatiska episoder kanske bör räddas undan glömskan. Anny Holm kunde inte spela något vidare, så de sånger vi skulle lära oss, dem spelade hon enstämigt på harmoniet, "orgeln" som det felaktigt kallades. Men jag tror att hon lärde oss sångerna med rätt melodi och rätt rytm, inte kaotiskt som Fröken Karin.

Men så var det psalmer på morgonbönerna. Vanligtvis ”Din klara sol går åter opp” och liknande morgonpsalmer. En gång skulle vi sjunga ”Jesu, låt mig städse börja”, dåv. ps. 396:2 – men Fröken ville ha den på en annan melodi, som hon inte hittade. Men jag Ollekatts visste att den var dåv. koralbokens nr.8 – och visade Fröken på denna. Jag förstod inte, att jag därmed mästrade min lärare. Hon var inte särskilt road av mitt välmenta ingripande.

Hösten 1945 var både glädjefylld och dyster. Glädje i explosiva höstfärger och målarorgier, ävensom i Pappas besök. Dyster av sjukdomar i familjen. En strålande höstdag i gyllene lövprakt och klarblå himmel kom Pappa på besök – i egen bil, en liten Ford Eiffel. Sensation! Jag fick följa med på en tur till apoteket vid Vasavägen på Norra Lidingön. Mormor hade besvär av bensår, och Pappa skrev ut en salva mot denna åkomma. Apotekaren rörde till denna orangeliknande salva medan vi väntade. På hemvägen gjorde vi en sväng bort till Gåshaga, mest för att jag skulle få åka bil med Pappa, något som jag stormnjöt utav. Pappa förklarade under körningen, hur man använder spakar och pedaler för att få bilen att rulla eller stanna. Jag minns att det på instrumentbrädan fanns två dragknappar: Choke och Anlasser. (Bilen var ju tyskbyggd.) Anlasser betyder starter, och den knappen satt längst bort från förarplatsen (liksom förhållandet skulle bli på min första bil, en Ford Prefect, läs: Defect, sexton år senare.) Ryktet spred sig snart bland snorungarna i grannskapet: Olles farsa har egen bil! Min status höjdes därmed avsevärt.

Mormors bensår var väl inte det svåraste denna höst. Värre var det med Morfar, som redan under sommaren varit tröttare än vanligt och t.o.m. måst sitta på en trädgårdsstol, när han tog upp potatis. Under höstterminen var han sängliggande mest hela tiden. Någonting var i olag....

Strax för Jul blev Gagga sjuk också och hamnade på Karolinska sjukhuset för utredning. Pappa, Märtha och jag besökte henne där, ditresta med Pappas Ford. Jag vet inte, vari Gaggas sjukdom bestod, men minns att hon måste genomgå ämnesomsättningsprov, förkortat RÄO, och att hon var

mycket nervös inför detta. Mä och jag reste hem till Lidingön med den gamla hederliga 21:an, och under resan blev jag också sjuk. Fick öroninflammation, som sedan skulle plåga mig under hela julen.

Morfars tillstånd försämrades strax före Jul, och en läkare, dr. Weisner, tillkallades. Denne led av bacillskräck och gick aldrig in i ett sjukrum, utan ställde diagnosen från dörrtröskeln. Han förklarade, att Morfar hade lunginflammation, och att jag absolut inte fick vistas i samma rum som han. På Julafton fick jag i alla fall sitta strax innanför nämnda tröskel under julklappsutdelningen. Jag drar mig till minnes, att Morfar fick en rödstrimmig reservoarpenna med pyttelitet guldstift à kr. 5:-, inköpt på Epa (de flesta julklappar inköptes där), vidare ett hemarkiv, alltså en väska med dokumentmappar i, avsedd att ersätta den sönderfallande pappkartong, ”skuffen”, i vilken han förvarade alla sina viktiga handlingar. Arkivet kom tyvärr aldrig till användning. – Jag begåvades denna jul med studieoljefärger samt några pannåer. Kanon! Mellandagarna fram till vårterminens början var därmed räddade. Jag fick också en hel samling av rödpennor, något som jag vid denna tid hade dille på.

I slutet av 1945 började Lidingöbanorna få nya, moderna spårvagnar, liknande SS' Ängbyvagnar, fastän rödbruna. Jag fascinerades av deras motorljud, som inte alls liknade de gamla vagnarnas ”kontrabasar” samt av deras strömvagtagare. Dessa hade bara en slitskena, en kolskena, medan de gamla vagnarna hade saxbyglar med dubbla slitskenor av metall. De nya vagnarnas byglar måste dock bytas ut mot en annan sorts dubbelbyglar, eftersom kolskenorna rev ner kontaktledningen. Min första resa med en av de nya vagnarna var när jag skulle följa med Mä på en kattutställning på Nalen, detta syndens näste. Jag var tillsagd att inte titta upp i taket, men det gjorde jag ändå. Det var inget intressant, bara nakna fruntimmer. Vad skulle man glo på sånt för?

Så kom vi då till sorgeåret 1946. Morfar blev allt sämre. En dag i slutet av januari beslutades, att lilla kattungen Fritz skulle avlivas. Det blev Mä som

fick ta honom i en kartong och fara med honom till Hæggska Anstalten i Vanadislunden, med den ödesmättade adressen Sveavägen 156. Under tiden försökte Morfar tala med mig om döden, och om hur lille Fritz nu hade det så gott, där han låg och drömde, att han lekte och var lycklig i Elsebo-trädgården. På Hæggska Anstalten fick Mä ställa in lilla katten i en gasugn, varefter veterinären, eller vad han nu var, släppte på gasen (vanlig stadsgas.) Koloxiden i gasen skulle få lilla kissen att bara slockna och somna in i den eviga vilan. Mä var alldeles förstörd när hon kom hem. Hon satte sig vid pianot och spelade och sjöng "En Engel har rört vid din Pande" av Lange-Müller. Då bröt jag ihop.

Den 6 februari 1946 dog Morfar efter att ha varit medvetslös och rosslat i några dygn, hur många minns jag inte. Pappa kom tillresande och var med när Morfar dog, och det var Pappa som utfärdade dödsattesten. När slutet nalkades, fick jag inte vara med utan förpassades till ett sovrumsövervakningen. Därifrån hörde jag Mormors skrik och förstod då, att det var slut. Gagga kom upp till mig och sade: "Nu är Morfar i himlen." Jag fick hålla mig undan resten av dagen, när begravningsentreprenören kom med den ståtliga likbilen från Sundbybergs Begravningsbyrå (som jag skulle få mycket att göra med senare, då jag vikarierade som organist i Solna kyrka på 1960-talet). Det dröjde till fram på natten, innan Morfar lämnade sitt älskade Elsebo för sista gången. Sedan tog glädjen farväl av mitt barndomshem.

Begravningen ägde rum i Solna kyrka den 11 februari, och den förrättades av komminister Bengt Skylling, Cales konfirmationslärare, som även hade jordfäst min Mamma 1937. Organisten Jacob Nyvall improviserade över Morfars älsklingspsalmer "Jesus för världen givit sitt liv" och "Var hälsad, sköna morgonstund". Musikdirektör Folke Brundin sjöng solo i en sång av Mormors bror Theodor Hempel, "Herre, bliv när oss, mot natten det lider", samt antagligen ytterligare någon sång, som jag nu inte kan minnas. Så var det gravsättning i familjegraven å Solna kyrkogård, där Mamma redan vilade.

En hel del släktingar hade slutit upp, liksom några av Morfars arbetskamrater från Bolinder-Munktell. En ingenjör Kolfeldt höll tal vid graven, och så gjorde säkert många andra också.

Sedan var det minnesstund och middag i Elsebo. Vid denna åt vi upp de sista av våra höns, som Mormor hade kokat in och konserverat. Det var kanske också en symbolhandling.

Den fortsatta vårterminen blev kaotisk. Jag var omtumlad, såväl av mötet med döden som av den nya familjesituationen, och ägnade mig åt diverse galenskaper, som t.ex. att konstruera makabra råttfällor. Ett trevligare hembygge var en egenhändigt konstruerad efterbildning av de nya Lidingövägnarnas konduktörssignaler för "klart" (grön lampa), "stopp" (röda och gula lampor) och "stand by" (gul lampa släcks). Apparaten bestod av pappspikar, som lindats med koppartråd till elektromagneter, och kontaktnålar, som drogs till de aktiverade magnetspikarna för att tända resp. släcka signallamporna. "Pling"-signalen lyckades jag inte få in i systemet. - Till ljuspunkterna denna vår hörde när Trissan nedkom med tvenne otroligt söta kattflickor. Den ena var en mörkare tabby med vit nos och bringa, den andra fick namnet Dunfin pga sin ulliga, grårandiga och vita päls. Dunfin var min katt par préférence.

När sommarlovet kom, blev jag kompis med en grabb som hette Stig och som bodde granne med oss, i bottenvåningen i Fröken Geetes hus. Han och jag metade fisk omkring Parkbryggan, där inga båtar lade till längre. Vi tävlade om vem som kunde få den största fisken, vanligen en braxen. Hemma hos Stig fanns en radiogrammofon, och på den spelade vi diverse schlagers, som var populära på den tiden, t.ex. "Samoa", "Ay, ay, ay, Maria, Maria från Bahia", "Samba Augusta", vidare de dråpliga Grönköpingslåtarna:

*"I systrar och bröder i norr och i söder,
Sätt på eran radioapparat,
Ty just nu det händer att Grönköping sänder*

En låt från en sjungande trädgårdsdräng:

(Hej och hå e.d.)

Tappi-tappi tappi-tapi, tappi-tappi-tåååå....”

(Med reservation för minnesfel.)

Samt

”Grön-kö-ping-ping-ping-ping-ping-ping....

Vi garvade som ägg åt denna gallimatias.

Lilla Dunfin skulle egentligen ha hamnat hos min första skolfröken, Karin Kärnekull. Så blev det inte. Fröken omkom i en tragisk trafikolycka sommaren 1946, och Dunfin blev kvar hos oss, till min stora glädje och oro..

Inför Märthas och Sigvars bröllop skulle jag gå till frisören, fru Ester Johansson-Karlsson. Jag var så rädd för den elektriska klippmaskinen, som dånade så förfärligt. Fru Johansson-Karlsson skulle försöka lugna ner mig, så hon började konversera om våra katter (hon bodde ju granne med oss, på ”Åakill”). Hon frågade: ”Vad heter dina katter?” När jag nämnde Dunfin, exploderade hon i ett gapskratt: ”Vad säger du, pöjk? Heter den verkligen Dyngfia?” – ”Ja”, svarade jag, och så fick lilla kissen heta Dyngfia. Det må ha låtit vederstyggligt, men det var ett bättre lockrop, som katten lystrade till. Märthas och Sigvars bröllop ståndade i Lidingö kyrka den 23 augusti. Vigsförrättare var kyrkoherden i Kungsholms församling Bertil Ramsten och organist var musikdirektör Uno Änggård, ”inlånad” från Breviks kyrka. En ensemble ur Akademiska Kören sjöng ”Som ett blommande mandelträd” av Hildor Lundvik samt någon annan sång, glömt vilken. Akten inramades av de sedvanliga marscherna ”MU”, alltså Mendelssohn och Ulvåsa.

De nygifta flyttade till en liten lägenhet med adressen Torsvikssvängen 58. Ibland fick jag besöka dem där. Man fick då gå till Kottla och ta buss därifrån till Torsvikstorg. Bussen gick en lantlig och mysig väg, som var särskilt vacker om hösten, när naturen flammade i varma färger. På Drottningvägen var det backe upp och backe ner, och chauffören fick rycka i växelspaken och ge mellangas stup uti qvarten. Det var uppiggande att bevittna.

Hemma i Elsebo var det sorgset och dystert. Morfar var ju borta, och Mormor sörjde bittert och svårt. Jag var för liten för att kunna vara till någon tröst och hjälp. Själv sökte jag tröst hos katterna, kanske främst hos Dyngfia, som var så mjuk och behaglig, så klok, tillgiven och kärleksfull. Hon var *min* katt. Men det vilade ett hot i luften. Mormor ville låta avliva Dyngfia och Fnoppan, och det var nära ögat flera gånger. En gång var tid beställd på Veterinärinstitutet (där man avlivade med elektricitet!), en annan gång var en resa till Höggska Anstalten omedelbart förestående. I sista minuten avvärjdes dessa hot, och jag fick behålla mina kissar i 14 resp. 15 år. Men många ångestnätter låg jag i min säng och lyssnade till vindens spel i telefontrådarna, ett sorgfyllt mollkvintsextackord, som bådade död och hjärtesorg. Det etsade sig in i min själ, och jag kommer aldrig riktigt ifrån det. En Katzentotenlied..... Jag kan inte minnas några ljuspunkter från denna hösttermin. Den var en enda stor förtvivlan.

Vårterminen 1947 var min sista folkskoletermin, i klass 4. Det var bestämt att jag sedan skulle pröva in i Östermalms läroverk, kallat Östra Real, ett rent gossläroverk. Så skulle jag slippa froteras med flickor. Det var nog den viktigaste anledningen. (Lidingö läroverk var ju en samskola.) Från terminen minns jag ingenting, utom att jag prövade in i Östra Real och kom in. Provet bestod av läsning, skrivning och räkning. Provräkning och rättskrivning hölls i "Skrivsal I", och så var det läsning för Lars Larsson ("Tjocka Lasse") och räkning för Johannes Nilsson ("Havanna"). Öknamnen kände vi dock inte till då.

Som present för lyckat inträdesprov fick jag av Pappa ett spinnspö med rulle, lina och drag. Mormor var ond på Pappa för att han gav mig en sådan lyxpresent, när jag så mycket bättre behövt ett par nya byxor. Men Pappa var ju så fiskeintresserad, och han gladdes åt att jag delade detta intresse med honom. När han var grabb, var han en riktig storfiskare. De sista veckorna av vårterminen ägnade jag mest åt att sortera upp mitt förråd av metkrokar, fiskelinor, flöten, sänken, blänken m.m. inför sommarlovets lockande fiske-

äventyr. Sommaren hägrade, inte minst för att det ställts i utsikt att jag skulle få tillbringa några dagar på Möja. Och, inte minst, resa dit med det ståtliga ångfartyget Kanholmen.

(Senare skulle jag som vuxen drömma om att skriva en orkestersvit eller en ouvertyr med namnet "Kanholmen", till minne av detta drömomspunna fartyg, som till min förtvivlan skrotades i Skottland 1952. Drömmen återkommer fortfarande ibland.)

Kapitel 9. Vyerna vidgas

1944-46

Fram till 8-årsåldern levde jag nog ett tämligen stationärt liv, låt vara att vi hade en vinteradress (som ändrades två gånger) fram till 1941, och en sommaradress, som från 1941 gällde året om. Några längre resor än dem man kunde företaga med spårvagnar och bussar i Stockholms förortstrafik förekom nog aldrig, med undantag av de två resor till Eskilstuna, som jag tidigare skildrat. Från 1944 började dock vyerna vidgas. Den första tågresa för året gick till Uppsala, med anledning av Cales bröllop. Vill minnas att vi reste i "andra klass"-kupé. Morfar hade väl frack och damerna hade givetvis långa klänningar. Min egen kostymering minns jag inte, men det var någonting som gick i grått.

Framme i Uppsala hamnade vi i en lägenhet någonstans, vems vet jag inte, och därifrån for vi med spårvagn till kyrkan, eller till en hållplats inom gångavstånd till "Bondkyrkan", Heliga Trefaldighets kyrka. Om denna visste jag bara, att dess organist hette Joelsson. En dråplig incident, som berättats för mig i efterhand, är denna: Bruden Astrid ville ha sin älsklingspsalm som förstapsalm, nr. 287 i 1937 års psalmbok: "Herre, jag vill bida". (Ack ja, vilken bröllopspsalm...). Något missförstånd hade uppstått, så att vaktmästaren hade hängt upp nr. 387 på nummertavlan . . . Felet hann rättas till, innan församlingen kommit på plats. För tänk, om församlingen fått läsa:

Vi skulle jag ej möta glad min plåga? Hon är en ängel, sänd ifrån min Gud. Vi skulle jag den gode Fadern fråga, varför han valde henne till sitt bud?

.....

Låt offret av min vilja dig behaga, o du som djupet av mitt hjärta ser. Jag vill av dig min kalk med kärlek taga, liksom du honom utav kärlek ger.

(Tablå!)

Visst var det festligt, när organisten Joelsson klämde i med fanfaren till Triumfmarschen ur Verdis "Aida". En kör av Cales sångarbröder i Uppsala sjöng också, enligt förljudande, "Kornmodsglansen" av Lange-Müller. Jag minns bara att ett gäng stiliga karlar i frack gol någonting. Som utgångsmusik spelades "Bröllopet på Ulfåsa" ("Utflåsa-marschen").

Jag fick t.o.m. vara med på bröllopsmiddagen, och jag hade i förväg noga undervisats om, hur en snäll gosse skulle uppträda etc. Man hade upplyst mig om att det skulle serveras en mycket fin, lyxig och dyrbar mat: *kyckling*. Det var första gången i mitt liv, som jag åt något så fint. Senare i livet har det ju blivit vardagsmat, men det är en annan historia. Då var det i alla fall höjden av lyx. Sedan blev det glass med krokan. Åååååhhhhhhhhh! Jag antar att jag sov gott under hemresan i andra klass....

När jag under sommaren 1944 opererats för polyper bakom näsan och vilat ut några dagar hos Pappa på Samariten, företog Pappa, Maja, Märtha och jag en båttur till Drottningholm med ångfartyget Drottningholm (en f.d. Gustavsbergsbåt, jag tror Gustavsberg VI) Jag vet inte, om vi ens gick iland i Drottningholm, ty jag minns bara båten och kaptenens manövrer i styrhytten. Vi satt längst föröver på babords promenaddäck och kunde se in i styrhytten hela tiden. Jag minns också att jag såg några stora, mörkt hotfulla fartygsskrov vid Ekensbergs Varv (och jag visste ju, att Ekensberg var slutstation för SS spårvägslinje 18, med de lustiga släpvagnarna...)

En annan dag for Pappa, Maja och jag med tåg till Södertälje. Pappa hade något uppdrag där, så Maja och jag for med buss till Södertälje havsbad. Jag minns de blåa bussarna vi reste med, samt ångfartyget Ejdern, som tuffade på vattnet utanför havsbadet. (Ejdern är still going strong.) Så blev det tågresa hem, först med ett lokaltåg, som *backade* upp från Södertälje Central till Södertälje Södra, där vi fick byta till ett Stockholmståg.

Så kom då de stora sensationerna. Som belöning för mitt mod att genomgå operation skulle jag få några dagars skärgårdsvistelse på Möja, där Märthas

fästman Sigvarlds föräldrar hade en stuga. Och jag skulle få resa med det ståtliga ångfartyget *Kanholmen*. Nu ville ödet, att just vår avresedag så var Kanholmen tagen ur trafik p.g.a. pannrensning, och den mindre skärgårdsångaren *Sunnan* fick överta Möjatraden. Stor besvikelse! Men Sunnan var trevlig, den också. Vill minnas, att resan tog närmare sex timmar, mot Kanholmens normala fyra, men jag har senare läst, att alla skärgårdsbåtarna under kolbristens tid under krigsåren under veckorna eldades med ved, vilken gav maskinerna lägre effekt och fartygen därmed lägre fart. Sunnan lär f.ö. ha varit en snabb och ekonomisk liten ångare. Innan Sunnan avgick från Strömkajen, hade Gagga kommit ner till båten med diverse läckerheter samt ett ritblock och en brunlackerad blyertspenna, för att jag skulle ha något att fördriva den långa restiden med. Mormor och även Gagga var oroliga för att jag skulle bli ormbiten på Möja, och det pratades mycket om flygambulans och serum veckorna före resan... Men den blev av i alla fall. Från resan med Sunnan minns jag mest tillägget vid Viggsö. Bryggans namn stod målat med vita bokstäver på en bergknalle vid bryggan. Annars var bryggnamnen ut-suddade eller övermålade under krigstiden, för att den lede fi inte skulle få alltför lätt att hitta bland våra kobbar och skär. Givetvis hängde jag en hel del vid luckan ner till maskinrummet och njöt av värmen från ångpannan och doften av stenkol och smörjolja.

Så anlände vi till Södermöja brygga och gick den ganska långa, men ack, så vackra, skogsvägen till Norrskogen, där den Olssonska stugan stod på ett bergsområde, med en obeskrivligt vacker utsikt över Möja Västerfjärd. Möja skulle sedan i många år vara min sinnebild för Paradisets skönhet och serena frid. Men denna första kväll gällde det att komma i ordning, få igång fotogenlamporna, likadana som vi hade i Elsebo, när jag var liten katt.⁵ De lukade så gott och minde om de lyckligaste åren i min tidigaste barndom. Så måste vi leta fram nyckeln till avträdet, en stor bodnyckel med en masonit-skyllt: "Dass" präntat med schvungfull skrivstil och kraftig blyerts, säkert 6B eller mer. – Vi kinesade sedan i det lilla sovrummet, som nästan var som en kajuta. Olssons stuga var då ännu inte tillbyggd, så den hade en "stor-

---

⁵ "När jag var liten".

stuga” (vår beteckning) med öppen spis, nämnda sovrum samt ett litet kök och en härlig veranda, med utsikt över Västerfjärden.

Man lär, så länge man lever, sägs det. Och från denna skärgårdsvistelse, som jag vill minnas varade från en onsdag till närmast påföljande söndag, består många minnen av *dofter*. Doften av lantligt trähus fanns i alla stugor vi besökte, men varierade från hus till hus. Olssons stuga hade en egen atmosfär, präglad av trävirke, spiseldning, fotogenlampor, kaffe och salta vindar från havet; den s.k. ”Lilla stugan”, tillika den äldsta, hade en annan doft, men från den stugan minns jag särskilt en väggbonad (eller vad det nu var) som föreställde Eiffeltornet i Paris. I den stora gula tvåvåningsstugan doftade det så helt annorlunda, genast i förstugan. Jag upplevde de olika husen mestadels med näsan. ”Lilla stugan” och ”stora stugan” beboddes av Sigvards mostrar och deras familjer.

Till Norrskogen hörde också en båtbygga och ett båthus. Där härskade andra aromer. Den gamla svarta ekan luktade tjära (gott!), och i båthuset luktade det utombordsmotorer, bensin och motorfotogen. Den sistnämnda har en speciell, syrlig lukt, och avgaserna från en fotogenmotor luktar, eller luktade, direkt gott, särskilt i kombination med salta vindar, något som jag senare i livet skulle njuta av, när jag för två somrar hade en egen båt..... En mindre lustig doft kom från (kalcium-)karbid, som i Stora Stugan användes i en karbidlampa. Karbiden bestod av små korn, ungefär som råttgift, och när de lades i vatten, bildades en gas, som man använde i lampor. Den luktade som liket av en gammal härsken pytonorm...

Några händelser minns jag från denna resa:

1. Mä och jag samt Sigvards moster Hanna rodde den gamla ekan till Möjaström, varifrån vi gick genom skogen till Berg på Stora Möja. Där fanns en Konsumbutik, en riktig gammaldags lanthandel, där vi inhandlade mat och fotogen. Tant Hanna skulle också ha karbid, som såldes i lösvikt och förpackades i vanligt papper. Paketet luktade inte gott under hemresan. Jag var för liten katt för att ro, så jag fick sitta

ner i båten och vara snäll... Ekan var tungrodd, vilket jag fick erfara några år senare, då jag som tonåring rodde samma sträcka.

2. På lördagen måste vi utrymma Olssons stuga och för den sista natten sova i Stora stugan. Olssons hade hyrt ut stugan tillfälligt till en familj Lundström (som hette någonting annat...), och Lundströms skulle komma med Kanholmen på lördag kväll. En granne (?) skulle hämta dem med sin strömmingsbåt. Det var nu bensinransonering, och han fick egentligen inte använda motorn, men han chansade på att länsman inte skulle vara ute på lördagskvällen. Märtha och jag mötte Lundströms vid ångbåten och fick följa med i strömmingsbåten till Norrskogen. Det var första och sista gången jag farit med en strömmingsbåt (en stor, öppen snipa), och jag var så högtidligt fascinerad av den tvåcylindriga motorn, som vevades igång. Kanske gick den på fotogen, när den blivit varm... Jag skulle senare komma att älska denna båttyp, vars blotta anblick fyllde mig med vilda drömmar om framtida odysseer i Världens Vackraste Skärgård. Men någon egen båt av denna typ hörde inte till mitt öde i livet, fastän jag ägnat många timmar åt att rita ruffar, styrhytter och inredningsdetaljer just för denna skrovtyp. Timmar som jag kunde och borde ha använt bättre.
3. I Stora stugan fanns ett harmonium, och vid detta fastnade jag. Spelade psalmer för brinnande livet. Senare har det berättats, att mostrarna förvånades över att jag inte bara kunde spela, utan även räkna upp alla Sveriges domkyrkoorganister... Det är mer än vad jag kan i dag.

Så kom hemresedagen, söndagen. Av den minns jag ingenting, utom själva hemresan med ångfartyget Kanholmen. På hemresan fick jag i alla fall resa med denna stolta ångare, världens finaste dittills, för min del. Vi satt hela resan i aktersalongen på mellandäck, akter om lastrummet. Vid Gällnönäs brygga var det folkfest av något slag, med musik och dans och div. upptåg. Förmodligen somnade jag sedan, men vid Vaxholm var jag vaken och kunde sedan notera, att Saxaren körde om Kanholmen. Tyckte det var fräckt. Kanholmen skulle ju vara finast och snabbast.

Att jag skrivit så mångordigt om denna Möja-resa beror på att jag under denna upptändes av en outsläcklig kärlek till Stockholms skärgård, till dess natur och (båt-)kultur. Jag blev helt enkelt präglad på skärgården och skärgårdslandskapet och är så än i denna dag, trots att skärgårdslivet är så anorlunda och urbaniserat numera.

Det skulle bli ännu en skärgårdstur denna signade sommar 1944. Gagga och jag skulle fara och hälsa på Cale och Astrid i Roslagen. De bodde nu i Sebende skola, med postadress Estuna och telefon Svanberga 42. Normalt reste man med tåg till Norrtälje och med buss därifrån, men undertecknad litna katt⁶ hade lusläst Waxholmsbolagets turlista i Svenska Dagbladet och upptäckt, att det gick ångbåt från Strandvägen till Norrtälje – och jag levde väl rövare och trilskares, tills jag fick Gagga att lova, att vi skulle ta båten till Norrtälje. Nu blev det busväder på avresedagen, och Gagga bestämde, att vi skulle ta tåget från Stockholms Östra. Min envishet segrade dock, och vi begav oss till Strandvägen. Båten till Norrtälje hette Rex, och den verkade inte rolig, tyckte Gagga i alla fall. Den skulle avgå kl.13. På något sätt fick vi dock reda på, att man i stället kunde ta ångfartyget Norrtelje, med avgångstid kl.15, och byta till Rex i Gräddö. Norrtelje var en av Waxholmsbolagets största och snabbaste ångare, och 15-turen var dessutom en expresstur. Vi skulle hinna till Gräddö före Rex. Så blev det också. Under väntetiden fikade vi på restaurant Bäckahästen, mellan Norrmalmstorg och Nybroplan, och hann lagom till Norrteljes avgång kl.15. Norrtelje har kallats ”palatsångare”, och nog var hon ståtlig alltid. Vädret var fortfarande ruskigt, med blåst, hållregn och stark åska. Vi tog plats i röksalongen på promenaddäck, och jag borrhade ner huvudet i lädersoffan för att inte se de hemska blixterna. Och så lade fartyget ut från kajen, vände och styrde ut mot skärgården. Norrtelje seglade Vaxholm förbi, och första brygga var Linanäs. Jag höll på att flyga i taket varje gång ångvisslan ljud. Norrteljes ångvissla var genomträngande och mycket stark, långt starkare än Kanholmens. Salongen hade dessutom takventil, så tutandet hördes genom denna. Efter Linanäs kom Furusund,

---

⁶ Olles egen grammatiska böjning av *liten* i bestämd form, istället för *lilla* katt, som han kallade sig själv, som tidigare nämnts.

Köpmanholm och Furusunds slip, och där blåste skepparen i visslan med täta mellanrum. Vi hade, efter vad jag kan minnas, ingen proviant med oss, och matsalen var lite för dyr för oss, men man kunde ringa efter servering i salongen. Jag minns att jag fick en knäckebrödssmörgås med leverpastej och gurka. Knäckebrödsskivan var stor som två vanliga Wasabröd långsida mot långsida (specialformat, som jag aldrig senare stött på). En vanlig knäckemacka med leverpastej och gurka kallar jag alltsedan dess för ”*Norrtäljesmörgås*”, och varje gång jag knaprar på en sådan, åminnes jag den magnifika ångaren Norrtelje och denna resa.

I Gräddö fick vi byta till Rex, som nu inte såg så eländig ut som i regnvädret vid Strandvägen. Rex hade en trevlig aktersalong med röda, plyschklädda soffor och en ombonad stämning. Under den korta resan, med allenast två brygg tillägg (Håknäs och Lågarö) fick vi sällskap med en av Cales studiekamrater, prästen Arne Florenius, som tidigare umgåtts i vårt hem. Framkomna till Norrtälje tog vi en taxi till det hus, där vi beställt ”bed and breakfast”. Adressen var *Dygdens stig 4*. Och detta, ärade läsare, var enda gången i mitt liv, som jag vandrat på dygdens stig. Övernattningen i Norrtälje var föranledd av förhållandet, att det inte gick någon buss till Sebende förrän på söndagsmorgonen.

Sebende ligger på vägen mot Elmsta och Grisslehamn. Den gula och gröna bussen, tillhörande Stockholms Läns Omnibusaktiebolag (SLO), var en gammal, liten och sliten sak, och den drevs, som de flesta fordon under denna tid, med gengas, som framställdes i ett aggregat, placerat i en släpvagn efter bussen. Chauffören fick gå ut och fylla på träkol före avfärden. Det var en strålande fin morgon, och resan var trivsamt. När vi kom fram till Sebende skola, fick vi frukost, bestående av *pilsnerkorv*. Vilken obeskrivlig fröjd var icke detta mottagande! Sedan skulle det bli gudstjänst i den på skolans tomt belägna ”S:t Karls Kyrkoruin”, och passande nog, skulle Cale predika. Ett harmonium hade släpats ut för psalmsångens skull. Men ortens kantor vägrade att spela psalmen 424, ”Den signade dag”, eftersom den var så ”svår”, med fyra korsförtecken. Cale frågade mig, om inte lilla jag kunde spela den,

men jag vågade inte svara ja. Visserligen kunde jag den koralen hemma, men det är ju en annan sak att spela inför en församling. Astrid fick spela den i stället, i en trestämmig variant i en enklare tonart. Sedan minns jag inte så många detaljer från dagarna i Sebende, utom ett besök i Amandas Lanthandel, där det fanns allting, t.o.m. söderhavsblått bläck (som Cale gillade och Astrid avskydde). Så minns jag att Gagga och jag skulle gå och bada i en insjö i närheten av Jersjö och då måste passera genom en inhägnad kohage. Tjuren stod emellertid inne i ladugården, men han hörde, när vi kom, och hans bölande var skräckinjagande som fartygssirenen på en atlantjätte. Jag var rädd den gången, och det var jag förvisso inte ensam om. Hemresan företogs dock med tåg från Norrtälje. Ånglok, tuff, tuff – men när vi kom till Stockholms Östra var det ett elektriskt lok, som dragit tåget den sista sträckan. Senare har jag läst, att elloket var byggt av det tyska företaget Siemens, att det var opålitligt och därför kallades ”Hitler”.

Det skulle bli en resa till med Roslagsbanan under hösten, en kort söndags-eftermiddagsresa med Djursholmståget. Jag hade ju så många gånger sett detta hemlighetsfulla tåg vid Engelbrektsplan, då vi var på väg till Humlegårdsgatan och Lidingötåget, och nu skulle jag benådas med en egen erfarenhet av dessa brunbetsade teakklädda, lite murriga vagnar. Vi for med motorvagn 15 till Djursholms Ösby och tillbaka. Jag hade så ofta undrat, vart tåget tog vägen, när det lämnat Engelbrektsplan, och fick nu till min hjälp erfara, att det korsade Valhallavägen, där jag åkt med spårvagn 4 så många gånger. Allt som var norr om denna gata var nu helt nytt och exotiskt för mig. Djursholm minns jag inget av från den resan. Tåget var huvudsaken – och det var en trevlig bekantskap.

Från 1945 minns jag bara en resa, och den gick också till Sebende. Men denna gång for vi med ångfartyget Norrtälje hela vägen Stockholm-Norrtälje tur och retur. Till Roslagen en söndagsmorgon, hem nästa söndag eftermiddag. Under utresan åt vi middag i ”1:a klass matsal” å promenaddäck, lyxigt värre! Kyckling som huvudrätt, och melon efteråt. Svindyrt redan då! Matsalen hade också takventiler, som stod öppna i sommarvärmen, och jag höll på

att sätta kycklingen i halsen, när ångvisslan signalerade vid Furusund, Köpmanholm och Furusunds slip. En lång signal för ankomst, och tre korta vid varje backmanöver. Jag höll för öronen, när jag förstod att nästa tut var omedelbart förestående. Till resans övriga sensationer hörde ett eller flera studiebesök vid maskinkappen. Den stora trippelmaskinen dunkade stenhårt och auktoritativt, nästan skrämmande. En trevlig maskinist kom upp och hälsade, när han skulle fylla cylindrarnas smörjkoppar med doftande olja. Det var så intressant att se, hur oljan slussades ner i cylindrarna med diverse kranar. Maskiner, maskiner... Från vistelsen i Sebende minns jag inte så mycket, annat än att det var trevligt. Cale var ju som vanligt den borne rolighetsministern.

När vi skulle resa hem, nästa söndag, måste vi ta morgonbussen från Sebende och vänta i Norrtälje på båtens avgång. Vi fördrev tiden med ett gudstjänstbesök i Norrtälje kyrka. Det kan således hända, att jag hört den legendariske organisten och tonsättaren Hjalmar Anjou "live", men jag minns ingenting från detta kyrkobesök. Vi inväntade ångbåten i hamnen och fick komma ombord redan innan det stora fartyget skulle vända i den trånga hamnen. Det blev mycket fram och back, mycket pinglande i maskintelegra-fen, innan båten blivit förtöjd med fören mot Stockholm. Sedan blev det en lång och tröttsam resa, först en stund på däck och sedan mest i röksalongen. Jag hade en bok med som förströelselitteratur: "Pelle och Ruff". (Pelle var en katt och Ruff en hund.) Jag tyckte då att även boken var långtråkig, trött som jag måste ha varit. En båtresa är dock alltid en båtresa. Ett uppenbarligen frikyrkligt sällskap invaderade sedan salongen, och de sjöng Jesus-sånger non stop hela vägen till Stockholm. Jag måtte ha somnat i alla fall, ty större delen av hemresan är ett tomt hål i min minnesbank.

Sommaren 1946 fick jag resa med Mormor upp till Sebende. Båt var det inte tal om då. Mormor var såååå rädd för sjön och för allt vad båtar hette. Från tågresan minns jag de blåroda kvällsmolnen, sådana som jag än i dag kallar "Norrtäljemoln". Tåget drogs av ett ellok till Rimbo, och där bytte man till ånglok. Då släcktes elbelysningen i vagnarna, och man tände gaslampor i

vagnstaken. En romantisk, gammaldags stämning uppstod. Från Norrtälje station for vi med en antik buss, med motorn (Hesselman) utanför kupén som på en vanlig bil. Den verkade mycket primitiv på alla sätt. Fram kom vi emellertid. Men denna min enda resa för året slutade i en tragedi som jag absolut inte vill berätta om. Och det känns riktigt att sluta mina tidiga reseberättelser här, som en påminnelse om livets allvar.

Resorna från 1947 hör till nästa fas i mitt liv, och de kommer att beskrivas i senare kapitel...

Kapitel 10. Realskoleåren 1947-1951

Vid slutet av vårterminen 1947 hade jag genomgått inträdesprov till Högre Allmänna Läroverket för gossar å Östermalm, dagligen kallat Östra Real. Jag vet att jag hade minst ett fel på provräkningen och att jag var tveksam om stavningen av ett ord i rättskrivningsprovet, men jag kom in i alla fall. Hemma togs det för givet att jag skulle komma in, ”duktig gosse” som jag förut-sattes vara. Jag vågar inte tänka på vad som kunnat hända, om jag *inte* kommit in...

Hur som helst, så skulle denna milstolpe i mitt unga liv firas ordentligt. Jag skulle få resa till Möja, som för tre år sedan, förhoppningsvis med ångfartyget Kanholmen. Jag såg med oändlig förväntan fram mot denna resa, som skulle bli i början av juli, och ända sedan skolavslutningen förberedde jag den genom att samla och sortera mina fiskeredskap, först och främst det spinnspö med tillbehör, som jag fått av min far (till Mormors förtrytelse), vidare revar, flöten, sänken och metkrokar, som jag samlat sedan jag började bli fiskegalen ett år tidigare. Jag hade klippt ut blänken av konservburks-plåt, tillverkat egna drag med ankarkrokar, gjort sänken av bly från kasserade elledningshöljen, skulpterat flöten ur vinkorkar etc. etc. i all oändlighet. Vidare hade jag inför resan begåvats med en ABU-spinnare, specialdesignad för abborrfiske i klara skärgårdsvatten. Det här skulle bli mitt livs resa. Hela fyra dagar skulle jag få njuta ”skärgårdens glädje och frihet” (Einar Malm).

Denna gång blev det Kanholmen! Avresan från Strandvägen, dit Möja- och Husaröbåtarna flyttats efter det att Strömkajen förkortats av den nya Strömbron, skedde en lördag, troligen kl.13.20 eller däromkring. Kanholmen var nymålad och hade nytjärat fördäck. Vilken luktsensation: linoljefärg, trätjära, stenkolsrök och den friska doften av propellerpiskat vatten! Vi, d.v.s. Märtha och jag, tog plats akterut på promenaddäck, varifrån vi hade fri sikt akterut och mot såväl ba- som styrbord. Och så pinglade maskintelegrafen, och fartyget gled ut från kajen. Vilken ousäglig fröjd: ÄNTLIGEN!

Kanholmen stävade ut genom Nybroviken, förbi Allmänna Gränd med de pilande små Djurgårdsfärjorna, då ännu ångdrivna, Tivoli, Gröna Lund och Skansen. Kanholmen ingick snart i en oräknelig armada av kolbolmande, vita skärgårdsbåtar, från Strandvägen, Strömkajen, Gustav III:s staty och Räntmästaretrappan. Där var Waxholmsbåtar, Gustavsbergare, Sandhamnsbåtar och mindre ångslupar, alla på väg mot Blockhusudden och de fria vidderna därutanför. Närmast efter Kanholmen kom hennes hjälpbåt på Möjatraden: Sunnan, vidare en Gustavsbergsbåt med orangefärgad skorsten. Sedan kom en rad båtar, som jag då inte kunde identifiera. Kanholmen gjorde på fredagar och lördagar en expresstur till Möja, överlåtande de från Möjatraden mer avlägsna och tidskrävande bryggorna åt lilla Sunnan. I Waxholm lade dock alla båtarna till, och det krävde nog en viss planering för att inte alla skulle komma in samtidigt. Två eller tre båtar kunde nog ligga samtidigt vid kaj, och jag tror att Roslagen och Södertörn lade till ungefär samtidigt med Kanholmen. Alla dessa tre hade styrhytten på båtdäck, som ”en kola på taket”. (Kanholmens var original, de andra hade fått nya upphöjda styrhytter under 1940-talet, enligt vad jag senare erfarit.) När man stävade ut från Waxholm, passerade man den originella Missionskyrkan, en fyrkantig trälada i snickarglädje med fyra torn, ett i varje hörn. Byggnaden är nu borta sedan många år. Så girade vi genom Kodjupet, med dess fyr, och passerade Resarö, där någon av Sigvards släktingar hade sitt sommarresidens. Vi korsade Trälhavet och observerade den lustiga lilla fyren Brödstycket på väg mot det långa Lindalssundet, där vi for världshus, eller åtminstone bryggor, förbi. ”Glas-Kalles holme” med den legendariske glasmästarens gravmonument markerade slutet på det långa sundet, och de höglänta öarna man sedan såg om babord hade troligen någon militär betydelse. Det fanns några väl camouflerade byggnader högt uppe på dem, och konstiga vita fläckar var målade på bergväggarna. Det osade försvarshemligheter, schhh: en svensk tiger! Morrrr. Viggsö och Grinda fick Sunnan sköta, liksom Hägerö. Vi forsade vidare och girade runt slätpricken utanför Gällnöport och letade oss in mellan Gällnö och Portholmen. Nu var vi inne i jordgubbsbältet. Hela skärgården härutanför doftade av dessa röda läckerheter. Så kom vårt första tillägg utanför Waxholm: Gällnö brygg. Sedan gick färden vidare till Gällnö-

näs, en brygga som bara angjordes vid Kanholmens fredags- och lördagsturer, och vidare till Norra Stavsudda. Vädret var riktigt lördagsfint, och fint var det säkert i alla stugorna, där kaffe pannorna redan stod varma på vedspisarna i väntan på bakelsekartongen från stan. Innan man kommer fram till N.Stavsudda brygga, har man om styrbord ett smalt sund, och därinne finns en sjöbod eller kanske ett varv. Det var då rödmålat, men numera grönt. På berget därovan stod förr en vindsnurra med rödvita vingar. Det var så fascinerande. Vindsnurran är nu borta. Sic transit.

Så öppnade sig Möja Västerfjärd framför Kanholmens stäv, men den vackra, gyllene spiran på gösstaken. Om styrbord sträckte sig en bergstunga ut i vattnet, och längst ut på densamma stod ett grått skithus! Vilken utsikt man måste ha haft där under naturbehovets förrättande! Skithuset är numera rivet, kanske på order av Länsstyrelsen...

Från Västerfjärden gled Kanholmen in i Möjaström, med farten reducerad till 7 knop. Ångvisslan ljud vid inträdet i Strömmen. Förra gången jag reste till Möja, kom Sunnan södra vägen, från Södra Stavsudda och Korsö, och gick alltså inte denna väg genom den långa Möjaströmmen, som sålunda blev en ny upplevelse för mig. Vi stod på fördäck hela resan genom denna smala farled och studerade alla småbåtar, som var på väg till Södermöja brygga för att hämta sommargäster eller hemvändande stadsresenärer, eller kanske för att hämta post och tidningar. Bensinransoneringen var visst ännu till vissa delar kvar, men ransonerna räckte väl till en del motorbåtsåkande i alla fall. Och så fanns ju den signade motorfotogenen, som strömmingsbåtarna kunde köra sina inombordsmotorer på, sedan de varmkörts några minuter med bensin. Det fanns farbröder, som körde sina gamla, primitiva aktersnurror på sprit (dock inte brännvin!!!). Runt Södermöja brygga låg ett oändligt stim av småbåtar förtöjda, roddbåtar, ekor och strömmingsbåtar, och fotogendof ten blandade sig med stenkolsröken från Kanholmens skorsten. Jag tror att vi väntade på bryggan tills Kanholmen lagt ut igen, så vi fick se den eleganta grandseigneuren, kapten Carl Gustaf Gottling stå på kommandobryggan och pingla i maskintelegrafan samt styra ut fartyget med den guldkimrade pinn-

ratten på styrmaskinen. Kaptenen var iförd en vit sommaruniform, som matchade hans auktoritativa mustasch perfekt.

Så vandrade vi genom skogen hem till den Olssonska stugan i Norrskogen. Några starka minnesbilder från denna vandring: 1) Vi närmar oss en solbelyst glänta och därbortom en äng eller ett jordgubbsland med en liten röd arbets- och redskapsbod. En vy som jag skulle vilja måla ur minnet någon gång. 2) Innan man kommer ut på bergen före jordgubbslandet invid gränsen till Norrskogen gick då en stig till vänster, troligen mot Västerholme. Den kantades av ljus lövsly, kanske skira björkar, som i eftermiddagssolen såg ut som genomlysta av en guldsoly, mot en mörk bakgrund av mäktiga tallar med solglödande stammar. – Jag brukar säga, att det var där och då som jag upptäckte naturens skönhet för första gången, och det är därför jag nu uppehållit mig så länge vid denna resa, ett av mitt livs mest guldskimrande minnen.

De fyra dagarna på Möja rann snabbt iväg, som alltid, när man har roligt. Jag upplevde för första gången en frihet att komma och gå som jag ville. Jag fick förtroendet att gå ensam ner till Norrskogens brygga för att meta fisk därifrån, och kom hem med små men fina abborrar, som smakade hyfsat gott, när man väl benat dem. Jag fick också gå till ångbåtsbryggan och titta på båttrafiken där. Jag har alltid älskat båtar, och inte minst de rustika strömmingsbåtarna med deras tickande motorer, Albin, Penta, Solo och vad de nu hette. De var visserligen ganska långsamma, men man ska ju inte ha bråttom på sjön, om man inte fått blindtarmen, blivit ormbiten eller på annat sätt skadad och måste söka brådskande akutvård.

Till de dagliga rutinerna hörde att gå till bryggan och möta skärgårdsbåten, Kanholmen eller Sunnan, när den kom från Stockholm. Den brukade komma mellan fem och sex på eftermiddagen. Men denna sommar hade en nykomling dykt upp på fjärdarna: "skärgårdsbussen" Möja, en mahognybåt med 65 sittplatser och två Gray-dieselmotorer (GM 6-71) om 165 hk vardera. Detta monster kom redan vid fyratiden, och även den "måste" man ju passa.

Det blev en lång eftermiddag på bryggan, men så många båtar man hann se under den tiden. Jag blev nog helt båtgalen. Skärgårdsbussen gillade jag INTE. Den väsnades något aldeles förfärligt, och det störde skärgårdsfriden. Jag höll på Kanholmen i vått och torrt, och jag blev ursinnig, när någon sade något förklenande om detta stolta fartyg, till förmån för den gräsliga "Möja".

Det flitiga kastandet med mitt nya spinnspö gav ingenting. Inte det minsta lilla hugg. Abborrmetet gick däremot bra, inte minst sedan jag börjat fiska tillsammans med Sigvards kusin "Penn". Då fångade vi levande småfisk, som vi agnade krokarna med – och då kom de stora abborrarna fram. Vi hade hittat en grynna, där de randiga rovfiskarna höll till, och där håvade vi upp ganska många firrar.

Hemfärden från Möja skedde i gryningen på en torsdag. Kanholmen avgick från Långviksnäs kl. 04.45 och kom väl till Södermöja en halvtimme senare. Tiderna minns jag nu inte exakt, men väl att det var sömnigt att stiga upp så tidigt och gå den ganska långa vägen till ångbåtsbryggan. Och det kändes så vemodigt att lämna "skärgårdens glädje och frihet" för att återvända till den strängt kontrollerade tillvaron hemma i Elsebo. Av idel kärleksfull omtanke blev jag överbeskyddad och överkontrollerad under mina uppväxtår, och kanske har det bidragit till att jag blivit en osjälvständig och osäker individ med dålig självkänsla och svårigheter att fatta beslut och förverkliga dem. Jag förödmjucar mig själv för att slippa nesan att bli förödmjukad och kränkt av någon annan. Läger mig i underläge direkt, för säkerhets skull. Det har blivit ett befast mönster, som jag inte klarar av att bryta. Nog därom.

Döm om min överraskning, när jag i namnsdagspresent till Olle-dagen fick ännu en Möja-resa, en kort sådan, torsdag till söndag. Nu hade jag plötsligt blivit intresserad av skärgårdsbussen Möja och dess dieselmotorer, och utresan skedde med denna förut av mig så avskydda båt. Visst dundrade den, när motorerna kom upp i fullvarv, men den gick fort, c:a 18 knop, rena racerfarten på den tiden, och det var ju spännande. Jag minns min skräckblandade fascination, när kapten Gustav Karlberg startade de stora diesel-

motorerna. Däcksstolarna var obekväma, hopfällbara kaféstolar, men i ”salongerna” var de varmt röda sofforna sköna. Och naturligtvis var det intressant att studera instrumentbrädan med alla dess knappar, lampor och visare. Jag fick nu studera, hur man fick båten att ”vända på en femöring” genom att köra den ena motorn fram och den andra back. Det var både praktiskt och elegant – och tidsbesparande, inte minst. Det blev nog en del fiske under dessa dagar också, innan det var dags för hemresa på söndagskvällen, denna gång med Kanholmen, eftersom Möjas tur var utsåld långt i förväg.

Denna sommar bildade en grandios prolog till mitt nya liv som läroverksgosse i Stockholms anrika ”Östra Real”.

Höstterminen började med upprop den 25 augusti. (Folkskolorna började den 20 augusti, så jag kunde gå och skratta spydigt åt de gamla klasskamrater, som fortsatte i femman.) Jag hamnade i klass 1 b, och skulle behålla detta b hela vägen ända upp till studenten. Höstterminen inleddes med en andakt i aulan – och den inramades av psalmer, spelade på en riktig piporgel, precis som i kyrkan. Det var märkligt, men det upptände inga tankar om orgelspel för mitt eget vidkommande, inte den gången, i alla fall. (Psalterna var 396:2-3 och 600:7 i 1937 års psalmbok.)

Vårt klassrum var ålderdomligt. Gamla brunmålade pulpeter med fasta, obekväma bänkar, som emellertid snart skulle bytas mot nya, bekvämare skolbänkar med lösa stolar. Klassföreståndaren var en relativt ung skåning, som nästan alltid bar blå blazer och gråa byxor. Vi hade honom som lärare i engelska. Jag lade givetvis märke till hans reservoarpennor, en blå Eversharp med guldhuv för blått bläck och en gråstrimmig Waterman för rött. Snart skulle jag få en kalldusch. Alla eleverna i klassen fick nya läroböcker gratis – utom jag, eftersom jag inte var skriven i Stockholms stad. Jag måste köpa mina böcker själv. Märtha och Pappa ordnade så att jag fick ett konto i Sandbergs bokhandel vid Humlegårdsgatan och ett d:o i Löthman & Larsons Bok- och Pappershandel på Karlavägen, helt nära skolan. Kontot hos L & L förlorade jag, då jag olovandes köpt ut en ”Waxduksbok” med rödsnitt, à

kr. 10:- Kontot hos Sandbergs sade väl Pappa upp senare, när han tröttnade på att finansiera mina skolböcker. Det blev ännu en börda för Mormor att bära. Jag förstod inte så mycket då...

Under min första termin i Östra Real fanns där ännu ingen skolbespisning. Vi som inte bodde i Stockholm utan kom resande från dess grannkommuner fick lov att ha matlåda med oss. Då fordrades ett särskilt tillstånd av rektor för att få vistas i klassrummet under (en del av) frukostrasten. Rektorn, teol.dr. Johannes Lundberg, kallad Hästen eller Filadelfia-Jocke, skrev ut ett sådant åt mig, snygg skrift med kungsblått bläck i blåstrimmig reservoar-penna... Ibland kunde man kosta på sig att fika på Konditori Karlagård. Men se, Pappa och Maja bodde ju på Värtavägen, inom bekvämt promenadavstånd från skolan. Ibland gick jag dit och fick lunch där – men det blev kanske lite för ofta, ty plötsligt sade Pappa ifrån, att nu finge det vara nog med den trafiken. Kort därefter meddelades, att Pappa fått en överläkartjänst i Nyköping och flyttat dit med sin familj. Jag kände nog lite som om han flydde från mig. Jag hade blivit för besvärlig, för närgången. Kanske var det så, kanske inte.

Ibland kunde man kosta på sig att äta lunch på Tempo-baren vid Östermalmstorg. Det var en bar med M-formade diskar, och serveringspersonalen kunde kila i de sammanhängande gångarna dem emellan. Nedanför diskarna fanns kantiner, eller vad man skall kalla dem, med diverse lätthanterliga färdigrätter. Stora baljor med potatismos dominerade, och ur dem tog servitrisen mos med ett slags skoptång och knep till, så att det bildades kulor ungefär som vår tids glasskulor, fastän större, och av potatis. Över dessa hälldes såser med diverse köttbitar i. En lunch kunde man få för kronor 1:10, någon gång 95 öre. Från vårterminen 1948 hade även Östra Real en skolbespisning. Från början var den avsedd endast för elever med särskilda behov, som t.ex. lång resväg. Dessa fingo stämpelkort, som stämplades varje skoldag. Om någon dags stämpel saknades, kollades dess datum med klassbokens frånvarojournal. Den som inte var sjuk, men skolkade från skolmaten, blev relegerad. Ordningen i matsalen var rigid. Absolut tystnad var an-

befalld. Inte ett ord fick ens så mycket som viskas vid borden. Särskilda överordningsmän vakade över att talförbudet uppehölls, och dessa ordningsmän hade rätt att sätta anmärkningar. Den värsta av dessa despoter hette Åke, och han var ren sadist. Han lär ha blivit präst sedan.... Med tiden försvann både närvaroplikten och samtalsförbudet, men det dröjde några år.

Östra Real var en skola med idrottsprofil. Alla elever skulle i gymnastik- och idrottssammanhang bära "Östra Reals gymnastikbyxor", blåa med en vit rand. Alla läroverken hade egna gymnastikbyxor, så att man vid tävlingar o.d. kunde se, vilka som kom från vilka skolor, vilka man skulle heja på resp. bua för. Jag har alltid varit urusel i allt vad gymnastik och idrott heter. Och jag har aldrig kunnat åka skridskor...

Skam till sägandes, så var jag inte särskilt intresserad av skolämnena, men det gick ganska bra för mig i alla fall. Jag levde för sommarlovet, och under terminerna tröstade jag mig med teckning och målning. Uppsatsskrivning skulle senare bli ett nöje, inte minst sedan jag fått min första fullvuxna reservoarpenna julen 1948, en gråstrimmig Waterman, som jag älskade och som följde mig hela vägen upp till studenten. Matematiken låg bra till för mig under realskoleåren, men gymnasiekursen blev arbetsam och svår. Mer om detta senare.

Sommaren 1948 blev det också två Möja-resor, som i det mesta liknade äventyren från 1947. Vi åkte visst med Möja alla turerna och ingen med Kanholmen, något jag kan ångra i efterhand. Jag visste ju inte, att Kanholmen skulle skrotas efter sommarseglationen 1950.

Till vårterminen 1949 hade jag nu fått Waterman-pennan, och därmed åkte mitt välskrivningsbetyg upp från B till a. Jag hade då återgått till den stil som Fröken Karin lärde mig i småskolan, låt vara med vissa modifikationer. Annars är mitt främsta minne från denna termin, att jag fram på vårkanten fick mässlingen och var hemma från skolan i flera veckor. Tillfrisknad måste jag ha läkarintyg innan jag återvände till skolan, och Mä tog mig med till dr.

Stig Kark på Torsvikssvängen. (Dr.Kark hade ett skrivställ av märket Sheaffer, med Skrip Royal Blue, som inte var särskilt rojalt, snarare gråblått..) När jag senare kom till Norrköping 1968, var dr Kark skolöverläkare därstädes. Jag såg honom aldrig där.)

En stor högtid under våren 1949 var morbror Cales prästvigning i Storkyrkan. Han prästvigdes alltså för Stockholms stift av H.H. Biskop Manfred Björkquist. Jag minns inte mycket av denna gudstjänst. Måste ändå ha hört domkyrkoorganisten och tonsättaren David Wikander, som jag väl kände till namnet från min barndoms ”studier” i koralboken.

Sommaren 1949 blev dramatisk. Jag fortsatte att meta tillsammans med Stig, och en dag skulle vi gräva mask för kvällens mete vid Parkbryggan. D.v.s. Jag skulle gräva mask. Stig hade en plåtburk, som han kastade till mig över staketet – men jag råkade få den i skallen, och den vassa plåtkan-ten skar ett djupt hål i huvudsvålen. Det blev blixtresor till läkare i en gammal fyrkantig taxi från förkrigstiden. Föraren körde runt till div. läkare och fann till slut en kirurg, dr. Finn Albert, som sydde ihop såret med en massa stygn. Mormor och Gagga hävdade, att Stig kastat burken med avsikt att skada mig, vilket inte var fallet. Jag blev för lång tid framöver förbjuden att ha med Stig att göra. Nu var min utlovade Möja-resa hotad... Men hur det nu var, så kom jag iväg i alla fall med skärgårdsbussen Möja, som nu övertagits av Waxholmsbolaget och fått sin tilläggsplats alldeles invid Strömbro-
Den hade fått mindre propellrar och farten nedsatt till 14 knop. Jag vill minnas att jag stannade en vecka på Möja. En dag under denna vecka kom Sigvard plötsligt utfarande med en egen motorbåt, som han köpt, en liten, låg, racerbetonad båt med 20 hk. Archimedes utombordsmotor. Sensation! Sigvard fick en del trubbel med motorn, som var svårstartad. Alla ombord måste se upp för startsnöret, för det var INTE roligt att få en pisksnärt av detta på benet. Det kunde slå upp ett sår direkt, om man hade otur. Jag var rädd för snöret – och för Sigvards humör, när motorn esomoftast jäklades. Det var tydligen bensinransonering denna sommar, så Sigvard fick försöka köra Archimedesen på fotogen, vilket inte gjorde den lättare att få igång. Hemresan

med Kanholmen var lite dramatisk. Märtha väntade Sigbjörn, och mitt under resan frågade hon mig, vilken som var den närmaste bryggan på fastlandet, ifall hon plötsligt skulle känna, att barnet var på väg. Det var emellertid ingen fara, och vi hann hem och det med råge.

Så blev det hösttermin. Den 19 september blev ett märkesdatum för mig. På morgonen brann vagnhallen vid Aga, och alla de nya spårvagnarna på Södra Lidingöbanan brann upp. När jag skulle fara till skolan, kom några gamla, utrangerade trävagnar, fullpackade med folk. Men här gällde tränga, ja tränga sig fram, och på något sätt kom jag ombord på en motorvagn, inlånad från Norra Lidingöbanan. Vid Aga såg man de nya fina spårvagnarna som nu blivit förvridna och urbrända stålskelett. Allt var förstört. Tursamt nog hade man några av de gamla trävagnarna från 1914-16 kvar, och dessutom inlånades gamla vagnar från Norra banan. Senare inhyrdes några blåa Ängbyvagnar från Stockholms Spårvägar, och det var ju en sensation detta med blåa vagnar på det bruna Lidingö.

Hemresan denna dag skedde också med Norra banans gamla vagnar, och jag var då i sällskap med vännen Claes. Vi satt och spexade som vanligt, när jag upptäckte en söt flicka i röd dräkt sittande på andra sidan om mittgången. Hon log så rart – och plötsligt blev jag *blixtkär*, för första gången i mitt liv. Hon var två eller kanske tre år äldre än jag, och vi blev aldrig någonsin bekanta, än mindre presenterade, och vi hälsade inte ens på varandra. Jag såg henne ofta på morgontåget till stan, och jag skrev i en liten svart anteckningsbok upp varje datum, då jag sett henne. Denna lek varade i ungefär ett år. Jag kallade henne *Esmeralda*, då jag tänkte på eller talade om henne, detta fastän hon var ljushårig och blåögd, såsom framsprungen ur en nordisk folkvisa i dorisk tonart. Sista gången jag såg henne var i Breviks kyrka på Alla Helgons dag 1950. Jag var konfirmand och hade att sitta längst fram i kyrkan, och jag kunde bara inte vända mig om för att se på henne, där hon satt längre bak. Hon var tydligen en vanlig kyrkobesökare. På hemvägen gick jag c:a tio meter bakom henne de närmare två kilometrarna hem till Skärsättra, där hon gick in i sin flotta byggmästarvilla och jag fortsatte till Elsebo,

salig till sinnes..... (Nej, hon var med i Julottan också, men då såg jag bara ryggtavlan av henne. Jag tror att hon var med sin familj den gången.) Denna kvinna skulle än en gång spela en icke alltför oviktig roll i mitt liv, ehuru frånvarande och ovetande. Men det skulle dröja mer än 40 år. Jag vet inte vad det blev av henne resp. vart hon tog vägen.

I början av vårterminen 1950 hände något i sig föga märkligt, men som skulle få betydelse långt framöver, ända till dags dato. Min klasskamrat Robert hade börjat skriva med ett superläckert blågrönt bläck, och jag blev genast avundsjuk. Närmaste 15-minutersrast satte vi av i sporrsträck till R. Olofssons Pappershandel vid korsningen av Karlavägen och Grevgatan, och där inhandlade jag för min veckopeng en flaska Waterman's Ink Southsea Blue. Därmed lades grunden till min bläckomani. Det skulle bli många flaskor med åren.... Många reservoarpennor också.

Sommaren 1950 blev en riktig resesommar. Först en vecka på Möja. På lördagsförmiddagen ringde Pappa dit (kanske var det första året man hade telefon i stugan?) och meddelade, att jag skulle möta honom på söndagskvällen på Stockholms Centralstation. Vi skulle resa till hans barndomshem i Hällesjö, och jag skulle f.f.g. få träffa mina farföräldrar. I all hast fick jag packa ihop mina saker och passa Kanholmen på lördagseftermiddagens utgående tur för att sedan följa med tomturen till Stockholm, direkt Långviksnäs-Strandvägen. Kom hem efter midnatt. Resan till Hällesjö blev en minnesvärd upplevelse. Fick lära känna Farfar och Farmor samt farbror Alf (som var bara fem år äldre än jag! Vi blev närmast kompisar.) Så var det den norrländska naturen, så exotisk för en boren ekenskis, eller åtminstone nollåtta, innan begreppet var uppfunnet. Naturligtvis hade jag mitt spinnspö med, och lyckades lura en liten men urstark gädda att hugga på ett skeddrag. Gäddan såg sedan sin chans och simmade under roddbåten och slet av linan. Något mer fick jag inte på spinnspöet, och inte på något annat mete heller. Fisket var uruselt, då det var osedvanligt kallt. Vi gjorde även en tur med snurrebåten ner till Pappas nybyggda stuga Talludden. Resan, över tre sjöar, tog nog flera timmar. Pappa, Alf och jag övernattade en natt i stugan.

Vi hade med oss proviant i form av *grisfötter*, som vi åt med fingrarna direkt ur paketet. Svingott!! Under hemresan anförtrorde Pappa mig, att vi aldrig skulle få se Farmor mera. Hon var svårt hjärtsjuk. Hon dog mycket riktigt tidigt under hösten samma år. Kanske fick jag denna resa bara för att Farmor skulle få se mig en sista gång och för att jag skulle ha fått se och lära känna henne. Skam till sägandes minns jag inte så mycket av Farmor. Hon var väldigt ”kärvänlig”, och det generade mig i den åldern. Farfar var en liten, seg och senig karl och en verkligt ”rolig prick”. Vi hade mycket kul, och jag skulle senare få lära känna honom mycket mera, när han efter en traktorolycka hamnade på S:t Görans sjukhus i Stockholm och blev liggande där ett halvår. Då besökte jag honom nästan varje lördag, efter skoldagens slut. Det var fina lördagar!

Hemkommen från Hällesjö återvände jag genast till Möja med Kanholmen, och det blev min sista resa med detta ståtliga ångfartyg. Ångpannan var slut, så båten utrangerades efter sommarseglationen 1950 och kom aldrig mer i trafik. Hon såldes till en skrotfirma i Glasgow och bogserades dit 1952.

Hösten 1950 påbörjade jag konfirmationsläsningen i Breviks kyrka. Konfirmationen och ”Ungdomens första Nattvardsgång” ägde rum vid Kristi Himmelfärdshelgen 1951. Lärare var dåvarande komministern Ragnar Stenberg, som jag mindes från min tidigare barndoms kyrkobesök. Konfirmandgruppen var ganska brokig, gossar och flickor om varandra, städade ynglingar och stökiga busfrön i en osalig blandning. Jag var en nitisk elev, som gick i kyrkan varje söndag. Nu vaknade mitt intresse för orgeln och kyrkomusiken. Organisten i Brevik, Uno Änggård, var en jovialisk karl, och han strålade av lycka och entusiasm, när han före gudstjänsten gick igenom kyrkan, från sakristian till orgelläktaren. Jag smittades av denna hänförelse, och snart var söndagens ingångspreludium veckans absoluta höjdpunkt, till vilken jag började räkna ner redan på måndagen. Oerfaren och okunnig som jag var, tyckte jag, att Unos preludier var av två slag. Det ena började med koralens första fras unisont och fortsatte sedan flerstämmigt, det andra började direkt med koralen ackordsats. I båda fallen broderades koralen sedan

ut ordentligt och nådde klimax genom uppflyttning i högre oktaver, ibland genom användande av oktavkoppel. Jag började nu återknyta kontakten med spelandet och tafflade koraler på taffeln hemma, gärna med långa förspel i vad jag trodde vara Unos anda och teknik. Jag lärde mig också de mässpartier, som fanns längst bak i koralboken. Och jag fann stor glädje i kyrkoårsserierna i 1942 års mässbok. Övergången till Första Serien vid Advent och d:o till Tredje Serien vid Påsk var stora upplevelser, och de har så förblivit genom åren. Nu på gamla dagar sörjer jag över att så mycket av denna kyrkoårstradition gått förlorad, och än värre blir det framöver, med alla förenklingar och allt utslätande.

Så blev det 1951. Strax efter Nyår for jag för att hälsa på Cale och Astrid i deras nya hem i Trollbäcken, inrymt i ett församlingshus med pastorsexpedition, tillhörande Tyresö församling. I anslutning till expeditionen fanns ett dop- och vigselrum med ett splitternytt harmonium. Medan Cale jobbade med expeditionsgöromål, satt jag och lekte med harmoniet. Där fanns koral- och mässböcker och mycket att bita i och lära. Ibland kom Cale och sjöng mässpartier, som jag fick lära mig att ackompanjera, och jag blev alltmera förtrogen med kyrkans böcker. Jag blev kvar hos Cale i närmare en vecka, ända tills skolan började. Då hade jag lärt mig åtskilliga psalmer och mässpartier, som jag skulle känna igen, när jag fick höra dem i kyrkan.

Under vårterminen gjorde Gagga och jag ett besök hos Pappa och Maja i Nyköping. De hade då skaffat ett hus vid Vallarevägen, i närheten av Allhelgonakyrkan. Från detta besök minns jag ingenting annat än att Gagga efteråt berättade för Mormor, att Pappa sett till, att uppgifterna om hans 1:a äktenskap, med Mamma alltså, och om mig strukits ur någon matrikel, eller kanske ur "Vem är det." Det togs illa upp hemma, och jag kände mig inte så rolig heller. Den resan lämnade en trist eftersmak.

På söndagen Cantate, 4:e efter Påsk, besökte jag Hjorthagskyrkan för första gången. Två klasskamrater hade dagen innan konfirmerats där. Jag blev så gripen av ingångspreludiet till psalmen 139, att denna upplevelse tog över

hela gudstjänsten för min del. Senare fick jag veta, att organisten hette Henry Lindroth.... (Föga anade jag då, att jag två år senare skulle vara hans elev och ha både lektioner och övningstimmar i denna kyrka, än mindre att jag skulle vara dess organist 1965-68...)

Kristi Himmelsfärdsafton 1951 konfirmerades jag i Breviks kyrka, och på själva Himmelsfärdsdagen var den första Nattvardsgången. "Storförhöret", som på den tiden verkligen var ett förhör, var högtidligt och lite segt. Alla kunde inte sina läxor ordentligt. Alla svåra frågor fick jag ta hand om, såsom Luthers förklaring till Andra Trosartikeln och andra prövningar i utantillärandets konst, och jag vill minnas, att jag klarade dem alla, väl påläst, förberedd och intresserad som jag ju var. Uno Änggård var utlånad till Lidingö kyrka, så orgeln sköttes av en vikarie, Hans Ljungdahl. Postludium efter Storförhöret var Bachs lilla g-moll-preludium ur "Acht kleine Präludien und Fugen". - Högmässan på Kristi Himmelsfärdsdag inramades av körsång, om jag nu inte minns fel. Ingångspsalm var 199 och gradual 125 i dåvarande psalmbok. Jag var väldigt uppskruvad, förväntansfull och nervös inför komunionen, och så var nog de flesta i gruppen. Många fnittrade, antagligen av nervositet. Men när jag undfick Kalken med Kristi dyra Blod, hörde jag en avgrundsväsning från en av grabbarna till höger: "Se på fa-an, vilken *rävklunk!*" Jag exploderade och måste hålla handen för munnen samt försöka hålla andan. Det hela var ju så profanerande och kränkande, men också så befängt. Vilket ordval: rävklynk.... Men stundens helighet var förstörd, och det skulle dröja, innan jag kom över detta. Hemma var det sedan kaffejudning för släkt och vänner. Pappa, Maja, min syster Elisabeth (3 år) och Majas mor var med. Lilla Elisabeth neg för mig, men då störtade Märtha till: "Men inte ska du väl niga för bror din?" Då ingrep Pappa och sade: "Elisabeth vet inte om, att Olle är hennes bror, och hon ska inte veta om det heller." (Denna incident minns jag inte själv. Den har berättats för mig i efterhand.) Vid kaffet hade väl Mormor och några pratat om min mamma Elsa, kanske att jag var lik henne eller att hon skulle ha varit glad, om hon varit med denna dag. Då sade Majas mamma: "Vem - - är den där Elsa, som alla pratar om?" *Tanten visste inte om, att jag var Pappas son.* Det hade hetat, att

jag var ”en vän till familjen”. Det blev ett brådstörtat uppbrott, och så var den dagen förstörd. Mammans minne var ju heligt, och denna helighet hade skändats.

Midsommardagen 1951 besökte jag Skeppsholmskyrkan med anledning av två klasskamraters konfirmation. Det var en regntung förmiddag. Predikant var amiralitetspastorn teol.dr. Gustaf Adolf Brandt, och organist var tonsättaren Sven Blohm. Nu fick jag för första gången höra en riktigt stor orgel, med basuner och allt. Mycket imponerande, tyckte jag. Som utgångsmusik improviserade organisten en fantasi över ”Om sommaren sköna” som kom kyrkan att vibrera av dånande basuner. Till minne av denna midsommardag och dess upplevelser skrev jag på 1990-talet en fantasi över bemälda folkmelodi, med Skeppsholmskyrkans av dr. Brandt komponerade klockspelsmelodi som kontrasubjekt. Det digitala klockspelet i Norrköpings Matteus kyrkas orgel fick här komma till heders vid uruppförandet.

Som avslutning på kapitlet om realskoleåren kan nämnas, att jag sommaren 1951 fick följa med Pappa, Maja, Majas mamma, Elisabeth och hunden Sessan till Hällesjö. Vi reste med Pappas stora Chevrolet, som han ärvt av sin bortgångne andre svärfar. Det var en för tiden väldigt lyxig bil, men inte särskilt snabb. Pappa körde då aldrig fortare än 60 km/tim. Bilen hade bara tre växlar framåt, som vanligt då ännu var. Vi övernattade i Furuvik och såg cirkusen där. Dagen därpå skulle Pappa inspektera ett barnhem. Och jag glömmer nog aldrig incidenten, när han frågade en pojke: ”Vad tror du att du får till middag i dag?” – ”Söttebulla SIIIT” sade barnet, som genast fick en rejäl munfisk av den ampra föreståndarinnan...

När vi passerade Sundsvall, fick jag se en av de stora blåa spårvagnarna, som trafikerade linjen Sundsvall-Skönvik. Det var i sista minuten, ty banan lades ner strax därefter. Av någon anledning for vi runt Sollefteå innan vi vände nosen mot Hällesjö. Kanske var det för att Pappa en gång under beredskapstiden varit regementsläkare därstädes.

Jag vill minnas, att jag den första tiden i Hällesjö bodde tillsammans med Alf i drängkammaren i lilla huset. Det var en mycket viktig tid, ity att jag då fick lära mig en hel del om de syndiga fanstyg, som det fromma barndomshemmet överbeskyddat mig ifrån, he, he... Sedan flyttade(s) jag ner till Talludden. Jag kände genast, att det inte var bra. Majas mamma tålde mig inte. Jag var i vägen. Min existens var bara inte önskvärd. En morgon kom Pappa och beordrade mig att packa och fara hem. Han körde mig till Kälarne station och fixade min biljett, och så var det bara att vinka adjö till mina fäders bygd. Tågresan var gräslig. Efter byte i Ånge fick jag stå hela vägen till Stockholm. Höll på att kräkas av trötthet, innan tåget rullade in på Stockholms Central, där Gagga mötte. Hemma i Elsebo hade Gagga tapetserat mitt rum med glada tapeter och bårder i taket. Här var jag välkommen.

Kapitel 11. Gymnasist och organist

Höstterminen 1951 började jag i ring RI b i realgymnasiet. Jag hade då ännu siktet inställt på en framtid som ingenjör av något slag. Matematikbetygen hade varit hyfsade, så de ingav då ännu ingen oro. Den gamla realskoleklassen var splittrad. Somliga kamrater försvann till latinlinjen, andra till klass 5 för realexamen. Elever från parallellklasser blandades också in i stuvningen. Vi fick kristendomslektorn, teol.dr. Folke Boström som klassföreståndare. Det mesta av de få kristendomstimmarna gick åt till klassbokföring, så vi blev nog inte så värst fromma.

Vid terminens början anmälde jag mig till instrumentalundervisningen. Det skulle bli en 15-minuterslektion per vecka vid läroverkets orgel, för skolans musiklärare Nils Björk, kallad "Sång-Pelle" (ett namn han övertagit från sin företrädare Hans Pettersson). Lite notläsning kunde jag förut, och knöla ihop fingrarna till legatospel i koraler likaså. Till att börja med räckte det för att jag på mindre än en termin skulle bli morgonbönsorganist, ett jobb jag skötte med nit. Envis som jag var, införde jag "riktiga preludier" till psalmerna, och inte bara koralens slutfras, som annars brukligt var. Sång-Pelle tyckte nog att jag var lite väl stursk och självupptagen, men jag var ju "programmerad" av "Farbror Uno" och hans i mina ögon lysande preludiekonst.... Övrig "kurslitteratur" var August Lagergrens Orgelskola och sedan Henry Wemans d:o. Jag ville naturligtvis ge mig i kast med Bach-styckena direkt, men därtill räckte inte min teknik. Fick harva en hel del med Clérambault, Dandrieu, Frescobaldi och andra gamla kufar först, och försöka lära mig fingersättningsmetodik. Lära mig av med galna fingersättningar, som jag använt, när jag tafsat mig fram tidigare. Pedalspelet gick däremot fort att lära. Vid höstterminens slut fick jag äran att spela på avslutningen i aulan, vilket redade en äldre elev, som kände sig förbigången. Det var mycket pinsamt – men jag spann ju som en katt.

En söndag under hösten vågade jag mig efter högmässan upp till orgelläktaren i Breviks kyrka för att titta på orgeln och hälsa på ”Farbror Uno”. Resultatet blev, att jag fick låna en kyrknyckel och sitta kvar hela söndagseftermiddagen och spela utav hjärtans lust. Sedan fick jag låna orgeln, när jag ville och kunde, och det blev ofta. Snart hade jag en egen nyckel till min barndoms kyrka.

Fjärde Adventssöndagen detta år ordnade Cale så att jag skulle få spela i den av honom ledda gudstjänsten i Tyresö kyrka. Min första offentliga kyrkspeling. Den gick väl inte överdrivet bra. Postludiet av Couperin torskade jag till ordentligt men kunde improvisera en avslutning som åtminstone var i rätt tonart. Couperin skulle ha förvånats över mina besynnerliga harmonier...

Orgelspelet blev nu min huvudsakliga sysselsättning, och allt annat fick ställas åt sidan. Jag kanske inte direkt misskötte mina studier i de obligatoriska skolämnena, inte än... Det skulle komma senare.

Vårterminen 1952 gjorde jag någonting *mycket dumt*. Mot min Mormors vilja anmälde jag mig till en *danskurs*, som hölls i skolans gymnastiksal varannan lördag under terminen. Jag ville träffa flickor, vilket Mormor helst ville förbjuda. Danskursen blev ett fiasko för min del, och lärarinnan, en grand dame i 150-kilosklassen, förklarade att jag var obildbar och omusikalisk. Jag hängde med en tid i alla fall – och träffade en flicka som jag fäste mig vid. Hon var två år äldre än jag, och hon spelade orgel. Det var nog detta sista, som väckte mitt intresse. Att hon dessutom var vacker, gjorde inte saken sämre direkt. Efter kursens slut och ett halvårs uppehåll hade vi brevkontakt i nästan två år, och den slutade lite abrupt. Vi hade dessutom hunnit träffas två gånger, en gång på Skansen och en på Operan, men det var nog tämligen misslyckat. Det var bara bra, att denna dårskap tog slut, även om det gjorde ont just då. Jag hade ju hunnit bli kär i denna självmedvetna skönhet. Hon var en inspirerad och fantasifull brevskriverska och hade en elegant, vacker och harmonisk handstil. Innan vänskapen upphörde, hann jag *försöka* komponera två tangos och tillägna henne. Den första, i d-moll,

rullade upp ganska schwungfullt, men jag kom aldrig längre än till A-delen, huvudmotivet. Den andra, i c-moll, kallade jag Grey Tango, efter fröken Johanssons gråa ögon, som jag aldrig sett in i. Jag vågade inte se folk i ögonen på den tiden. (Båda dessa stycken är utan saknad förkomna.)

Under denna vårtermin, och nu är vi tillbaka i 1952, fick jag framträda flera gånger i Breviks kyrka. Först på en helgsmålsbön, då jag spelade två satser ur en partita av Jacob Nyvall samt Passamezzo e Variatio av Samuel Scheidt. (Dessa var de lättaste stycken som stod att finna för en spelefink, som ännu inte var torr bakom öronen...) Sedan fick jag spela på vännen Claes konfirmation. Det var en stor upplevelse. Jag minns ännu, hur jag började ingångspreludiet över dåv.ps.134....

Under samma termin gjorde jag mitt första besök i Gustaf Vasa-kyrkan. Sång-Pelle var ju kantor där, så jag fick sitta på läktaren och studera den mäktige "Giganten vid Odenplan", professor Otto Olsson vid den stora Setterquist-orgeln med de vackra registerandragen. Detta var vid en aftonsång, och professorn använde bara andra och tredje manualen samt givetvis pedalen. Här var ett helt annat "sound" än det jag var van vid och fostrad till. Orgelsinnade kamrater skulle senare lära mig, att detta kallades romantik och var syndigt i kyrkliga sammanhang.....

Från skolan minns jag inget särskilt från denna termin. Under sommarlovet blev det väl minst en Möja-resa, men nu gick det inte längre någon ångbåt från Stockholm. Man fick ta en buss från Borgmästaregatan till Kalvsvik, där skärgårdsbussen Möja väntade. Några särskilda minnen från Möja detta år har jag inte att redovisa.

Från höstterminen finns inte heller några skolminnen. Jag var uppslukad av mitt orgelspel. Jag började nu regelbundet besöka orgelkonserter i Stockholm, Alf Linders i Oscarskyrkan och Waldemar Åhléns i Sanct Jacob. Bevisade också Erik Erlings orgelkonsert i Hedvig Eleonora kyrka på 1:a Advent, "tillägnad vördade lärare, företrädare och vänner med anledning av tillända-

gångna 40 år sedan organistexamen”. – Cale hade nu blivit kyrkoadjunkt i Katarina församling, så jag besökte ibland denna kyrka, när han predikade. Organist där var musikedirektör Gösta Hådell. Det var där jag för första gången hörde Sigfrid Karg-Elerts ”Nun danket alle Gott”. Vilken glädjeexplosion! Det var på Tacksägelsedagen, och jag minns därifrån också, att kören före ingångspsalmen sjöng ”Loven och prisen Herran, allt folk” av August Söderman (text: Psalt.117). Efter högmässan på Domssöndagen vågade jag mig upp på orgelläktaren och fick träffa direktör Hådell, som var ytterst vänlig och trivsamt efter att ha avverkat Bachs e-moll-preludium. Kanske var det ”stora e-moll”. Hådell var en skicklig organist och improvisatör. Jag tyckte att hans harmoniskt färgstarka, lyriska preludier var alldeles för korta. Hade velat höra mer av dem!

Andra Adventssöndagen besökte jag högmässan i Gustaf Vasa kyrka. Otto Olsson spelade ingångspsalmen 42 i tvåtakt, och preludiet var faktiskt i kanon-form. Annars spelade han alltid homofont, trots att han var vår främste polyfonist vid denna tid. Postludium var då Bachs C-dur-preludium, nr.1 i Peters II. Efter gudstjänsten bjöd Sång-Pelle på fika på Café Tranan, som då var ett ”ölsjapp”. Jag var lite rädd då, men fä- och fyllehundarna runt omkring hälsade vänligt på Sång-Pelle, som var känd på stället. Sedan gick vi till Gustaf Vasa-kyrkans columbarium, i vilkets kapell fanns en 16-stämmig Magnusson-orgel. Där skulle spelas orgelmusik non-stop sön- och helgdagar kl.13 – 15. Denna uppgift skulle sedan ofta bli mig anförtrodd. Jag fick en tia för varje gång, liksom jag fick en tia, då jag vikarierade som sjukhusorganist på ”Serafen” på söndagsmorgnarna. Det blev lite inkomster, som genast omsattes i noter och notpapper.

Vårterminen 1953 går nu till hävderna för många roliga ävensom dråpliga upplevelsers skull. Mina mostrar hade kommit fram till, att jag nu borde testas av någon bland de ”stora” och betydande Stockholmsorganisterna. Märtha frågade sin lärarkollega Tore Torlind, organist i Tyska kyrkan, och han rekommenderade Henry Lindroth, då ännu organist i Hjorthagen. Med stor bävan gick jag till denna prövning. Lindroth var en auktoritativ man,

ingen som man plockar nötter med, och jag var inte så litet nervös. Mina förelagda uppgifter liknade dem man hade att fullgöra i högre organistexamen, fränsett att solonumret fick bli av enklare slag: Ingångspreludium och koral 140 samt modulation till Fryklöfs Helig, som skulle transponeras, vidare mässpartier och psalmer såsom till en halv högmässa, d.v.s. fram till predikan. En del av dessa melodier skulle också transponeras. Nå, jag körde igång med ett låååångt preludium till 140 och kliade vidare på den mekaniska klaviaturen. Efteråt var Den Store Maestron tyst en lång stund, och jag utgick från att jag blivit underkänd. Så frågade han lågmält: ”Vad tänker ni välja för yrke?” (Kanske sade han: Vad tänker ni bli?) Jag svarade, att det nog lutade åt att jag skulle bli ingenjör. Tystnad ännu en stund. Sedan dundrade han med emfas: *”Ni ska inte bli någon ingenjör. Ni ska bli organist och ingenting annat! Vi börjar lektionerna i nästa vecka. Var fjärde lektion blir musikteori och harmonilära, övriga orgelspel.”* Det var ju precis vad jag ville höra. Beskedet väckte väl ingen munterhet hemma. Gagga tyckte, att organist inte var ”fint nog”. Mormor hade drömt om att jag skulle bli präst, men organist var ju ändå en kyrklig syssla, som kanske kunde duga. Märtha och Cale stödde mig helhjärtat, men Pappa blev mycket ledsen. Han hade velat att jag skulle bli något ”riktigt”, som han kunde vara stolt över, och inte bara en sketen musiker. Han hade ju själv en gång offrat musiken för att bli något ”nyttigt” och tyckte väl att jag borde göra detsamma. Men min drift var alltför stark. Inspirerad av Henry Lindroth satsade jag nu allt på musiken. Skolan fick skötas med lillfingrarna, och betygen rasade snabbt. Det var under denna termin jag skulle välja ämneskombination för de två sista gymnasieåren, och jag valde till Pappas förtvivlan bort realämnena kemi, fysik och biologi till förmån för tyska, franska och filosofi, alltså en lättare och mindre arbetskrävande kombination. Jag blev en s.k. epa-realare, och jag skändes inte ett dugg däröver. Orgellektionerna hölls i Hjorthagskyrkan, på den lilla 12-stämmiga Setterquist-orgeln, men någon enstaka gång på Engelbrektskyrkans och Oskar Lindbergs stora fyrmanualiga orgel med 102 stämmor. Jag spelade mest Bach och Buxtehude. Nu gick jag också vanligen i Hjorthagskyrkan på söndagarna och lärde av Lindroths liturgiska spel och postludieval, sådant det var på den tiden. Efter gudstjänsten hade jag två timmars

övningstid på Setterquist-orgeln, och jag tror att jag hade ett eftermiddagspass under någon av veckodagarna också.

I februari 1953 hände det något dråpligt, som skulle få efterverkningar flera decennier senare. På lördagskvällarna gick i radion ett nöjesprogram, "Karusellen", med Lennart Hyland. En lördag hände då detta: Hyland kallade fram en "vacker flicka" (vad annars?) ur publiken och frågade efter hennes telefonnummer. På en flygel med numrerade tangenter spelades sedan ett 6-tonstema, bestående av siffrorna i telefonnumret. Så tillkallades två tonsättare: schlagerkompositören Jules Sylvain och den "seriöse" kompositören Nils Castegren. Jules skulle göra en schlager av nämnda tema, medan Nils fick uppdraget att skriva Preludium och fuga för orgel(!) över detsamma. Resultaten skulle uppvisas sist i programmet. Gubbarna fick inte ens en timme att fullborda sina resp. opus... Dessa musikaliska mästerverk i skilda genrer hade nog det gemensamt, att de lät ganska originellt, för att inte säga knäsigt, men det hörde ju leken till. Men jag tog saken mycket allvarligt: en fuga över en vacker flickas telefonnummer... Och jag hade ju en vacker flicka, och hon hade ett telefonnummer, som jag kände till. Och jag hade just fått min första lektion i harmonilära, och jag hade hunnit lägga upp ett rejält förråd av notpapper. Nu skulle här fugeras som aldrig förr i musikens historia. Men: min "vackra flickas" telefonnummer var helt odugligt. Det bestod mest av ettor. Att göra en fuga av sex toner, varav fyra var identiska (minns inte exakt detta nummer) var omöjligt. Jag måste ge upp, eller.... Då kom jag på en annan idé. Det fanns ju andra vackra flickor, t.ex. den tidigare nämnda "Esmeralda". På något mystiskt sätt fick jag reda på hennes telefonnummer, och sic! Det var mycket bättre. Skrivandet kom igång – men jag hade inte tillräckliga kunskaper och erfarenheter för att klara denna utmaning, så jag gav upp, nu definitivt. (Esmeralda hade varit försvunnen ur mitt synfält i drygt två år, vad nu det kunde ha för betydelse.) *Fyrtio år senare* skulle jag fullborda fugan över E:s telefonnummer, nu för att visa mig själv att jag lärt mig något under decenniernas gång. Den bildar nu final i min sjätte orgelsymfoni, *Enigma*".

När sedan majsolen log, tog ”min vackra flicka”, fröken Johansson, sin studentexamen. Jag hade velat uppvakta henne på skolgården och kanske hänga med på studentfesten, men Mormor och Gagga förbjöd detta, så jag fick skicka en blomsterqvast i stället. Sedan fick jag ett tackbrev, i vilket hon beklagade, att jag inte kommit, och betygade, att hon saknat mig. Men den goda Försynen hade nog styrt allt till det bästa härvidlag. Något vida bättre skulle vänta på mig, när tiden var inne.

Reformationsdagen 1953 besökte jag Enskede kyrka, där Cale predikade. Han hade fått tjänst som kyrkoadjunkt i Enskede församling, och familjen hade flyttat till Hökarängen. Enskede kyrka verkade liten och sliten, och bänkarna var fullklottrade med distraherande inskriptioner, s.k. runda ord, nästan som i den gamla väntsalen vid Södermöja brygga. Organisten hette Carl-Hugo Spalckhaver, ”Spalcken” kallad, och han var en originell man. Av hans spel minns jag ingenting, annat än att postludiet var Toccata sexta av Georg Muffat, troligen bara den första delen. Senare fick jag spela i någon gudstjänst, under Spalckens överinseende. Jag spelade dåligt den gången. Orgeln var en trist sak av Anders Fehrling, 16-17 stämmor. Ingenting lät direkt bra i mina öron, som ju vid denna tid var programmerade efter Marcus-sens ideal. Så ”skulle” man tycka under orgelrörelsens glansdagar.

Från sommaren 1953 minns jag nästan ingenting. Den vanliga Möja-resan fanns nog där, men jag minns inte ens, vilken båt jag reste med. Kanske var det Trafik AB Saltsjöfarts nya motorfartyg Grisslan, som gick från Kalvsvik eller Stavsnäs. Rederiet hörde ihop med Busstrafiken Stockholm – Björknäs – Värmdö (BSBV) som i sin tur ägdes av Saltsjöbanan. Grisslan och hennes systerfartyg Ejdern och Skraken var målade i bussbolagets grälla färger, gult och violett. Waxholmsbolaget hade lämnat Möja-traden helt. Ångslupsbolagets Kung Ring gjorde vissa turer till Möja, någon gång direkt från Nybroplan. Den hade en tvåcylindrig tändkulemotor (Skandia 150 hk) och tuffade hemtrevligt som en feskebåt.

En söndagseftermiddag hade jag mitt livs första "date". Jag gick med fröken Johansson på Skansen. Det hela var misslyckat. Jag visste ju inte, hur man skulle uppträda och bära sig åt, så jag gjorde bort mig efter noter. Kände mig med rätta dum efteråt.

Jag hade också börjat gå runt i Stockholms kyrkor och besöka deras orgelläktare och organister. Gick till Högalid en aftonsång och stegade upp till Abel Westin, som låt mig sitta nära den elektriskt styrda multiplexorgelns spelbord och studera alla dess 118 register. Ett pampigt instrument i sitt slag, men det kunde krångla ordentligt ibland. Före aftonsången spelade dir. Westin ett nordiskt klingande variationsverk, som jag senare aldrig kunnat identifiera. Det liknade Oskar Lindberg men var mer impressionistiskt. En annan söndag gick jag tillsammans med Claes till Sanct Jacobs kyrka. Vi repade mod och gick upp till Waldemar Åhlén, som var på sitt solskenshumör och gav oss var sitt exemplar av hans bok om "S:t Jacobs kyrkorgel", en historik som sträckte sig tillbaka till 1600-talet. Postludium denna sommarsöndag var Toccata och fuga C-dur av Pachelbel. – Men jag hade satt mig i sinnet att jag skulle höra Oskar Lindberg "live", så jag traskade de otaliga trappstegen upp till den högt belägna Engelbrektskyrkan inför en aftonsång. Men denna gång, liksom alla gånger jag försökt samma manöver, var det inte dalmästaren som spelade. Nu var det kantorn, David Åhlén, som satt vid de 101 stämmorna. Även han spelade ett oidentifierat nordiskt variationsverk (som postludium).

Från höstterminen har jag mest "kyrkliga" minnen. På Alla Helgons dag, 1:a Advent och Juldagen fick jag ackompanjera Lindroths kör i Hjorthagen. På Juldagsmorgonen gällde det Lindroths nyskrivna "Julmorgon" (tillägnad Lillemor och Staffan). Jag vill minnas att jag gjorde bort mig rejält. Ibland fick jag assistera min vördade lärare, när han spelade konserter i Engelbrektskyrkan, och jag lärde mig mycket av detta arbete, inte minst när det gäller registreringskonsten, och jag drömde om att en dag själv få arbeta vid en stor kyrkorgel med många stämmor. Så blev det ju också.

1954. Nu började den fruktade "treterminskatalogen", och då var det allvar. Dags att sätta skolan främst (sade man därhemma). Jag fortsatte nog att prioritera orgelspelet och notskrivandet. Det senaste resulterade i min första egentliga komposition, en koralpartita över "Gud ej sitt tryckta barn förgä- ter", dåv.ps.371. Henry Lindroth var mycket nöjd med detta arbete och tyck- te, att jag kunde kalla det "opus 1". Jag skrev in detta i noterna, kanske för- hastat. Visserligen var partitan krönt av en hyfsad dubbelfuga, men nu i ef- terhand känns opusnumrerandet något yverboret.

Skolan började gå riktigt dåligt. För första gången i mitt liv blev jag under- känd på en matematikskrivning, och läraren, vik. lektor "Gunsan" Landén var bedrövad och varnade mig allvarligt: "*Gör inte om det här!*" Det gjorde jag nog inte heller, efter vad jag kan minnas, men jag var vorden dålig i matte. D.v.s. jag arbetade inte ordentligt på min förkovran i ämnet. Tänkte nog snar- rare: $a^2 + b^3 = 10 \frac{2}{3} + 6 \frac{2}{5} + 4 \frac{4}{7}$ . . . . Under det sista sommarlovet hade vi att läsa ett antal klassiska romaner för att tentera på dem vid höst- terminens början. Jag låg i en hängmatta i Elsebo-trädgården och kämpade med Strindberg, Söderberg, Bergman och vad de nu hette. Under läsningen knaprade jag stora knäckebrödssmörgåsar med prickig korv. (Sådana kallar jag ännu i denna dag "litteratursmörgåsar.") Det hade varit mer lustfyllt att läsa, om man inte känt hotet av en stundande tentamen som ett damokles- svärd hängande i grantopparna. Den för dyra pengar inhandlade korrespon- denskursen i matematik kom jag tyvärr aldrig igång med. – Under årets Möja-vecka skissade jag på ett Preludium och fuga Ass-dur för orgel, men det blev ingenting mer än just skisser. Fugatemat minns jag, ton för ton, och det var inte bra, ity att det var uppbyggt av två par sekvenser. Jag begrep ju inte bättre då.

Så kom höstterminen, och jag var uppe i högsta ringen, R IV b. Borde ha pluggat, men jag spelade orgel. På Henry Lindroths rekommendation tog jag nu mina orgellektioner hos Alf Linder i Oscarskyrkan. Linder var orgellärare på Musikhögskolan, och det ansågs lämpligt att man spelat för honom, in- nan man sökte in till orgelklassen. Jag var en klen elev och kände mig

esomoftast liten och värdelös, men det var ju fantastiskt att få spela på den då toppmoderna, fyrmanualiga Marcussen-orgeln. Ett helt ovidkommande minne: efter skoldagens slut hade jag någon timmes frigång före lektionen i Oscarskyrkan. Då gick jag in på en hamnarbetarkrog på Styrmansgatan och åt kokt falukorv med potatis och senapssås för 2 kronor. Två spann, alltså, typ. – Det blev mycket musik av Buxtehude på lektionerna, Toccata och fuga F-dur, Preludium, fuga och ciacona C-dur m.fl.

Claes gick i Norra Latin, och där hade Åkerman & Lund byggt en ny, 16-stämmig orgel i aulan. Musiklärare på nämnda läroverk var organisten i Katarina kyrka, Gösta Hådell, som jag nämnt tidigare. Claes och jag hade besökt hans eftermiddagskonserter, som han spelade varje dag under veckan efter kyrkans återöppnande efter renoveringen 1954, och jag hade även under orgelbygget i skolan varit där och träffat direktör Hådell. Det var inga problem med att få låna orgeln ibland – och så flög f-n, eller åtminstone dumheten, i mig. I samarbete med Kristliga Gymnasistförbundet KGF ordnades en orgelkonsert i Norra Latins aula den 9 november 1954. *Min debutkonsert*. Ett ganska knasigt program, men i alla fall en erfarenhet. (Walthers h-moll-konsert, Bachs preludium och fuga A-dur, lite Pachelbel, Couperin m.m. samt Waldemar Åhléns ”Sursum corda” och Oskar Lindbergs ”En gammal psalmmelodi från Mora”. Waldemar Åhlén hedrade konserten med sin närvaro och hade sedan sagt till Claes: ”Den där grabben kommer in på Ackis”. Han skulle bli sannspådd.

Från skolan minns jag ingenting... Till Jul blev jag ombedd att spela vid Julottan i Riddarholmskyrkan. Det var tradition, att Hedvig Eleonora Scoutkår anordnade denna högtid. Jag har aldrig varit scout, och jag vet inte, varför jag blev tillfrågad, men jag tackade genast ja till detta hedersamma erbjudande. På terminsavslutningens eftermiddag gick Claes och jag, kanske även min klasskamrat Berra, till Riddarholmen, Då vi passerade Norrmalmstorg, slank vi in på Havanna-Magsinet och köpte var sin stor cigarr, som vi tände på evighetslågan i butiken. Sedan gick vi genom stan och bolmade på våra cigarrer. Det var strängeligen förbjudet för läroverkselever att röka ute på

stan, men nu var det jullov, och jag var *Organist i Riddarholmskyrkan* och de andra var mina assistenter. De skulle ju trampa bälgen, som saknade elmotor. Vi var därmed inte vilka småglin som helst och kunde därför kosta på oss ett uppträdande, som var värdigt vår ställning. Det var snöglopp ute denna eftermiddag, och jag minns, hur vackert det var på bron med dess elbelysta granar, då vi vandrade Drottninggatans förlängning in i Gamla Stan. Vilken förjulsstämning! Kalle Anka skulle ha spunnit som en katt! Inne i kyrkan pågick just då stolgång, d.v.s. ett gäng starka karlar kastade ner stolar, som stått uppställda på orgelläktaren, till andra män med gott bollsinn, som fångade dessa stolar i luften, innan de nått kyrkgolvet. Vaktmästare Brunell hjälpte oss tillrätta på läktaren, och så drog vi igång. Orgeln hade bara en manual med 5 (fem) stämmor, varav en var transmitterad till pedalen. Inte mycket för en så stor och ärevördig kyrka. Men jag övade på psalmerna och postludiet, Bossis "Entrée Pontificale", tills assistenterna fick nog av slit med bälgen.

Julafton var arbetsdag för mig. Först spelade jag på några andakter på Serafimerlasarettet, ditställd av Sång-Pelle. Sedan spelade jag kl.13-15 i Gustaf Vasa-columbariet, tog Djursholmståget från Engelbrektsplan till Frescati och apostlahästarna till Ekshagens kyrksal, där jag spelade vid en Julbön. Det var redan kväll, när jag kom hem. Minns inget mer av den julaftonen. På Juldagsmorgonen blev det taxifärd till Riddarholmskyrkan, och jag spelade väl i Julottan. Sedan sov jag troligen resten av julen. D.v.s. om jag inte satt och kvintilerade i columbariet på Juldagens eftermiddag.

1955. Ett verkligt märkesår. Mellan Nyår och Trettondedag besökte jag årets KGF-läger i Sigtuna. Det gillades inte därhemma, av tvenne skäl: 1) det fanns flickor med där: 2) det ryktades något om högkyrklighet. Att vara högkyrklig var nästan som att vara katolik, och att vara katolik i det protestantiska Sverige var både landsförräderi och majestätsbrott. Hade inte vår helige hjältekonung S:t Gustaf II Adolf offrat sitt liv vid Lützen för att vi **inte** skulle rabbla tideböner och springa i mässor och göra korstecken? Det skulle inte bli roligt, när man kom på mig med att innehava en tidegårdsbok. Mormor

började skissa på ett avskedsbrev, som om jag skulle köras ut ur det väckelsefromma hemmet... Nå, så allvarligt blev det inte, men relationerna var skadade.

Kanske var det en tröst i sorgen därhemma, att jag inte lyckades som charmör denna gång heller. Jag blev förälskad i flera tjejer samtidigt, men ingen av dem ens såg åt min sorgeliga skepnad. Jag fick nöja mig med att ha "fraterniserat" (nåja..) med kantorn i Mariakyrkan, Arthur Anderby, som presenterade sin nya favoritkompositör, Max Drischner. Och så var min kompis Claes med på lägret, liksom min klasskamrat "Berra" (med de fem förnamnen). I en tobaks- och pappershandel inhandlade jag en udda Parker-penna, som realiserats, samt en flaska oxblodsfärgat ("dubonnet") reservoarbläck av märket Sanford's Penit. Det mest bestående minnet från lägret är tidebönerna i kapellet. De leddes av dåvarande direktorn teol. Dr. Olov Hartman, senare känd som en av våra största och mest djuplodande psalmförfattare. Han författade även en rad kyrkospel, och jag tror mig ha medverkat som organist i något eller några av dessa, men det är i så fall en senare historia.

Så började min sista skoltermin, och från den minns jag nästan ingenting. Jag fortsatte med orgelspelet för Alf Linder och harmoniläran för Henry Lindroth, och sedan något år tog jag även pianolektioner för Gunnar Hallhagen. Pianospelet var en plåga, ty jag kom aldrig överens med den svarta lådans elfenben, varken då eller senare i livet. Lindroth sade en dag till mig: "När ni stökat undan edra studentskrivningar, ska vi bestämma tid med Oskar Lindberg, så att ni får träffa honom". Så blev det inte, ty professor Lindberg dog på Påskdagens morgon. Det var mycket vemodigt detta, att jag aldrig fick träffa denne min idol, vilkens musik redan då glatt och fascinerat mig så mycket.

Min diskutabla "debutkonsert" i Norra Latin kom mig att ropa efter revansch. På något sätt fick jag kontakt med den stendöve och Kronblomslike organisten Titus Hultstrand i S:t Johannes kyrka och fick lov att hålla en orgelkonsert där. Buxtehudes D-dur och vad det nu blev. Det roligaste var

att i Lindroths anda experimentera fram snygga registreringar på den fyrmå-nualiga orgeln. Det här hände, efter vad jag nu kan erinra mig, i början av vårterminen 1955.

Studentskrivningarna, ja. Matematiken var svår (och jag var oövad i denna disciplin...) Jag klarade fyra av åtta uppgifter och fick B i betyg på densamma, med ett informellt + , (B+). Engelskan gick halvdant, men jag klarade ett svagt AB, ett ynka felpoäng från gränsen nedåt till Ba. Min svenska uppsats, om Psalmboken, renderade mig dock ett A (Laudatur). Alltid något. Det hörde till, att man efter skrivningarna skulle spöka ut sig med tokiga huvudbonader, i vilka man fäste tofsar, säkerhetsnålar, korkar m.m. alltefter skrivningsbetygen. I vår klass skulle vi ha tropikhjälmarna med stolliga inskriptioner, och på min hjälm skrev jag ”Ta't piano, trampa i klavéret.” Det var ju precis vad jag gjort och gjorde, vad skolan beträffade. I hjälmen fästes en röd tofs, lånad från salig Morfars tomteluva” (för svenska A:et), en stor säkerhetsnål för matte-B:et samt någon glömd symbol för engelskans AB. Till utstyrelsen hörde också en majskolvspipa, i vilken man skulle röka ”Tigerbrand” (när man inte var på rökförbjudet område). Jag försökte odla knävelborrar, med dålig framgång. På ena sidan vred sig mustaschen rätt, men på den andra blev det en krok nedåt, detta trots ett dyrt och väldoftande mustaschvax från Antoinette W. Nordings Parfumerie AB. Kiosktanten vid Parkvägens hållplats ringde till min mormor och sade: ”Se till att pojken rakar av sig den där gräsliga smörjan!” Mormor stödde mig helhjärtat den gången, rasande över att en kiosktant vågat kritisera sina kunder.

Så kom då äntligen den lika fruktade som efterlängtdade studentdagen. Uppriggad i en ny kostym och med studentmössan i en påse gick jag till min gamla skola för en sista prövning. Man skulle tentera i fyra ämnen, som man fått reda på någon tid i förväg. Jag skulle prövas i matematik (HU!), tyska, franska och historia. Jag tror att det var historia och tyska på förmiddagen. I ämnet historia (för lektor Erik O. Löfgren, ”Löken” kallad) hade vi bara hunnit fram till första världskriget. Censorn, professor Alfred Söderlund, tog över förhöret, och temat blev då ”Ekonomisk politik och ekonomisk utveckling i

Europa under tiden efter Andra världskriget”. Ingen av oss kunde någonting om detta. Men Söderlund sade: ”Ni får alla behålla era betyg. Vi tar det här som en liten diskussion.” Suckstön”. _ Så blev det tyska, där vår lärare varit Tore Gjötterberg. Här råkade jag illa ut. Mitt översättningsprov handlade om en urmakare, som lagade ett tornur. Texten var full av facktermer, som jag inte förstod, ens i svensk översättning. En censor, generaldirektör för Televerket, tog över och förklarade hela tornurets mekaniska uppbyggnad. Jag satt som en idiot och fick mitt betyg i tyska sänkt.

Vi fick ingen skollunch på studentdagen, men vi var i stället tillåtna att äta lunch på restaurang. (Annars var ju restaurangbesök förbjudna för läroverkets elever..) Jag och mina gruppkamrater gick till en liten krog, ”Malmgården” vid Karlavägen, helt nära skolan. Jag åt kokt frukostkorv med potatis-sallad, antagligen det billigaste på matsedel. Det var i alla fall högtidligt att gå på restaurang och känna sig nästan vuxen.

Efter rast blev det matematik. Jag fick en svår uppgift, som jag inte begrep något alls av. Det handlade om att beräkna ytan eller volymen av en oregelbunden månghörning. Vår lärare ”Gunsan” Landén var nog lika nervös som jag. Men plötsligt hade jag, **utan att veta om det**, löst hela uppgiften. ”Tack, det var mycket elegant”, sade Gunsan, och censorn, professor Bolinder nickade bifall. Denna omedvetna lösning drev upp mitt studentbetyg i matematik från B till Ba. – Så var det till slut franska, för lektor Erik O. Westberg, kallad ”Boppe” p.g.a. sina mockaskor(!) Här åkte jag också på ett område som var mig obekant: skalbaggar. Jag visste inte ens, vad ”coléoptère” var för något....

Efter några timmars orolig väntan ljöd ett anskri: ”Alla klara!”. Då fick vi ta på oss våra vita mössor, gå in i kollegierummet och hälsa på hela lärarkollegiet och sedan samlas inför utsprånget, då vi under den månghövdade publikens skrånande jubel ställde upp oss på skoltrappan och vrålade Studentsången. Så fick vi söka upp våra anhöriga, och mina släktingar och vänner hade samlats under två plakater, det ena målat av Gagga, med noter

och tralala, den andra av Claes. Denna sistnämnda föreställde Gustaf Vasakyrkans orgelfasad med talgoxar på. (Professor Otto Olsson kallades av sina belackare "Talgoxen", p.g.a. sin stofthydda). Jag uppskattade inte riktigt denna insinuation.... Jag hade bett om att inte bli hissad, men det struntade man högaktningfullt i. Cale, Sigvard och Farbror Uno såg till att jag åkte till väders flera gånger – men det var ju riktigt kul. Så blev det hemfärd i en abonnerad Scania-Vabis-buss med 135 hk. D6-motor. Jag blev siste man att embarkera, och det fanns bara en sittplats kvar. Jag kom att sitta bredvid en vacker flicka, som jag kände igen och som jag trodde var Claes' flamma. Hemma i Elsebo blev jag hissad igen, och så blev det fest: fruktsallad på burk samt (Be-)Grawensteiner. Nyktert och fromt. Pappa och Maja var med. För övrigt minns jag inte mycket från denna fest, förutom att jag drog mig tillbaka till mitt rum med min söta busskamrat för att visa henne min bläcksamling (46 flaskor) och mina reservoarpennor, kanske ett halvdussin med olika bläckfärger och funktioner. Vi hade det mycket trevligt. Att vi tre år senare skulle vara gifta, kunde vi nog inte förutse denna examenskväll. Och nu var jag inte skolgrabb längre.

Terminen var dock inte helt slut. Dagen efter min examen var det dags för en annan studentgrupp, och i den befann sig min mångårig klasskamrat Bertil, varför jag åter begav mig till min gamla skola för att gratulera honom och hänga med på hans studentfest. Till densamma kom även min nyvunna väninna från dagen innan.... Men innan dess.....

Denna dags morgon ringde min far och "beordrade" mig att, iförd studentkostym, -mössa och -käpp ge mig iväg till stan utan att tala om hemma, vart jag skulle. Pappa och Maja samt några vänner till dem bjöd på lunch på Berns, flott värre. Jag tror att Pappa tyckte, att min studentfest varit lite väl nykter, så nu skulle den skadan botas. När jag sedan vinglade ut på Nybroplan, trodde jag att jag var i Eskilstuna och letade efter Klosterkyrkans båda torn att orientera mig efter. Hur i hela världen jag tog mig upp till Östra Real, det begriper jag inte än i denna dag.

Före terminsavslutningen skulle vi studenter i samlad tropp gå till skolan för att säga tack och farväl till våra lärare. Bolmande på cigarrer skred vi långsamt över skolgården och retades med alla stackare, som fortfarande hade plagget kvar. Sedan blev det ett högtidligt avskedstagande i kollegierummet. – Till seden hörde, att man hade "gubbskiva" för lärare och elever, men den fick jag inte vara med på, efter Mormors och Gaggas förbud. Jag skrev däremot studenternas tal till lärarna, och detta fick någon annan läsa upp. Lite snopet kanske.

Så kom avslutningsdagen. Jag spelade för sista gången på skolans orgel, Sinfonia da Chiesa av Roman samt Karg-Elerts Marche Triomphale (om jag inte minns fel). Trots mina ganska mediokra betyg blev jag framropad för att mottaga diverse premier, så många, att församlingen storskrattade sista gången jag kallades fram. Efter denna bravad satte jag av i sporrsträck till Norra Latin(!), som inte hade någon egen organist. Hur det kom sig att jag fick spela där, kan jag inte nu dra mig till minnes. Förmodligen låg käre Claes bakom detta arrangemang. Jag spelade troligen samma stycken och samma psalmer där, låt vara med andra preludier.

Och därmed var skoltiden slut.

Kapitel 12. Studentsommar

”Sjungom studentens lyckliga dag”. Den lyckliga dagen gick så fort över, men lite av studentfest låg nog kvar hela sommaren, då man gick med studentmössa på hufvudknoppen och, då det passade sig, med studentkappen i kardan. Oftast var det nog notportföljen jag bar som en dyrbar skatt, och mina resor och vandringar hade esomoftast en kyrka som mål, en kyrka, vilkens orgel välvilligt ställts till min disposition för övningsbruk. Och nog behövde jag öva alltid. Bland mina studentpresenter märktes en skivspelare och ett antal orgelskivor (Lp 33 rpm och Ep 45 rpm var ganska nymodiga på den tiden...). Kanske var det inspiration från en av dessa skivor som kom mig att försöka med Bachs F-dur-tocatta till inträdesprövningen till Kungliga Musikhögskolans orgelklass. Det var rena vansinnet, men eftersom jag i alla fall kom in, är det inte särskilt konstruktivt att nu i efterhand, t.o.m. som pensionär, sörja över denna min juvenila omdömeslöshet, som borde vara preskriberad för snart ett halvsekel sedan. Egentligen var det en större skandal, att jag var så urbota dålig på att spela piano, och att jag aldrig lyckats åstadkomma någon bättring på detta område. Jag kan glädjas åt andras pianospel, men själv får jag inget grepp om detta instrument, trots de bästa lärare och de bästa föresatser. Jag är uppenbarligen en boren och oförbätterlig icke-pianist.

Men nu åter till studentsommaren. Jag har inget minne av några resor, men tycker mig se, att jag var på Möja på Kristi Förklarings dag, och att jag då, sittande på Olssonska stugans ännu inte inglasade veranda, i radion hörde högmässan från Visby domkyrka, där en organist vid namn Stenholm som postludium spelade en partita över koralen ”Hit, o Jesu, samloms vi”, troligen av Albert Runbäck. Alltså bör jag ha varit på Möja någon vecka under sommaren, innan inträdesproven till Ackis satte punkt för studentsommaren.

Kapitel 13. Olle i Organistklassen på Ackis

Att skriva dagbok föll mig aldrig in på den tiden. Det hade jag helt enkelt inte tid med. Nu i efterhand kan jag beklaga, att jag inte har några bevarade anteckningar om dagar och tider för inträdesproven. Jag minns inte i vilken ordning de inföll, inte heller när på resp. dag de genomfördes. Det kan dock kanske göra detsamma.

Musikhögskolan, populärt kallad "Ackis", låg då vid Nybroplan, i Kungl. Musikaliska Akademiens ståtliga palatsbyggnad. Den var då ganska sliten och omodern, men den hade en omisskännlig doft av finkultur. Där hade generationer av musiker fått sin yrkesutbildning. Där hade genier upptäckts och banbrytande tankar tänkts. Där hade samtidens främsta svenska musiker undervisat, och många underdåniga elever darrat i vördnad inför höglärda professorers mäktiga auktoritet.

Orgelprovet ägde rum vid den tremanualiga, pneumatiska Åkerman & Lund-orgeln i Orgelsalen. (Den hade visst knappt 40 stämmor och var lite seg att spela på.) Jag fick spela ett stycke av Bach-toccatan, fram till det ställe, där det börjar bli svårt. Där avbröt professor Alf Linder, och jag fick gå vidare med nästa uppgift: att improvisera en orgelkoral över dåvarande koralen nr.137, "Ande, full av nåde". Jag kände med mig, att jag hade tur med improvisationen den gången. (Den blev ett s.k. krumhornspreludium i Buxtehude-stil...)

Provet i harmonilära hölls troligen också i orgelsalen. Det var ett skriftligt prov i två delar, först en koralmelodi att harmonisera, sedan ett orgelpreludium över en given koral i Koralboken, i detta fall koralen nr.35, "Vänligt över jorden glänser". Båda skulle skrivas i tystnad, utan instrument. Jag tyckte att det gick bra, och jag hade lite roligt åt, att de utdelade notpapperen var märkta "Halmstads Bokhandel". Inte illa, att en bokhandel i en liten landsortsstad hade egen notpapperstillverkning.

Adventsnostalgi I

”När jag var liten katt.” Lördagen före 1:a Söndagen i Advent 1941 fick jag följa med morbror Carl-Gustav till vår skogstomt Ljungåsen för att hämta en adventsgran, en liten granunge som man satte i en vas och försåg med fyra vita julgransljus. Vi hittade snart, alltför snart, den idealiska adventsgranen, som tyvärr inte satt på vår tomt, men i ett nerskräpat dike. Morbror tog den i alla fall, och detta vågar jag skriva om nu, när brottet är preskriberat. Hemma hade man tagit fram en kartong med diverse julpynt och däribland några ljushållare med krokodilkäftar, sådana man hade, innan den elektriska julgransbelysningen blivit allena rådande. I denna låda fanns även två andra lustiga ting: en mekanisk tordyvel, som morbror C-G fått av sin morbror, komministern och tonsättaren Theodor Hempel (som dog kort därefter), vidare en enkel men stämningsskapande lykta med en roterande skärm med ”katedralfönster” i skimrande färger. När man tände ljuset i lyktans mitt, roterade skärmen av den uppåtstigande värmen, precis som i senare tiders änglaspel, fastän i mindre skala. Det varma, skimrande och växlande ljuset från denna lilla oansenliga lykta gjorde ett outplånligt intryck på mig, som redan förut var galen i allt vad färger heter, egna och andras.

Så tände vi det första adventsljuset i den lilla granen, och de som kunde sjöng några sånger, ”Hosianna”, ”Dotter Sion, fröjda dig” och ”Det susar genom livets strid”. Den sistnämnda hade jag så roligt åt, när man kom till raden ”i alla jordens zoner”. Zoner betydde ju för mig Stockholms Spårvägars taxezoner på förortslinjerna, och dem kunde jag utantill, eftersom en av mina favoritlekar var just att leka spårvagnskonduktör och skräpa ner hela huset med mer eller mindre hemgjorda biljetter. (Mittåt: Örby- och Enskedelinjerna, 19 och 8, kunde jag intel!) Det var nog lugnare för familjen, när jag lekte spårvagnsförare i stället, med en kaffekvarn som kontrollervev och den stora mangelns svänghjul som handbroms.....

Första Adventssöndagen 1950 var jag konfirmand i Breviks kyrka. Från den högmässan minns jag, förutom den varma stämningen, bara två saker:

1) Vaktmästare Nyström hade hängt psalmnumren med rak vänstermarginal, och alla dagens psalmnummer var ensiffriga (43, 41, 48, 42, 47 eller något däråt). Det glänste så vackert om de blankpolerade mässingsnuffrorna, vilkas schvungfulla design jag diggat sedan mitt allra första besök i Breviks kyrka.

2) Farbror Uno (musikdirektör Uno Änggård) spelade med stor schvung J.S. Bachs "stora" G-dur-preludium. Då tänkte jag på alla cylindrarna...

Därmed gör vi ett språng fram till 1965. Jag hade under vårterminen blivit utnämnd till organist, eller rättare sagt: "församlingsmusiker 15 veckotimmar" i Hjorthagskyrkan, där jag tidigare tagit orgellektioner för Henry Lindroth, sedermera professor. Det fanns en liten kör också, och för denna tänkte jag skriva ett verkningsfullt stycke till 1:a Advent. Från början planerade jag en hymn för unisonkör, orgel och trumpet, men projektet växte snart till en kantat i tre satser, en körhymn till Sakarja-texten "Fröjda dig storligen, dotter Sion", ett barytonsolo till Jesajas kap.40 "Trösten mitt folk" samt en final över Psaltarens "Höjen, I portar, edra huvuden", musiken i stort sett identisk med första satsens. Men så fick jag för mig, att vi skulle ha lite orkester också, så jag lade till en stråkkvintett. Jag hade tillgång till två äldre bröder, en violinist och en cellist, som traditionsenligt brukade framträda i kyrkan, och så fick jag hjälp att skaffa en violinist, en altfiolist och en kontrabas. Att skriva ut alla stämmor tog längre tid än beräknat, och jag höll på att bli galen. Lördagen före Advent satt jag på en krog på Sturegatan och skrev som en dåre, medan jag käkade risotto på vita höns tills jag blev utkörd. Då gick jag till en annan krog nedanför Engelbrektskyrkan, åt en lunch till och skrev som en galning, tills jag åkte ut därifrån också. Nu måste jag åka hem till Lidingön och försöka skriva hemma, trots barnskrik och allmänt larm. Jag satt uppe hela natten och skrev, hållande mig vaken medelst svart kaffe och cigaretter, Jag hade aldrig orkat ta mig uppför backen från Lidingövägen till Hjorthagen för egen maskin denna morgon.

Repetitionen gick åt skogen, för att uttrycka mig någorlunda bildat, och framförandet likaså. Jag var en nolla som tonsättare och en noll-nolla (alltså ett skithus) som dirigent. Efter högmässan var jag och familjen bjudna på middag hem till en studentkamrat, men jag hamnade på en soffa och slocknade, så att jag missade middagen. Det var en svart dag.

Ett år senare upprepades antibravaden, nu med en bättre orkester, men lik förb-t med en oduglig dirigent. Då var jag knäckt, och livsviljan var bruten.

Men så, till 1967 blev det bättre. Jag hade då på Mikaelidagen framfört en hymn med orkester vid den nyrenoverade kyrkans återöppnande, en orkester utökad med flöjt, oboe och harpa. I samband därmed instrumenterade jag upp "Höjen, I portar" till denna besättning att ha som processionshymn. Den här gången gick allting bra, eller i alla fall bättre, och jag kände mig upprättad både som tonsättare och dirigent. Senare instrumenterade jag upp hela Adventskantaten och framförde den på 1:a Advent 1967, lyckligt ovetande om att det skulle bli min sista 1:a Advent i Hjorthagen. Ett år senare hade vi flyttat till Norrköping för att stanna där.

Efter att kantaten utökats med två satser framfördes den två gånger i Norrköpings Matteus kyrka. Den gick aldrig hem här, så det blev inga flera framföranden. Den är nog lite för klatschig och kitschig för att vara seriös kyrkomusik, så det kanske kan göra detsamma.

Adventsnostalgi II

Från mina första år som organist i Norrköpings Matteus församling vill jag dra mig till minnes några händelser och företeelser, som jag i mina tankar återvänder till nu, när adventsljusen brinner år 2013.

Den första är en numera övergiven tradition: Kyrkobrödernas Adventsmorgonbön, som hölls i Matteusgårdens stora sal kl.08.00 på Andra Söndagen i Advent. Det ingick i mina tjänsteåligganden att spela på podiets flygel vid denna begivenhet, som till formen var en Högmässa utan Nattvard enligt 1942 års kyrkohandbok, men den förrättades av kyrkobrödrakårens ordförande, pastorsdiakon Gösta Berger, som läste resp. sjöng alla prästens partier, predikade långt och länge och även framförde solosång, om jag inte minns fel hans bravurnummer "Görer portarna höga" av Wennerberg. Kyrkobröderna med fruar skulle efter denna adventsmorgonbön äta lunch i Matteusgården och behövde inte göra sig någon brådska, men den som hade bråttom var jag, ty jag skulle vara i kyrkan i god tid före 09.30 och spela i söndagsskolan, repetera med kyrkokören kl.10.15 och spela i kyrkans Högmässa kl.11.00. Det var inga särskilt fromma tankar som snurrade i mitt huvud, när jag såg hur minuterna drog iväg, men det var stämning där i alla fall. Det var Advent, det va-ar Advent, om man nu ska travestera en populär adventspsalm. Advent må vara mörker och kyla, och fasta därtill, men det är värme och ljus också.

Sedan blev det mera jäkt. Repetition med kör och orkester kl.15 och musikgudstjänst kl.18. Åtminstone var det så 1969, -70 och -71, då jag spelade Bachs "Stora G-dur" och "Nun komm, der Heiden Heiland" samt dirigerade min Adventskantat, som jag utökade med en koralsats 1969 och ett tenor- eller barytonsolo 1970. Norrköpings begravningsångare ("sarkofagtupp") nr.1, Stig Andersson var solist. En underbar människa, som sedan länge är borta. Jag fick väl aldrig kantaten att låta som jag ville ha den, ity att jag är en usel dirigent, men jag hade i alla fall numera professorn Ralph Gustafsson vid orgeln, och han räddade väl det mesta.

Punkt två i denna minnesteckning kretsar också kring Stig Andersson. Vi samarbetade ofta på Krematoriet och i begravningskapellen, och i Adventstiden sjöng han ofta Gustaf Nordqvists och E.N. Söderbergs "Sakta det klingar: Nu är Advent" (i E-dur). Det var ju så på den tiden, att sångare och organist ofta fick fria händer vid musikvalet, och Stig följde gärna kyrkoårets växlingar. Företrädesvis höll han sig till den "kyrkligt värdiga" musiken, så som dåvarande kyrkohandbok föreskrev. Det var andra tider, det!

Redigerat av Olle sista gången i juni 2016. Han dog på julaftonskvällen 2016.